

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ

Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ ■ τεύχος 13 – περίοδος Β ■ Ιανουάριος/Φεβρουάριος 1999

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 & Κλάδου, 105 65 Αθήνα
τηλ.: 3215 146/fax: 3215 147
e-mail: sadas-pea@tee.gr

'ARCHITEKTONES'
JOURNAL OF THE ASSOCIATION OF GREEK ARCHITECTS
Issue 13, Cycle B, January/February 1999
Vrysakiou 15 & Kladou, 105 65 Athens
tel.: 3215 146/fax: 3215 147

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Άγγελος Γαβαλάς
Αντιπρόεδρος: Δημήτρης Μαραβέας
Γεν. Γραμματέας: Νίκος Μπαλαμπάνης
Ταμίας: Αργύρης Δημητριάδης
Ειδ. Γραμματέας: Ειρήνη Κουφέλη
Μέλη: Μηνάς Αγγελίδης
Μαργαρίτα Ακριτίδου
Νίκος Δεσποτιδής
Άσπα Κατσαρέλη
Απόστολος Κατσαρός
Βιβή Μπάτσου
Γιάννης Πάνου
Μιχάλης Παντελάκης
Σπύρος Παπαδόπουλος
Σούλη Σαλίφογλου

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ-ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ
Άγγελος Γαβαλάς

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συντακτών τους.
Οι επίσημες θέσεις του ΣΑΔΑΣ και των άλλων
Συλλόγων Αρχιτεκτόνων δημοσιεύονται στη στήλη
Δραστηριότητες του συλλόγου.

Τιμή τεύχους Δρχ. 1

ΕΚΔΟΣΗΣ

Σωτήρης Δημακόπουλος
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕ
Αθήνα: Βουλιαγμένης 49, 116 36 Αθήνα
τηλ.: 9235 487-9/fax: 9222 743
Θεσ/κη: Βασ. Όλγας 181
ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
Γιώργος Σημαιοφορίδης
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Όλγα Εμμανουηλίδου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιώργος Καλομηνίδης
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Αχιλλέας Κυριακίδης
ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
Αθήνα: Λάμης Δορλίας, Βάνα Διαμαντοπούλου
Αρετή Κατή, Τάσος Σπανούδης, Ντίνος Δογορίτης
Θεσ/κη: Τέτα Μάη, Μαρία Θεοχαροπούλου
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Νίκη Δανιηλίδου
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ
Γιώργος Βρεττάκος
DTP SERVICE
Extension, Γ. ΒΑΡΔΑΚΗΣ & ΣΙΑ ΟΕ
Φίλωνος 64 Δάφνη, τηλ.: 9735 563
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Περαντινός-Κανάκης ΟΕ
Φίλωνος 64 Χαραυγή, τηλ.: 9716 847
ΑΠΟΣΤΟΛΗ: Ευάγγελος Μοσχόφης

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

«Σημείωμα της σύνταξης» (σελ. 18)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

Τ. Μπίρης, «Αριστομένης Προβελέγγιος, Επίτιμος Δι-
δάκτωρ του Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ» (σελ. 19)
«Ο νέος μητροπολιτικός ναός» (σελ. 20)
«Το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης
Γουλανδρή» (σελ. 24)
Γ. Μ. Σαρηγιάννης, «Πλατείες: ο δημόσιος χώρος στα
χρόνια της παρακμής» (σελ. 25)
Ε. Σβορώνου, «Μνημεία και φύση: μία παρεξηγημένη
θέση» (σελ. 27)

DOSSIER

Μελέτες δημόσιων χώρων στις ελληνικές πόλεις

Α. Συμεών, «Σκέψεις για τον τρίτο πόλο του
ιστορικού κέντρου της Αθήνας» (σελ. 42)
«Αριστοτέλους: ανασχεδιασμός του μνημειακού άξο-
να της Θεσσαλονίκης» (σελ. 44)
«Με αφορμή την ανάπλαση κεντρικών πλατειών
της Λάρισας» (σελ. 48)
«Διαμόρφωση Πλατείας Υψηλών Αλωνίων Πάτρας και
κατασκευή σταθμού αυτοκινήτων» (σελ. 50)
«Διαμόρφωση και ανάδειξη Πλατείας Δημοσθένη Σω-
τηρίου στο Μαρκόπουλο Αττικής» (σελ. 52)
«Διαμόρφωση και ανάδειξη Πλατείας Πυθαγόρα
στο Βαθύ Σάμου» (σελ. 54)
«Η Πλατεία Μητρόπολης στη Χώρα Νάξου» (σελ. 56)
«Η Πλατεία Ελευθερίας στο Ηράκλειο Κρήτης» (σελ. 58)
«Διαμόρφωση ανοικτής πλατείας-μνημείου πεσόντων
στη Δαμάστα Αλεβυζίου Κρήτης» (σελ. 63)
«Πλατεία πάνω στη θάλασσα, Σητεία» (σελ. 64)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ (σελ. 66)

«Προκλήσεις και αποτελέσματα
αρχιτεκτονικών διαγωνισμών»
«Συμπεράσματα Συνεδρίου "Η κοινωνική κατοικία στην
Ελλάδα και προοπτικές της"»

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ (σελ. 70)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ (σελ. 72)

Στο εξώφυλλο:

Η Πλατεία Μητρόπολης στη Χώρα Νάξου, αρχ. Α. Κουβελά
Στη σελίδα αυτή:
Η Πλατεία Νέας Αγοράς στη Λάρισα

Η Συντακτική Επιτροπή του περιοδικού ευχαριστεί το Γραφείο Τύ-
που της Ελληνικής Πρεσβείας στη Χάγη (κ. Χ. Ορφανίδη) και τους
επιμελητές (κ.κ. Γ. Αϊωώπο, Γ. Σημαιοφορίδη), για την παραχώρη-
ση φωτογραφικού υλικού από το αρχείο της Έκθεσης «Τοπία Εκ-
μοντερνισμού - Ελληνική Αρχιτεκτονική 1960 και 1990» που
εγκαινιάστηκε στο Ρότερνταμ στις 5 Φεβρουαρίου.

Επιθυμία του Συλλόγου είναι, να αξιο-
ποιήσει τις απόψεις όλων των συναδέλφων
μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Είναι
δυνατόν, όλες οι συνεργασίες που θα απο-
στέλλονται στο περιοδικό, είτε υπό μορφή
παραστάσεων έργων, θέσεων και επιστολών
να καταχωρούνται στις σελίδες του.
**ΤΑ ΑΡΘΡΑ ΠΟΥ ΘΑ ΑΠΟΣΤΕΛΛΟΝΤΑΙ ΣΤΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ, ΠΡΕΠΕΙ ΩΠΩΣΔΗΠΟΤΕ ΝΑ ΕΙΝΑΙ
ΣΕ ΔΙΣΚΕΤΑ ΚΑΙ ΝΑ ΣΥΝΟΔΕΥΟΝΤΑΙ ΜΕ
PRINT-OUT ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ
ΥΛΙΚΟ**

Θα είναι πολύ χρήσιμο για όλους το περιοδι-
κό να ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ και να ασκείται κριτική για
το περιεχόμενο και την εμφάνισή του από
όλους τους συναδέλφους.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βασίλης Γκονιάτσας
Γιάννης Ζερβός
Κώστας Ηλιάκης
Διονύσης Καννάς
Ειρήνη Κουφέλη
Νίκος Μπαλαμπάνης
Δημήτρης Μαραβέας
Γιάννης Πολύζος
Γιώργος Σημαιοφορίδης
Νίκος Σιαπκίδης
Λίνα Στεργίου
Βάσω Τροβά
Σάββας Τσιλένης
Ξένια Φωτοπούλου

Οι κρίσιμες πολεοδομικές παρεμβάσεις με αφορμή τα προγράμματα της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων και τις αναπλάσεις των κεντρικών πλατειών της Αθήνας και της περιφέρειας, καθώς και οι γενικότεροι σχεδιασμοί που σχετίζονται με τα έργα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, μας δίνουν την αφορμή να αναφερθούμε σ' ένα διορατικό κείμενο του καθηγητή **Ιωάννη Δεσποτόπουλου**, από το βιβλίο του *Η ιδεολογική δομή των πόλεων*.

Ο κίνδυνος από την πόλη της ευδαιμονίας

Ο συνεχώς αυξανόμενος αριθμός των κατοίκων της πόλης και των αυτοκινήτων τους, η ρύπανση της ατμόσφαιρας και των υδάτων, ο ανυπόφορος θόρυβος στις πόλεις, η χρόνια δηλητηρίαση μέσω των συτηρημένων τροφών κ.λπ. αποτελούν κινδύνους, οι οποίοι μπορούν να κατανικηθούν με τη βοήθεια της επιστήμης και της τεχνικής, του πάθους για κέρδος, μέσω της διαρθρωτικής ανθρωπογενούς εξέλιξης των πόλεων και χωρών.

Ο μεγάλος κίνδυνος εν πάση περιπτώσει δεν βρίσκεται, όπως θεωρήθηκε, στον φόβο μιας παγκόσμιας ατομικής καταστροφής, που προκαλεί πανικό. Τον φόβο για την προβλεπόμενη καταστροφή του κόσμου είχαν διαρκώς και οι χριστιανοί. Ότι ο άνθρωπος έχει γίνει σήμερα ο πραγματικός κύριος της πλήρους καταστροφής του σημαίνει μόνο μια μετάθεση της ευθύνης και του συλλογικού φόβου, η οποία θα έπρεπε να κατανοηθεί και να αξιολογηθεί.

Ο κίνδυνος που παραλύει, είναι ριζωμένος κάπου αλλού βαθιά στη ζωή της εποχής μας: αυτός ο κίνδυνος εξακολουθεί να υπάρχει και όταν πάλι λείπει, εξαιτίας της απάθειας και της αυταρέσκιας των ανθρώπων, η αισιόδοξη προοπτική. Καταλήγει λοιπόν ο πνιγηρός πραγματισμός της ευμάρειας σε μια ξεψυχισμένη ζωή, έτσι ώστε όλα, ακόμη και καθετί πνευματικό, μουσική, θέατρο, τέχνη κ.λπ. να ορίζονται μόνον ως ένας επιφανειακός, πληροφοριακός ερεθισμός των αισθήσεων.

Υλική διασκέδαση για τους πολλούς και μάταιη διάνοηση για τους λίγους. Αυτή η αναπόφευκτη εξέλιξη οδηγεί στον μαζικό άνθρωπο-ρομπότ και στην απολαυστική πόλη της ευδαιμονίας. Οδηγεί επίσης στο «βοσκότοπο» της μη ιδεολογικής δημοκρατίας της μόνιμης ευμάρειας. Είναι ένα καλό σημάδι ότι οι άνθρωποι σε ορισμένες χώρες αναζητούν τη φυγή από αυτή, μέσα από τις μαζικές νευρώσεις, τον αλκοολισμό, τα ναρκωτικά, τις αυτοκτονίες και την οχλαγωγία. Η χειρότερη εξέλιξη θα ήταν να γίνονταν οι άνθρωποι μέσα σ' αυτόν το βοσκότοπο αυτάρεσκοι και μακάριοι μέχρι να βυθίζονταν στο «τίποτα» της πνιγηρής ευδαιμονίας.

Αυτό μπορεί να ιδωθεί και πολεοδομικά, όταν η συγκέντρωση των ανθρώπων της πόλης συμβαίνει γύρω από ένα «τίποτα». Το κεντρικό «τίποτα», ο πλούσιος βοσκότοπος, μπορεί να θεωρηθεί ως μια ήδη υφιστάμενη πραγματικότητα. Για μια τέτοια εξέλιξη, σύμφωνα με ένα Ραχ Χ, έχει σχεδιαστεί ακόμη και μια οικουμενούπολη, ένας οικουμενικός βοσκότοπος του δημοκρατικού ευδαιμονισμού. Ένας κοσμικός μεταλλικός σκελετός διασχίζει τη Γη, και σ' αυτόν φωλιάζουν οι μέσω καταγραφής μεταξύ τους συνδεδεμένες ανθρώπινες μάζες, οι «μη-άνθρωποι» χωρίς «προσωπικότητα», με ηλεκτρονικό τρόπο σε κελιά και σε καθορισμένες λειτουργίες, στην «ηλεκτρονική πόλη», στον «οικουμενικό οίκο», που αποτελεί μια πιθανή εξέλιξη και έναν πιθανό κίνδυνο.

Σε όλες τις εποχές αντιλαμβανόταν κάποιος και επιβεβαίωνε την υπόσταση του διπλανού του μέσω της άμεσης όρασης και ακοής. Ο σημερινός άνθρωπος μπορεί περισσότερο μέσω τεχνικής ακοής και όρασης να κατανοήσει και να επιβεβαιώσει τον διπλανό του.

Εδώ όμως αρχίζει ένα άλλο θέμα, το οποίο ξεπερνά το παρόν αντικείμενο.

Απομένει η ελπίδα ότι και ο σημερινός άνθρωπος, η ανθρωπότητα της εποχής μας, διαθέτει εσωτερικές δυνάμεις για να μάχεται, ώστε να υπερνικήσει οριστικά έναν τέτοιο κίνδυνο, μέσω κάποιας ενεργούς και διαρθρωμένης εξέλιξης, μέσω μιας ηθικής, κοινωνικής και πολιτικής «αληθινής» ανανέωσης.

Η ιδεολογική δομή των πόλεων,
Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα 1997

Αριστομένης Προβελέγγιος
Επίτιμος Διδάκτωρ του Τμήματος
Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

Στις 14/12/98 έγινε στην αίθουσα Καυτατζόγλου του Τμήματος Αρχιτεκτόνων η τελετή αναγόρευσης του Αριστομένη Προβελέγγιου σε Επίτιμο Διδάκτορα της Αρχιτεκτονικής.

Αποκαταστάθηκε έτσι ένα παλαιό λάθος της Σχολής, η οποία είχε τότε τιμήσει με τον ίδιο τρόπο τον Γιώργο Κανδύλη και τον Γιάννη Ξεγάκη, τους άλλους δύο ξενιτεμένους αρχιτέκτονες και συνεργάτες του Le Corbusier, παραλείποντας παράδόξως τον Προβελέγγιο.

Δεν ήταν μια συνηθισμένη, τυπική κοινωνική εκδήλωση. Το Τμήμα τελούσε υπό κατάληψη. Ήταν λοιπόν αξιοσημείωτο ότι οι σπουδαστές και οι σπουδάστριες άφησαν κατ' εξαίρεση να γίνει ειδικά αυτή η συγκέντρωση: ότι θεώρησαν την –έστω και αργοπορημένη– παρουσία του Προβελέγγιου στις πανεπιστημιακές αίθουσες διδακτική και απολύτως συμβατή με τις αγωνιστικές τους κινητοποιήσεις.

Έτσι, ο Προβελέγγιος ξαναβρέθηκε στον φυσικό του χώρο.

Ήρθε δηλαδή στη Σχολή, όχι σε στιγμές ραθυμίας και αυταρέσκιας, αλλά έντασης και προβληματισμού της, όπως ακριβώς παραδειγματικά έζησε και πορεύτηκε ο ίδιος.

Επιπλέον στάθηκε για μία ακόμη φορά φίλος, χέρι χέρι με τους νέους, ακόμη και εκείνους κάποιας μεγαλύτερης ηλικίας.

Μπορεί, όπως είπε, να... «έπαιξε τις καθυστερήσεις» του αγώνα, έπαιξε όμως στο δικό του γήπεδο και, κυρίως, έπαιξε με τα χρώματα της ομάδας των «Ελπίδων»! Όταν στο τέλος μίλησε με δυο απλά, ζωντανά λόγια για την αγάπη που ένιωσε εκείνες τις στιγμές γύρω του, η κουβέντα του δεν ήταν κούφια φιλοφρόνηση, αλλά γνήσιος «από καρδίας» λόγος.

Μάλιστα, η λέξη «αγάπη», ειπωμένη δημοσίως από τον ίδιο, είχε ένα απολύτως χαρακτηριστικό ειδικό βάρος και νόημα.

Ήταν, κατά κάποιο τρόπο, το μυστικό ενωτικό του σήμα, που απευθυνόταν κυρίως στις ευαίσθητες κεραιές αυτής της νεανικής ομάδας και όσων άλλων μπορούσαν κι εκείνοι να το πιάσουν στον αέρα και να το καταλάβουν.

Υπάρχουν βέβαια και πέτρινες ψυχές, ξύλινα αφτιά και μηχανικά στόματα. Για τις περιπτώσεις αυτές, τέτοια σήματα δεν έχουν νόημα ή προκαλούν μια φανερό και δικαιολογημένη αμηχανία.

Τάσος Κ. Μπίρης

Ατελιέ Σπητέρη, αρχ. Α. Προβελέγγιος, Αθήνα, 1957-58, φωτ. Γ. Γερόλυμος, 1998
(από το αρχείο της Έκθεσης «Τοπία εκμοντερνισμού - Ελληνική αρχιτεκτονική 1960 και 1990»)

ο νέος μητροπολιτικός ναός

Στη Ριζάρειο η νέα Μητρόπολη, αποφάσισε χθες η ΔΙΣ

Στο χώρο που μέχρι το 1973 φιλοξενούσε τη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή αποφάσισε χθες η Διαρκής Ιερά Σύνοδος να κτιστεί ο νέος μητροπολιτικός ναός της Αθήνας, ύστερα από σχετική πρόταση του Αρχιεπισκόπου κ. Χριστόδουλου. Τονίστηκε, μάλιστα, ότι σύντομα θα τεθεί ο θεμέλιος λίθος. Όμως, όλα αυτά φαίνεται να προγραμματίστηκαν χωρίς τη συγκατάθεση του κράτους στο οποίο ανήκει το οικόπεδο απέναντι στο νοσοκομείο «Ευαγγελισμός».

Συγκεκριμένα, 3,5 στρέμματα είναι ιδιοκτησίας της Ριζαρείου, όπου στεγάζονται τα γραφεία της σχολής. Άλλα περίπου δύο στρέμματα έχουν διατεθεί για το σταθμό του μετρό που ήδη κατασκευάζεται, ενώ τα υπόλοιπα 10 στρέμματα είναι ιδιοκτησία του ελληνικού Δημοσίου, τα διαχειρίζεται το Υπουργείο Οικονομικών και, σύμφωνα με καλά πληροφορημένες πηγές, σε αυτά σκέπτεται ο υπουργός Πολιτισμού, κ. Βενιζέλος, να ανεγερθεί το Μουσείο Γουλανδρή, μετά το ναυάγιο στο χώρο της οδού Ρηγίλλης. Εκκλησιαστικοί κύκλοι τόνιζαν χθες ότι η Ιερά Σύνοδος δημοσιοποίησε την ανέγερση του νέου μητροπολιτικού ναού στο συγκεκριμένο χώρο, γιατί πιστεύεται ότι θα περάσει αυτός στην Εκκλησία μετά την επικείμενη επαναδιαπραγμάτευση με την Πολιτεία για την εκκλησιαστική περιουσία. Χθες, η ΔΙΣ ανακοίνωσε, επίσης, ότι ο Πατριάρχης θα επισκεφθεί την Αθήνα από 20 έως 26 Μαΐου και στη συνέχεια θα περιοδεύσει σε 13 Μητροπόλεις της Βορείου Ελλάδος, οι οποίες πνευματικά ανήκουν στον Οικουμενικό Θρόνο.

Τέλος, αποφασίστηκε να πραγματοποιηθούν Σεμινάρια Επιμορφώσεως Κληρικών, τα οποία θα είναι επιδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Γι' αυτό και θα γίνουν σύντομα σχετικές ενέργειες προς αυτή την κατεύθυνση, ώστε να εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση.

Γ.Κ.

Εφημερίδα «Καθημερινή», 14.1.99

Ο μητροπολιτικός ναός

Κύριε Καρκαγιάννη, Πρέπει να ομολογήσω πως όταν, για πρώτη φορά, μου μεταδόθηκε η πληροφορία ότι ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών σκοπεύει να προχωρήσει στην ανέγερση νέου μητροπολιτικού ναού «βυζαντινής μεγαλοπρέπειας», κρίνοντας ότι ο υφιστάμενος μητροπολιτικός ναός είναι έργο των Βαυαρών και ως εκ τούτου ακατάλληλος, θεώρησα ότι επρόκειτο για φήμη που έθεσαν σε κυκλοφορία κάποιοι καλοθελητές, οι οποίοι αποδίδουν στον νέο Αρχιεπίσκοπο πράξεις και λόγους που προκαλούν το κοινό αίσθημα, προκειμένου να τον φέρουν σε δύσκολη θέση. Όμως, η χθεσινή είδηση για τη σχετική απόφαση της ΔΙΣ δυστυχώς δεν αφήνει γενικά περιθώρια για αμφιβολία και σε εμένα περιθώρια για να σιωπήσω. Το σχεδιαζόμενο εγχείρημα είναι τόσο αδιανόητο, ώστε είναι πραγματικά δύσκολο να το κρίνει κανείς χωρίς να καταφύγει σε κάποιες σκληρές διατυπώσεις, ιδιαίτερα όταν η πρωτοβουλία προέρχεται από έναν πρωθυερέα, ο οποίος διακηρύσσει ότι κήδεταί των παραδόσεων και της ιστορίας αυτού του τόπου.

Όμως, δεν είναι φανερό ότι η αρχική ανέγερση και η μετέπειτα συνύφανση του σημερινού μητροπολιτικού ναού με τη ζωή της πρωτεύουσας του νέου ελληνικού κράτους είναι πια μέρος της ιστορίας και της παράδοσης αυτής της πόλης; Ο μητροπολιτικός ναός δεν είναι μαγαζί που, κατά την προσωπική μας προτίμηση, αποφασίζουμε να μεταφέρουμε από ένα σε άλλο σημείο της πόλης. Η σημερινή «μητρόπολη» έχει ήδη ζωή ενάμιση αιώνα, διάστημα κατά το οποίο εκτυλίχθηκαν τα σημαντικότερα γεγονότα της νεότερης ιστορίας μας και δέθηκαν μέσω κάποιας τελετής με τον μητροπολιτικό ναό. Η θέση του δεν είναι τυχαία: είναι μέσα στην καρδιά του ιστορικού κέντρου της Αθήνας. Όσο για τη μορφή του, είναι βέβαια γεγονός ότι αποτελεί μια ατυχή προσπάθεια σύζευξης βυζαντινών στοιχείων

(σύμφωνα με την πρόκληση του βυζαντινού από τους τότε αρχιτέκτονες) με τον ανθούτα τότε αθηναϊκό νεοκλασικισμό.

Όμως, γι' αυτό, δεν είναι λιγότερο ιστορική, ούτε αυτό αποτελεί λόγο για εγκατάλειψη του μητροπολιτικού ναού και δημιουργία νέου. Γενικότερα, ο αθηναϊκός νεοκλασικισμός αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πολιτιστικά επιτεύγματα της μετεπαναστατικής Ελλάδας, και είναι λάθος αυτός να απορρίπτεται συνολικά ή να πιστώνεται αποκλειστικά στους Βαυαρούς.

Αξίζει να θυμηθούμε ότι ο μεγάλος λάτρης της λαϊκής μας παράδοσης, ο Δημήτρης Πικιώνης, με την ευαισθησία και τη σοφία που τον χαρακτήριζε, αγαπούσε και θαύμαζε τον αθηναϊκό νεοκλασικισμό, ιδιαίτερα στις λαϊκότερες εκφράσεις του. Κι αυτό θα έπρεπε να βάζει σε σκέψη κάποιους φανατικούς οπαδούς της εθνικής καθαρότητας της αρχιτεκτονικής μας παράδοσης.

Αλλά και αν υποθέσουμε ότι θα έπρεπε πράγματι να αναζητηθεί θέση για την ανέγερση ενός νέου μητροπολιτικού ναού, δεν πέρασε καθόλου από το μυαλό της ΔΙΣ και του προκαθημένου της ότι υπάρχουν αρμόδια όργανα της πολιτείας τα οποία θα έπρεπε να αποφασίσουν –ή τουλάχιστον να γνωματεύσουν– για την επιλογή αυτής της θέσης; Δεν γνωρίζουν ότι υπάρχει ειδικός φορέας που ονομάζεται Οργανισμός της Αθήνας και που έργο του είναι, έπειτα από σοβαρή μελέτη, να προτείνει αυτές τις χωροθετήσεις; Δεν γνωρίζουν ότι το τρίγωνο της πρώην Ριζαρείου είναι από τους λίγους εναπομείναντες πνεύμονες πρασίνου στο κέντρο μιας Αθήνας που ασφυκτιά και ότι ως τέτοιος είναι και πρέπει να παραμείνει αδιαπραγμάτευτος;

Έπειτα, τι να πει κανείς για την αντίληψη προτεραιοτήτων που αποκαλύπτει μια τέτοια απόφαση... Δεν έχει λοιπόν άλλες ανάγκες το έτος 2000 η Εκκλησία μας ώστε να αισθάνεται ότι μπορεί να διαθέσει το τεράστιο ποσό που θα απαιτηθεί για την ανέγερση νέου μητροπολιτικού ναού; Έχουν λοιπόν καλυφθεί οι άπειρες ανάγκες του ποιμνίου και μπορούμε άνετα να ξεχνάμε τον Κοσμά τον Αιτωλό;

Όσο για την πρόθεση της ανέγερσης ενός «περικαλλούς βυζαντινού ναού», ειλικρινά ανατριχιάζω με τη σκέψη σε τι τερατογένεση θα μπορούσε να οδηγήσει ο συνδυασμός μεγαλομανίας και επιφανειακού ιστορισμού μιας εποχής που της λείπει η βαθύτερη θρησκευτικότητα.

Και, τέλος, δεν προβληματίσε κανέναν το προηγούμενο του «τάματος» των συνταγματάρχων και της θλιβερής του κατάληξης;

Θέλω να ελπίζω ότι ο Μακαριότατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών δεν έχει ακόμη πει την τελευταία του λέξη· ότι ίσως έχει πέσει θύμα κάποιων εισηγήσεων και μπορεί να αλλάξει γνώμη όσο είναι ακόμη καιρός, προτού η πληγή που

ανοίγει για την Αθήνα μια τέτοια απόφαση κακοφορμίσει.

Ανδρέας Συμεών, αρχιτέκτων
Εφημερίδα «Καθημερινή», 17.1.99

Υ.Γ. Αν η Εκκλησία μας θέλει πραγματικά να κάνει κάτι για τον μητροπολιτικό ναό της Αθήνας, θα μπορούσε να μεριμνήσει ώστε αυτός να αποκατασταθεί στην αρχική του μορφή, απαλλασσόμενος από διάφορες παραμορφωτικές επεμβάσεις των νεότερων χρόνων, από τις οποίες οι πιο πρόσφατες είναι και οι πιο κακόγουστες.

Συντονιστική Επιτροπή Συλλόγων και Κινήσεων για την Προστασία των Ελεύθερων Χώρων της Αθήνας και Όμορων Δήμων και την Ποιότητα Ζωής

Αθήνα, 20 Ιανουαρίου 1999

Προς την εφημερίδα «Καθημερινή»
Διευθυντή συντάξεως
Θέμα: **Ο μητροπολιτικός ναός και... η κοίτη του Ιλισού**

Κύριε Διευθυντά, Διαβάσαμε με προσοχή την επιστολή του Αρχιτέκτονα Ανδρέα Συμεών στο φύλλο σας της 17ης Ιανουαρίου (προς τον κύριο Καρκαγιάννη) και ως μέλη της Σ.Ε.Σ.Κ.Π.Ε.Χ.Α. διαπιστώνουμε με θλίψη πως ερήμην του Επιστημονικού Δυναμικού αυτής της Χώρας χωροθετούνται δημόσια και πολιτιστικά κτίρια από αναρμόδιους, όχι μόνο χωρίς καμιά πρόβλεψη αναβαθμίσεως περιφερειακών συνοικιών, αλλά και εκεί όπου... απαγορεύεται.

Έτσι γίνεται μια κατά μέτωπον επίθεση από ποικίλους δημόσιους και μη φορείς στους ελεύθερους χώρους της Αθήνας, και στην περίπτωση της ιδέας ανεγέρσεως νέου μητροπολιτικού ναού στο τρίγωνο Β. Σοφίας-Ρηγίλλης-Β. Κωνσταντίνου γίνεται ένα άθλιο παζάρι των κοινόχρηστων χώρων πρασίνου που έχουν απομείνει, λόγω ελλείψεως μνήμης εκ μέρους των αρμοδίων.

Η Β. Κωνσταντίνου, ως γνωστόν, βρίσκεται πάνω στην κοίτη του πανάρχαιου Ιλισού, και ο χώρος αυτός δεν είναι ένας απλός κοινόχρηστος χώρος που και αυτόν θα έπρεπε να τον διαχειρίζεται υπεύθυνα μόνο ο Δήμος Αθηναίων· είναι μια δημόσια αναδασωτέα έκταση από το 1915. Σας στέλνουμε το Β. Διάγραμμα-ΦΕΚ τεύχ. Α' 105/18-3-1915 «περί κηρύξεως ως δασωτέων διαφόρων εδαφών της περιφέρειας του Νομού Αττικοβοιωτίας». Στην 3 παράγ., εδάφ. 2, ορίζεται: «Ολόκληρον την περί τους λόφους Λυκαβηττού και Αγχέσμου έκτασιν όπου σταματά το σχέδιον της πόλεως, συμπεριλαμβανομένης εις ταύτην και ολοκλήρου της περί την μονήν Πετράκη ιδιοκτητή αυτούς εκτάσεως μετά της δημοσίας εκτάσεως της κειμένης μεταξύ της οδού Κηφισίας και της κοίτης του Ιλισού, απέναντι δε του οικοδο-

αριστερά: Θεόφιλος Χάνσεν-Δημ. Ζέζος-Φραγκ. Μπουλαντζέ, 1842-1860, Ο μητροπολιτικός ναός των Αθηνών μετά την αποπεράτωσή του, από το βιβλίο του Κ. Μπίρη, Αι Αθήναι

μικού τετραγώνου κάτωθεν του κτιρίου της μονής Πετράκη». Άρα, δεν πρόκειται περί οικοπέδων, αλλά περί εκτάσεως που εμπίπτει στις διατάξεις του Νόμου 998/79 βάσει των άρθρων 117 και 24 του Συντάγματος, και τα επ’ αυτής κτίρια ανήκουν από το 1915 στους Αθηναίους ως πράγματα εκτός συναλλαγής.

Πώς ενεπλάκη η Εκκλησία στο θέμα; Πολύ φοβούμεθα ότι η εμπλοκή της οφείλεται στην παραεξουσία της 1ης σελίδας του ίδιου φύλλου της εφημερίδας. Όσον αφορά στον διατηρητέο μητροπολιτικό ναό του 1862, γνωρίζει ο Δήμος Αθηναίων και η Εκκλησία το Νόμο 2039/92; Υπογράφεται από 4 έλληνες υπουργούς η διακρατική σύμβαση της Γρανάδας του 1985 για τη διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης; ήτοι: ιστορικών κτιρίων και πολεοδομικών συνόλων στον τόπο και τη μορφή που κτίστηκαν.

Θα υπενθυμίσουμε, τέλος, στους αρμοδίους: 1) το πρόσφατο συνέδριο «εν πλω» διεθνούς επιπέδου υπό την αιγίδα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, όπου διακηρύχθηκε η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος με κάθε τρόπο, 2) τον πρόσφατο αγώνα τής ίδιας της Εκκλησίας της Ελλάδος για την προστασία του περιβάλλοντος στα Μετέωρα. Αυτοί οι τόποι δεν ανήκουν σε κανένα· ανήκουν στην Ιστορία.

Με τιμή, για τους συλλόγους-μέλη μας: 1. Ομάδα διάσωσης του Πάρκου της Ριζαρείου· 2. Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανατάτων Σχολών· 3. Πολιτιστικός Σύλλογος Άνω Αμπελοκήπων· 4. Σύλλογος Περιβαλλοντικής Προστασίας· 5. Εξωραϊστικός Σύλλογος Πλάκας «Ο Παρθενών»· 6. Επιτροπή Αγώνα για την Προστασία του Πεδίου Αρεως· 7. Εξωραϊστικός Σύλλογος Καλλιθέας· 8. Πρωτοβουλία Πολιτών για τη Σωτηρία του Πάρκου στο Γουδί· 9. Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών· 10. Ομάδα Προστασίας Λόφων Ελικώνος

Ο μητροπολιτικός ναός

Σχετικά με το θέμα της οικοδομήσεως νέου μητροπολιτικού ναού στην Αθήνα, θα ήθελα να συμφωνήσω με τα όσα αναφέρει ο συνάδελφος κ. Ανδρέας Συμεών στην επιστολή στην «Καθημερινή» της 17ης Ιανουαρίου 1999.

Οι προφάσεις περί μη χωρικής επάρκειας του υφισταμένου Ι. Μ. ναού παραπέμπουν σε λογικές δημόσιας υπηρεσίας που στεγάζεται σε διαμέρισμα πολυκατοικίας. Όσο για την εκζήτηση της στιλιστικής καθαρότητας από την Ιερά Αρχιεπισκοπή, αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την παράδοση των 20 αιώνων της Εκκλησίας στην Ελλάδα. Η Εκκλησία δεν φοβήθηκε να εκφραστεί με κανένα από τα ποικίλα καλλιτεχνικά ρεύματα που υπήρξαν στον ελληνικό χώρο, είτε αυτό ήταν ο κλασικισ-

μός του Παρθενώνα (Παναγία Αθηνιώτισσα), είτε η ρωμαϊκή μορφολογία της βασιλικής και των περίκεντρων τρουλαίων κτισμάτων, είτε οι διάφορες βυζαντινές μορφολογίες, είτε το επίσημο οθωμανικό μπαρόκ, είτε, τέλος, ο μοντερνισμός του 2ού αιώνα. Τέτοιου είδους καθαρότητες αναζητήθηκαν, κατά καιρούς, μόνο από την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος, η οποία δημιουργήθηκε αμέσως μετά την άφιξη των Βαυαρών στην Ελλάδα.

Σεβόμενος το χώρο της εφημερίδας σας, δεν επεκτείνομαι περισσότερο, θεωρώντας ότι η επιστολή του κ. Συμεών με καλύπτει απόλυτα.

Μανώλης Βουρνούς, αρχιτέκτων
Εφημερίδα «Καθημερινή», 24.1.99

Νέος μητροπολιτικός ναός;

Πληροφορούμεθα ότι μελετάται από την Αρχιεπισκοπή Αθηνών η ανέγερση νέου μητροπολιτικού ναού στην πρωτεύουσα – και μάλιστα, σε κεντρικότατο σημείο της πόλεως. Νομίζω ότι δεν χρειάζεται να επαναλάβω τα όσα πολύ σωστά σημειώνω με επιστολή του πριν από λίγες ημέρες ο εκλεκτός συνάδελφος αρχιτέκτων κ. Α. Συμεών, ούτε ακόμα όσα ακούγονται από διάφορους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς με αρνητικά, αλλά και ειρωνικά, σχόλια γύρω απ’ αυτό το θέμα.

Το ζήτημα κατά τη γνώμη μου δεν είναι αυτή τη στιγμή ούτε πολεοδομικό ούτε αρχιτεκτονικό· το θέμα είναι καθαρά κοινωνικό-φιλοσοφικό και πρέπει και αρχάς να απαντηθεί με σαφήνεια σε τι χρειάζεται αλήθεια ένας νέος ναός στην Αθήνα· δηλαδή, το γιατί. Όταν αυτό απαντηθεί, τεκμηριώνοντας την αναγκαιότητα ανεγέρσεως, τότε το ζήτημα θα καταστεί αντικείμενο μελέτης από πολεοδομική και αρχιτεκτονική άποψη από τους ειδικούς προς τούτο επιστημονικούς και ερευνητικούς φορείς, αλλά και από ειδικούς επιστήμονες.

Εννοείται ότι σημαίνοντα λόγο πρέπει να έχουν τα Τμήματα Αρχιτεκτόνων των ΑΕΙ της χώρας, το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος και, φυσικά, ο Πανελλήνιος Σύλλογος Αρχιτεκτόνων, καθώς και άλλοι φορείς που εξ αντικειμένου και αρμοδιότητος πρέπει να ερωτηθούν.

Πιστεύω ότι γι’ αυτό το ζήτημα, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι θα κριθεί αναγκαία τελικά η ανέγερση νέου ναού, θα πρέπει να οργανωθεί απαραίτητως Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο στην Αθήνα, με πρωτοβουλία του Μακαριότατου Αρχιεπισκόπου κ. Χριστόδουλου, εις το οποίο θα λάβουν μέρος όλοι οι παραπάνω φορείς και άτομα που προανέφερα. Εάν κάτι τέτοιο δεν γίνει, σίγουρα η λύση που θα προκύψει σε κάθε περίπτωση θα είναι απαράδεκτη και για την πόλη και, φυσικά, για την αρχιτεκτονική.

Με κανένα τρόπο, όμως, δεν πρέπει με-

τά από τόσες τραυματικές εμπειρίες του παρελθόντος να γυρίσουμε σε πρακτικές τύπου «Τάματος του Έθνους».

Νίκος Θ. Χολέβας, καθηγητής
Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και
Ρυθμολογίας ΕΜΠ
Εφημερίδα «Καθημερινή», 6.2.99

«Ευποιήσεις τα μέγιστα την πόλιν...»

Τον τελευταίο καιρό άρχισαν να γίνονται γνωστές και να σχολιάζονται προθέσεις της ηγεσίας της Εκκλησίας να οικοδομήσει έργα σημαντικά: νέο μητροπολιτικό ναό και νέο συνοδικό μέγαρο. Την ύπαρξη και το μέγεθος των αναγκών που θα εξυπηρετήσουν τα δύο αυτά έργα, δεν τα γνωρίζω. Δεν θεωρώ, λοιπόν, ότι μπορεί να έχω γνώμη για το αν είναι πραγματικά απαραίτητη η πραγματοποιήσή τους, παρ’ όλο που αμφιβάλλω για τον επιτακτικό χαρακτήρα κάλυψης των αναγκών αυτών. Όμως, ως αρχιτέκτων και κάτοικος αυτής της πόλης, έχω και άποψη και γνώμη για το πού και το πώς οφείλουν να αντιμετωπιστούν έργα τόσο σημαντικά για την πρωτεύουσα. Για τη νέα Μητρόπολη προτείνεται ως πρόσφορο το πάρκο της Ριζαρείου. Φοβάμαι πως η πρόταση βασιζέται περισσότερο στο καθεστώς ιδιοκτησίας και λιγότερο στην καταλληλότητά του. Παραπλήσιος λόγος, που πιθανότατα συνετέλεσε στο να προταθεί ο χώρος αυτός και για την οικοδόμηση Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης από τον υπουργό Πολιτισμού (το οικόπεδο μας ανήκει, κι ό,τι θέλουμε το κάνουμε).

Όμως, είναι αδιανόητο η Εκκλησία τής Ελλάδος ή ένα υπουργείο να σκέφτονται και ν’ αποφασίζουν όμοια με τον οιονδήποτε ιδιοκτήτη οικοπέδου, που ενεργεί με κριτήριο την εκμετάλλευσή του και αδιαφορεί για τις επιπτώσεις της «αξιοποίησης» στη ζωή της πόλης. Υποθέτω πως η σκοπιμότητα να ανεγερθεί ο νέος ναός, αιτιολογείται από αύξηση αναγκών που δεν μπορεί να τις καλύψει η σημερινή Μητρόπολη. Γι’ αυτό η μελλοντική θα πρέπει να είναι σημαντικά μεγαλύτερη απ’ τη σημερινή. Το ίδιο θα ισχύει και για τον περιβάλλοντα χώρο του ναού. Θα πρέπει ο μελλοντικός να είναι σημαντικά ευρύτερος απ’ τον σημερινό. Η επιφάνεια τελικά του ναού με τον περιβάλλοντα χώρο και τις προσβάσεις θα εκμηδενίσει το πάρκο. Αυτό και μόνο θα αποτελέσει ζημιά για την πόλη, που είναι γνωστό πως είναι μια πρωτεύουσα με ελάχιστο ποσοστό πρασίνου.

Άλλο σημαντικό πρόβλημα της Αθήνας είναι το κυκλοφοριακό. Οι λεωφόροι στις δύο πλευρές του τριγώνου πάρκου έχουν εντονότατη κυκλοφορία. Η νέα λειτουργία που προτείνεται να προστεθεί, θα καταστήσει αφόρητες τις συνθήκες κυκλοφορίας κατά τις ώρες προσέλευσης κι αποχώρησης απ’ το ναό.

Τα πιο πάνω, νομίζω πως αρκούν για

να γίνει φανερό πως η ιδέα να κτιστεί μητροπολιτικός ναός στο πάρκο της Ριζαρείου είναι λαθεμένη. Προσιδιάζει σε νοοτροπία επιχειρηματία ιδιοκτήτη οικοπέδου που θέλει να αξιοποιήσει την περιουσία του και δε νοιάζεται για το αν μ’ αυτό θα ζημιώσει την πόλη.

Η επιλογή της θέσης για ένα έργο τόσο σημαντικό, αντί να παραβλέπει τα προβλήματα που θα δημιουργηθούν στην πόλη, θα ‘πρεπε να έχει ως στόχο και μια προσφορά στην εξέλιξη της, κι αυτό είναι δουλειά ειδικών επιστημόνων: των πολεοδόμων. Πολεοδόμος δεν είμαι, ως αρχιτέκτων όμως έχω πολύ συγκεκριμένες απόψεις για την αρχιτεκτονική του ναού που φιλοδοξεί να αποτελέσει τον νέο μητροπολιτικό ναό της Ελλάδας. Αυτές οι απόψεις, καθώς και η επίγνωση μιας κάποιας σύγχυσης σχετικά με το ποια είναι πραγματική αρχιτεκτονική της εποχής μας, με κάνουν να ανησυχώ. Οι εκκλησίες που κτίζονται στον τόπο μας στις μέρες μας, δεν έχουν σχέση με την εποχή μας, με τις τεχνολογικές της δυνατότητες, με τις σύγχρονες πνευματικές αντιλήψεις. Αποτελούν αντίγραφα, απομιμήσεις ή παραλλαγές ναών άλλων εποχών, που έχουν πια περάσει.

Πριν λίγα χρόνια, το Πολυτεχνείο προκήρυξε αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για το ναό της Πολυτεχνειούπολης στου Ζωγράφου. Προτάθηκαν λύσεις ενδιαφέρουσες, πρωτότυπες, άρτιες, που θα αποτελούσαν προσφορά στην αρχιτεκτονική της σύγχρονης ναοδομίας. Όμως βραβεύτηκε ένα κοινότοπο, ασήμαντο, συντηρητικό, οπισθοδρομικό σχέδιο. Πώς να μην είναι, λοιπόν, κανείς απαισιόδοξος όταν ούτε το Πολυτεχνείο είναι σε θέση να ιδρύσει έναν αξιόλογο σύγχρονο ναό; Πώς να μην υποσιδιάζει πως και για την οικοδόμησή μιας νέας Μητρόπολης θα αφυπνιστούν νοσταλγίες για πολιτισμούς μας που έχουν προ καιρού περάσει χωρίς ελπίδα γυρισμού; Πώς δε θα ξεχάσουμε ότι η ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία του Ιουστινιανού ανήκει μόνιμα στο απώτερο παρελθόν;

«Σε μια εποχή σαν τη δική μας, με τόση αβεβαιότητα για το σωστό το κτίσιμο», ‘θα ‘ταν ίσως χρήσιμο να θυμηθεί και η Εκκλησία πανάρχαιες παραινέσεις που μένουν πάντοτε σοφές:
Ευποιήσεις γαρ τα μέγιστα την πόλιν ή μη τους ορόφους υψώσεις, αλλά τας ψυχάς αυξήσεις· άμεινον εν οικήμασιν μικροίς μεγάλας ψυχάς οικείν ή εν μεγάλαις οικίαις ταπεινά φωλεύειν ανδράποδα (Επίκτητος).

Α. Ι. Ζάννος, αρχιτέκτων,
ομ. καθηγητής ΕΜΠ
Εφημερίδα «Καθημερινή», 14.2.99

Σημείωση

1. Denys Lasdun, *Architecture in an age of skepticism*.

Προς
Τον Μακαριότατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών
και πάσης Ελλάδος
κ. Χριστόδουλο
Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών
Αγ. Φιλοθέης 21
10556 Αθήνα

Θέμα: **Ανέγερση νέου
μητροπολιτικού ναού Αθηνών**

Από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μας έγινε γνωστή η απόφαση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου για την ανέγερση νέου μητροπολιτικού ναού Αθηνών. Ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων έχει επανειλημμένα εκφράσει τις επιφυλάξεις του και την πλήρη αντίθεσή του για τον τρόπο με τον οποίο προγραμματίζονται νέες εργασίες και επισκευαστικές επεμβάσεις σε εκκλησιαστικά κτίσματα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση της απόφασης ανέγερσης νέου μητροπολιτικού ναού, ο μονομερής αυτόνομος τρόπος που ενήργησε η Δ.Ι.Σ., χωρίς να προηγηθεί συνεργασία με τα ενταλμένα όργανα ή υπηρεσίες του κράτους και τους αντίστοιχους φορείς, μας προκαλεί ανησυχία, και είμαστε βέβαιοι ότι θα οδηγήσει σε αδόκιμα αποτελέσματα.

Οι επιφυλάξεις μας στην απόφαση της Δ.Ι.Σ. εντοπίζονται στα εξής σημεία:

α. Πώς τεκμηριώνεται η αναγκαιότητα για την ανέγερση νέου μητροπολιτικού ναού και αγνοείται η ιστορικότητα της υφιστάμενης Μητρόπολης;
β. Η συγκεκριμένη πρόταση χωροθέτησης του ναού στο τρίγωνο της Ριζαρείου παραβλέπει κρίσιμα πολεοδομικά, κυκλοφοριακά και περιβαλλοντικά στοιχεία, σχετιζόμενα με τη λειτουργία της πόλης των Αθηνών.
γ. Θεωρούμε αδιανόητο και αντιδεδοντολογικό, η οποιαδήποτε Αρχή να επιβάλλει τη δική της αρχιτεκτονική αισθητική και μορφολογία στο σχεδιασμό αρχιτεκτονημάτων.

Μακαριότατε,
Με την ανάληψη των υπηλών σας καθηκόντων, σας είχαμε επισημάνει τα σοβαρά θέματα που αφορούν στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική. Η αναγνώριση από μέρους σας της ανάγκης συνεργασίας επί «του μεγάλου αυτού θέματος», κατά τη διατύπωσή σας, έρχεται σε αντίθεση με την πρόσφατη απόφαση της Δ.Ι.Σ. Συνεπώς, είναι σκόπιμο να τεθεί σε εφαρμογή η έναρξη ενός επικοινωνιακού διαλόγου για τα θέματα αυτά, προς όφελος της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και παράδοσης.

το μουσείο μοντέρνας τέχνης Γουλανδρή

Ο ΣΕΠΟΧ και το Ελληνικό τμήμα του ICOMOS έστειλαν, την 1η Δεκεμβρίου 1998, στον Υπουργό Πολιτισμού και σε άλλους αρμοδίους το ακόλουθο υπόμνημα:

Από δημοσιεύματα στον Τύπο πληροφορούμεθα την ανακοίνωσή σας ότι θα παραχωρηθεί στο Ίδρυμα Ελίζας Γουλανδρή η έκταση μεταξύ των οδών Ριζάρη, Βασιλίσσης Σοφίας και Βασ. Κωνσταντίνου για την ανέγερση του μουσείου μοντέρνας τέχνης, το οποίο δεν μπόρεσε να ανεγερθεί στην οδό Ρηγίλλης όπου ανευρέθη το «λύκειο του Αριστοτέλους». Χαιρετίζουμε την ευαισθησία που επέδειξαν το Ίδρυμα Γουλανδρή και το Υπουργείο Πολιτισμού να μην εμμένουν στην παραπάνω χωροθέτηση, και υπενθυμίζουμε ότι ο ΣΕΠΟΧ και άλλοι φορείς ήταν αντίθετοι σ' αυτήν –πριν ακόμα ανασκαφεί ο χώρος–, γιατί θεωρούν ότι οι ελάχιστοι ελεύθεροι χώροι στην Αθήνα είναι πολύτιμος φυσικός πόρος που πρέπει να προστατευτεί.

Είναι γεγονός ότι η έκταση μεταξύ των οδών Ρηγίλλης, Βασ. Σοφίας και Βασ. Κωνσταντίνου έχει καταγραφεί ως χώρος «πολιτιστικού άλσους» τόσο από το ΡΣΑ όσο και από το ΓΠΣ της Αθήνας, και προβλέπεται ότι θα περιλάβει ελεύθερους χώρους πρασίνου, ανθρώπινης επικοινωνίας, ψυχαγωγίας, πολιτιστικών και πνευματικών δραστηριοτήτων, εκδηλώσεων επιμόρφωσης, καθώς και υπόγειο γκαράζ (ΓΠΣ Αθήνας, Πρόγραμμα Παρεμβάσεων, παρ. 16).

Όμως, ο παραπάνω γενικός στόχος δεν έχει εξειδικευθεί σε ενιαία πολεοδομική μελέτη, ενώ η αποσπασματική προώθηση επί μέρους των έργων, όπως η επέκταση του Βυζαντινού Μουσείου και η συγκεκριμένη χωροθέτηση του Μουσείου Γουλανδρή, κινδυνεύει να τον κατακερματίσει.

Παράλληλα, στα γενικότερα προγράμματα του Οργανισμού Αθήνας εμφανίζεται ότι ο σχεδιασμός του «πολιτιστικού τριγώνου» εντάσσεται στο πρόγραμμα ενοποίησης των ελεύθερων χώρων πρασίνου του λεκανοπεδίου που εκπονείται κατ' επιταγήν του ΡΣΑ, το οποίο προβλέπει «τη δημιουργία ενιαίου δικτύου με, κατά το δυνατόν, σύνδεση και ενοποίηση των χώρων αναψυχής και ψυχαγωγίας, των ελεύθερων

χώρων και πεζοδρόμων, των ορεινών όγκων και των ακτών» (Ν. 1515/85).

Είναι χαρακτηριστικό ότι, μέσα απ' το προωθούμενο πρόγραμμα ενοποίησης πρασίνου, προτείνεται η απομάκρυνση απ' το κέντρο της πόλης ιστορικά εγκατεστημένων χρήσεων, όπως: τα νοσοκομεία Αρεταίειο, Αιγινήτειο και Ελπίς· το γήπεδο του Παναθηναϊκού και οι προσωγυικές κατοικίες της Λεωφόρου Αλεξάνδρας με στόχο την αύξηση των ελεύθερων χώρων πρασίνου. Θα ήταν λοιπόν, τουλάχιστον οξύμωρο, να χωροθετούνται νέα κτίρια και νέες χρήσεις στο κέντρο της πόλης, ενώ επιδιώκεται η απομάκρυνση άλλων.

Βέβαια, είναι ανατρίρρητη η ανάγκη για την πόλη της Αθήνας να αποκτήσει μουσείο τέχνης, όπως και ιδιαίτερα θετική η προσφορά της οικογένειας Ε. Γουλανδρή να δωρίσει την συλλογή της. Η χωροθέτηση όμως του κτιρίου –που ομολογουμένως δεν πρέπει να χρονοτριβεί αδικαιολόγητα– είναι αυτόνομο πρόβλημα που θα πρέπει ν' αντιμετωπιστεί στα πλαίσια του πολεοδομικού σχεδιασμού της πόλης και όχι αποσπασματικά. Εξ άλλου, γεννάται το ερώτημα, γιατί να μη συνδυαστούν σ' ένα κτίριο το πρόσφατα εξαγγελθέν «Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης» και αυτό του Ιδρύματος Ε. Γουλανδρή.

Το θέμα της χωροθέτησής του έχει απασχολήσει τους πολεοδόμους, και κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί προτάσεις όπως η αναζήτηση κτιρίων παρά τον άξονα της οδού Πειραιώς, το κτίριο του Φιξ στη Λεωφόρο Συγγρού κ.λπ. Πρόσφατα μάλιστα, η Νομαρχία Αθηνών πήρε την πρωτοβουλία να διατυπώσει πρόταση χωροθέτησης συγκροτήματος μουσείου μοντέρνας τέχνης και λυρικής σκηνής στον χώρο του εργοστασίου Softex στην Ιερά οδό. Η πρόταση αυτή, ενώ συνδυάζει με πολλαπλούς στόχους του ΡΣΑ (όπως αναβάθμιση του δυτικού λεκανοπεδίου) και διαθέτει τις πολεοδομικές προϋποθέσεις (όπως μελλοντική εξυπηρέτηση από το μετρό), δεν έχει διερευνηθεί δεόντως από πλευράς εφαρμοσιμότητας. Σημειώνουμε πάντως, ότι στην περιοχή του Ελαιώνα έχει προβλεφθεί με το Π. Δ/γμα ένταξης στο σχέδιο ότι, οι ελεύθεροι χώροι που θα προκύψουν από τις εισφορές γης, μπορούν να αποδοθούν –με ειδικούς όρους δόμησης– σε κοινόχρηστες και πολιτιστικές χρήσεις.

Όλες οι παραπάνω προτάσεις υποδεικνύουν μια γενικότερη κατεύθυνση στο πνεύμα της αντίληψης του αειφόρου σχεδιασμού των πόλεων που επιτάσσει προστασία του πρασίνου και επανένταξη των εγκαταλελειμμένων περιοχών στον λειτουργικό ιστό της πόλης, και πιστεύουμε ότι σ' αυτή την κατεύθυνση πρέπει να κινηθεί η αναζήτηση έκτασης για το μουσείο μοντέρνας τέχνης. Στα πλαίσια αυτά, θεωρούμε απαραίτητη τη συνεργασία του ιδρύματος Ε. Γουλανδρή και του ΥΠΠΟ με τον ΟΡΣΑ, το ΥΠΕΧΩΔΕ και, ενδεχομένως, τη Νομαρχία Αθηνών και το Δήμο Αθηναίων.

Η συγκεκριμένη έκταση της Ριζαρείου, πάντως –που, σημειωτέον, έχει περιέλθει στο Δημόσιο μετά από ανταλλαγή δημόσιας έκτασης στο Δέλτα Φαλήρου–, αποτελεί ένα από τα λίγα εναπομείναντα δείγματα παραρρηματίου χώρου του πρώην Ιλισού, και πρέπει να παραμείνει αδόμητη. Παράλληλα, επιβάλλεται να προχωρήσει η μελέτη των συνολικών διαμορφώσεων του πολιτιστικού τριγώνου (από Ρηγίλλης ως Πινακοθήκη), ώστε, με την ολοκλήρωση των έργων (μετρό, Βυζαντινό Μουσείο, ανασκαφές), να αποδοθεί ο χώρος στους κατοίκους της πόλης. Οι ακάλυπτοι χώροι των πολιτιστικών κτιρίων μπορούν να ενοποιηθούν και οι αυθαίρετες κατασκευές (π.χ. στο ναό Αγ. Νικολάου) να αποξηλωθούν, ώστε να ενισχυθεί ο κοινόχρηστος χαρακτήρας και η συνέχεια της έκτασης στο πνεύμα του ΡΣΑ και του ΓΠΣ.

κάτω: Σχέδιο του τριγώνου της Ριζαρείου, που περικλείεται από τις οδούς Ριζάρη, Βασ. Σοφίας και Βασ. Κωνσταντίνου

πλατείες: ο δημόσιος χώρος στα χρόνια της παρακμής

• Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης • αρχιτέκτων

Η πλατεία, μαζί με τον εμπορικό δρόμο, είναι το κορύφωμα της αστικής ζωής σε κάθε πόλη, εδώ και χιλιάδες χρόνια, από την εμφάνιση του οικισμού. «Πλατεία οδός», το αρχικό της όνομα: κέντρο της πόλης.

Ήταν ο άλλος πόλος της διαλεκτικής σύνθεσης των αντιθέσεων του συνόλου «πόλη», των αντιθέσεων ανάμεσα στο ιδιωτικό και το συλλογικό, ανάμεσα στην απαραβίαστη ιδιωτική ζωή και στη διαφανή και υποκειμένη σε έλεγχο δημόσια εμφάνιση και πράξη.

Λέμε για σύνθεση αντιθέσεων, και είναι σαφές ότι κάθε τέτοια σύνθεση είναι μια μεταβαλλόμενη διαλεκτικά εύθραυστη ισορροπία, και δεν εννοούμε μόνο την αντίθεση ανάμεσα σε χρήσεις (κατοικία-κέντρο) ή σε τρόπο ζωής (ιδιωτικός-συλλογικός).

Μια τέτοια σύνθεση αντιθέσεων ισχύει όταν υπάρχουν ισορροπίες, κι αυτό συμβαίνει σε εποχές όπου ένας κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός περνά την προοδευτική φάση της ιστορίας του και έχει δώσει εκπληκτικά δείγματα σχεδιασμού και διαμόρφωσης πλατειών και, γενικά, κεντρικών δημόσιων χώρων. Η νέα εμφανιζόμενη τάξη, με τον αέρα της επαναστατικής ανατροπής του προηγούμενου καταρρέοντος καθεστώτος, εμφορείται από ένα εντονότερο αίσθημα συλλογικής δράσης και ευθύνης, μια και όχι μόνο δεν απειλείται ακόμη από

την επόμενη τάξη πραγμάτων, αλλά και ιδεολογικά, η νέα τάξη είναι ακόμη στα σπάργανα: το πρόβλημα είναι η πάλη με τα υπολείμματα της παλιάς τάξης.

Ο 19ος αιώνας ήταν η χρυσή εποχή του καπιταλιστικού συστήματος. Οι αστοί είχαν βγει νικηφόροι από τη σύγκρουση με τη φεουδαρχία, η ταξική συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης τότε μόλις άρχιζε, και η αστική τάξη έκτιζε τις πόλεις της. Νεοκλασικισμός, βεβαιότητα για την κυρίαρχη ιδεολογία και οικονομία, ανάπτυξη της αγοράς στα ελεύθερα πεδία του laissez faire· μέγала και μεγαλοπρεπή δημόσια κτίρια στους κύριους δρόμους της πόλης και, κυρίως, στις πλατείες, υπουργεία, Τράπεζες, δικαστήρια, σχολεία, θέατρα, όπερες, ανάκτορα και κοινοβούλια, ελεύθεροι χώροι, πάρκα, πανεπιστήμια, μουσεία. Βέβαια, δίπλα στα επίσημα κέντρα πόλεων υπάρχει και η άλλη τάξη, ανάμεσα σε βιομηχανίες, σε παρυφές πόλεων, σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης: δίπλα στην τότε πολυτελή Πλατεία Ομονοίας είναι το Γκαζοχώρι· δίπλα στην Πλατεία Συντάγματος, το Μοναστηράκι και του Ψυρρή.

Σε εποχές, όμως, όπου αυτός ο κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός περνά στη φάση της αποσύνθεσής του, τα πράγματα αλλάζουν. Πέρα από τη διαρκώς εντεινόμενη επαναστατική διάθεση της μιας τάξης και την αντίστοιχη διολίσθηση της άλλης τάξης σε αυταρχικές και ολοκληρωτικές μεθόδους για να κρατηθεί στην εξουσία, εμφανίζεται και η ρήξη της ισορροπίας ανάμεσα στο ιδιωτικό και στο συλλογικό συμφέρον. Κι αυτό γίνεται όχι γιατί η κυρίαρχη τάξη έχασε το συλλογικό αίσθημα ευθύνης που είχε στην προοδευτική φάση της (και τότε για τον εαυτό της το είχε), αλλά γιατί η διατάραξη της ισορροπίας παρέχει μια καλπάζουσα και αδηφάγο δυνατότητα «κέρδους δι' ίδιον όφελος».

Έτσι, η κυριαρχία του ατομικού συμφέροντος πάνω στο συλλογικό είναι από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας τέτοιας εποχής. Στην πολεοδομία, αυτό είναι εμφανές από την κυριαρχία ιδιωτικών κτιρίων, κατοικιών στην περιφέρεια και γραφείων επιχειρήσεων στο κέντρο, από την κυριαρχία του ιδιωτικού αυτοκινήτου πάνω στα μέσα μαζικής μεταφοράς, από την κυριαρχία του ιδιωτικού χώρου πάνω στον δημόσιο. Η «ιδεολογική

κάτω: Η Πλατεία Δημοραχίου σήμερα. Η πλατεία είναι άδεια... (Ποιος τολμά να τη διασχίσει, τι να κάνει μέσα στην έρημο – όλοι κινούνται στους γύρω δρόμους...)

μνημεία και φύση: μία παρεξηγημένη σχέση

• Ελένη Σβορώνου* •

Αφήνεις πίσω σου το βουητό του ηλεκτρικού σιδηρόδρομου κι αυτό που κάποτε ήταν κοίτη του Ηριδανού, γυρίζεις την πλάτη σου στις κοσμικές συννευρέσεις στα μοδάτα καφέ-μπαρ της οδού Αδριανού και μπαίνεις στο χώρο της Αρχαίας Αγοράς. Ενοχλείσαι λίγο όταν αναγκάζεσαι να βάλεις το χέρι στην τσέπη για να πληρώσεις τις 1.200 δραχ., αλλά σκέφτεσαι ότι είναι για καλό σκοπό («για τ' αρχαία μας») και το αντιπαρόχεσαι. Άλλωστε, έχεις κέφια σου για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Πεθύμησες απλώς αυτή τη γλυκιά και ήρεμη ατμόσφαιρα των αρχαιολογικών χώρων, τα μάρμαρα στο φως του αττικού ουρανού και τα αρχιτεκτονικά μέλη που μου αποκαλύπτονται σκόρπια ανάμεσα στις πρασιές. Περνάς μπροστά από τη Στοά του Αττάλου και ξαφνιάζεσαι ευχάριστα απ' το έντονο κελήδημα των πουλιών. Ένας τουρίστας έχει βγάλει έναν οδηγό πουλιών και τα κιάλα του και κοιτάζει μια στις φυλλωσιές των δέντρων, μια στο βιβλίο του. Πολύ θάθελες να τον ρωτήσεις τι πουλιά είναι αυτά που κελαηδούν, αλλά και να σου' λεγε δε θα καταλάβαινες την απάντηση ούτε στα γερμανικά, ούτε στα αγγλικά και τώρα που το καλοσκεφτεσαι, ούτε και στα ελληνικά. Κοκκινολαίμης, κότσυφας... μήπως ξέρεις τι διαφορά; Ανάμεσα στη Στοά που ευγενώς δώρισε ο βασιλιάς του Περγάμου Άτταλος στο κλεινόν άστυ και στην περίφημη

οδό των Παναθηναίων σχηματίζεται ένας φράχτης από θάμνους και δέντρα. Αυτά ευτυχώς τα ξέρεις. Χάρη στα παιδικά σου καλοκαίρια στο χωριό και τη γιαγιά, που σ' έβαζε να μαζέψεις λογής λογής φύλλα, χόρτα και καρπούς. «Αυτό για το στομάχι, εκείνο για το κρουλόγημα, τ' άλλο για τα νεύρα...» Μυρτιές, δάφνες, άγρια σπαράγγια, τοικουδιές συμπλέκονται σ' ένα μωσαϊκό από χρώματα, αρώματα και αναμνήσεις αρχαίων μύθων. Ανάμεσα στις άσπρες και τις ροζ λαδανιές, γνωστές για τις ιαματικές τους ιδιότητες από την αρχαιότητα, βλέπεις τ' αγάλματα από το Ωδείο του Αγγρίππα. Στ' αριστερά σου ένας θεριεμένος κισσός υποκλίνεται βαθυπράσινα στην κιονοστοιχία της Στοάς. Βγαίνεις στην περίφημη οδό Παναθηναίων και τραβάς κατά το Θησείο. Εκεί μετά τη στροφή, στα δεξιά σου, ένας κέδρος, όχι του Λιβάνου βέβαια, μα το δικό μας το αγριόκεδρο. Ρίχνεις μια ματιά γύρω στο χώρο, όπου πιάνει το μάτι σου. Πουθενά άλλο κέδρο. Για φαντάσου. Όλοι οι βράχοι της Ελλάδας γεμάτοι κέδρα κι εδώ, στην Αγορά, μονάχα ένας. Αυτός ο θάμνος γίνεται αυτή τη στιγμή μοναδικός για σένα, για τον περίπατό σου, για την Αγορά. Λοξοδρομείς στη Θόλο, περνάς από το Βουλευτήριο, ψηφίζεις νοητά ως ένας από τους έξι χιλιάδες δικαστές της Ηλιαίας να καταδικαστούν αυτοί οι γιαπωνέζοι που φωτογραφίζονται με φόντο την Ακρόπολη, κι ανηφορίζεις στο Θησείο. Περιπατάς κατά μήκος της νότιας κιονοστοιχίας του ναού και νιώθεις ότι βρίσκεσαι ταυτόχρονα εντός και εκτός του ναού. Από πού δημιουργείται αυτή η αίσθηση; Είναι αυτές οι μυρτιές και οι ροδιές που είναι φυτεμένες, όπως ακριβώς στην αρχαιότητα, μπροστά από τους κίονες. Μοιάζει να σχηματίζουν, έτσι, μίαν άλλη –φυσική– στοά. Από το κτιστό, στο φυσικό, κι από κει στο άπειρο... Ήπιες μεταβάσεις, αρμονία με το τοπίο...

Στο εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων αλλάζεις κλίμα: κυριολεκτικά και μεταφορικά: δροσιά, υγρασία, χριστιανικοί σταυροί λαξεμένοι στην πέτρα. Η μία από τις δύο κρήνες που τροφοδοτούσαν την Αγορά με νερό, βρίσκεται εδώ. Βγαίνεις απ' την έξοδο της οδού Αποστόλου Παύλου και σκέφτεσαι ότι ίσως πατάς πάνω στην Εννεάκρουνο, σημαντική πηγή νερού για τη μονίμως διψασμένη Αττική γη. Θα ξανάρθεις, λες.

Και ξανάρθεις. Την επόμενη φορά,

φυσιογνωμία της πόλης», όρος που έχει αναλυθεί από τον Ι. Δεσποτόπουλο, είναι ιδιαίτερα σαφής παντού.

«Η κυρίαρχη ιδεολογία είναι η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης» έλεγε ο Μαρξ. Έτσι, η νέα πολεοδομία και αρχιτεκτονική επενδύεται και ιδεολογικά, και υπάρχουν ένα σωρό περισπούδαστα άρθρα τεχνοκριτικών, πανεπιστημιακών και άλλων ειδημόνων που με τον έναν ή άλλο τρόπο εκθειάζουν τα έργα και τις ημέρες της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στον δημόσιο χώρο, ενώ άλλοι, από τη θέση τους ως εγγυητών των θεσμών, νομιμοποιούν τις αυθαιρεσίες και άλλοι μελετούν ή εγκρίνουν ως μέλη επιτροπών διαγωνισμών (όταν και εφόσον αυτοί γίνονται) προτάσεις που προωθούν την καταπάτηση των συλλογικών χώρων από τα ιδιωτικά συμφέροντα.

Συνειδήσεις εξαγοράζονται, είτε με χρήμα, είτε με τιμητικές θέσεις, είτε με αναθέσεις μελετών, είτε με άλλες μορφές εξαγοράς και ενσωμάτωσης στο Σύστημα.

Να θυμίσουμε τι γίνεται στο Πάρκο Ελευθερίας, στα Ολυμπιακά έργα, να δούμε τι έχει κατασκευαστεί στην ολάνθιστη Πλατεία Κοτζιά που μεταβλήθηκε σε έρημο από μπετόν και αμφίβολης αισθητικής πλακόστρωση χωρίς ούτε ένα πράσινο φύλλο (κι αν δεν επενέβαινε μαχητικά ο συνάδελφος Διονύσης Ζήβας, θα είχαμε ακόμη τα τερατουργήματα των «μασταμπά» εις δόξαν της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής), να δούμε τι προτάσεις εγκρίνονται (και μάλιστα κατόπιν διαγωνισμού) για τις ιστορικές πλατείες της Αθήνας που μεταβάλλονται σε κακόγουστες και αμφίβολες πολεοδομικά «μοντερνιές» με «εμπριμέ» πλακοστρώσεις, κατεδαφίσεις ιστορικών κτιρίων όπως η ιουδαϊκή Συναγωγή της οδού Μελιδώνη και τόσων άλλων – αφήνουμε την Ομόνοια που αλλάζει όψη σε κάθε ρέκτη και φιλοπρόοδο δήμαρχο από την 4η Αυγούστου και μετά, αλλά και στην επαρχία, ιστορικές πλατείες «εκμοντερνίζονται» και τόσα και τόσα άλλα, πολλά, γνωστά και μη εξαιρετέα... Ακόμη και η Εκκλησία χίμηξε με θρησκευτικό υπερβάλλοντα ζήλο, μετά τα δάση της Πεντέλης, να οικοδομήσει και όσους ελεύθερους χώρους απέμειναν στο κέντρο της Αθήνας, στη Ρηγίλλης, στη Μονή Πετράκη (και να δούμε τι μας περιμένει ακόμη).

Η μορφή της πλατείας, από χώρο κοινωνικής συνάθροισης και συλλογικής δραστηριότητας, μεταβάλλεται έτσι σε χώρο κίνησης και στάθμευσης ιδιωτικών αυτοκινήτων: από καταπράσινη περιοχή, σε έρημο από μπετόν, ασφάλτου και πρωτοποριακών αρχιτεκτονικών διαμορφώσεων.

Δυστυχώς, και στην Αρχιτεκτονική Σχολή, αυτό που κυριαρχεί στη διδασκαλία δεν είναι ο στόχος της εξυπηρέτησης των κοινωνικών αναγκών, αλλά η προβολή του αρχιτέκτονα μέσω του «έργου» του, κι αυτό φαίνεται καθαρά στην κορύφωση της διδασκαλίας, στις διπλωματικές εργασίες. Η ρήση του γνωστού για τις ολοκληρωτικές αντιλήψεις του και σχέσεις, και απομυθοποιημένου πλέον Le Corbusier, ότι «στην Πόλη ο Άνθρωπος βάζει το χέρι του πάνω στη Φύση», ότι η φύση είναι Χάος και η αρχιτεκτονική είναι Τάξη, και η θέση του ότι η αρχιτεκτονική είναι ίδια στη Μόσχα, το Μπουένος Άιρες και το Παρίσι, και άλλα πολλά και γνωστά, έχει εισχωρήσει τόσο πολύ, που ένα θα μπορούσαμε να του αναγνωρίσουμε: ότι εξέφρασε προφητικά την τελική φάση της αστικής τάξης, και τα απαταχού της Γης «μεγάλα έργα» τον δικαιώνουν.

Έργα πολυτελή και άχρηστα για το κοινωνικό σύνολο, χρήσιμα όμως και κερδοφόρα για κάποιους: έργα ματαιοδοξίας για να μείνει η «προσοδευτική μνήμη» ηγετών που εξυπηρέτησαν την κυρίαρχη τάξη και κυρίαρχη ιδεολογία: Les Grands Travaux του Μιτεράν στο Παρίσι, το υπερφίαλο Μουσείο της Ακρόπολης για τη στέγαση του ονόματος της επί ετη υπουργού Πολιτισμού και των μαρμάρων που μας έγιναν άλλη μια Μεγάλη Ιδέα (θα τα πάρουμε μαζί με την Αγία Σοφία το 2004 και θα τα περιποιηθεί η αθηναϊκή ατμόσφαιρα όπως και τις Καρυάτιδες από τις οποίες μας απέμεινε ένα σακούλι γύψος) – αυτός είναι ο δημόσιος χώρος στη σημερινή πόλη.

Έργα επώνυμων αρχιτεκτόνων, τιμημένων με βραβεία σε πανελλήνιους και διεθνείς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, τιμημένων με ανώτατες θέσεις πανεπιστημιακών, με αναγνωρισμένο έργο διεθνώς και προβεβλημένο από τα γνωστά αρχιτεκτονικά περιοδικά του Συστήματος, τα «φιγουρίνια» του επαγγέλματος.

Πλατείες-οχετοί ιδιωτικών αυτοκινήτων, πλατείες κυριαρχούμενες από κτίρια κερδοσκοπικής εκμετάλλευσης, πλατείες απλησίαστες από τους πεζούς, πλατείες στρωμένες με πλακοστρώσεις, μαρμαροστρώσεις, ασφάλτο και μπετόν, που θέλεις καμήλα και αραβική κελεμπία για να τις διασχίσεις το καλοκαίρι χωρίς να πάθεις ηλίαση, όπως στη Λάρισα, την Πλατεία Δημαρχείου (Κοτζιά) στην Αθήνα, την Πλατεία Ζωγράφου και τόσες άλλες...

Να ποια είναι η κορύφωση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στον δημόσιο χώρο...

πάνω : Η Πλατεία Δημαρχείου (Κοτζιά, Εθν. Αντίστασης) στις αρχές του αιώνα: χώρος αναψυχής και κοινωνικής συγκέντρωσης
μέση: Η Πλατεία Ομονοίας στις αρχές του αιώνα: χώρος για τους ανθρώπους
κάτω: Η Πλατεία Ομονοίας το 1960: χώρος για αυτοκίνητα. Σήμερα, δεν συζητιέται...

κάτω: Η βόρεια πλευρά του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς

όμως, έκανες την ίδια βόλτα και διαπίστωσης ότι είχαν γίνει αλλαγές. Αναζήτησες τις λαδανιές σου: πουθενά. Έψαξες τον κέδρο: τίποτα. Αραΐωσαν οι θάμνοι, λιγότεψαν οι αποχρώσεις του πράσινου.

Η ιστορία αυτή θα μπορούσε να είναι μια αληθινή εμπειρία ενός Αθηναίου με κάποιες απαιτήσεις από την καθημερινή του ζωή. Οι συνάδελφοί μου κι εγώ, που δουλεύαμε, εδώ και ενάμιση χρόνο, για ένα πρόγραμμα ανάδειξης της φύσης της Αρχαίας Αγοράς για λογαριασμό του WWF Ελλάς, διαπιστώσαμε την αφαίρεση θάμνων. Δεν γνωρίζω αν η πράξη αυτή ήταν συνειδητή και υπαγορευτή από κάποια πολιτική διευθέτησης της βλάστησης. Διαβάζοντας, όμως, ένα αφιέρωμα για την Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων, προβληματίστηκα για την τύχη του πρασίνου στους αρχαιολογικούς χώρους του ιστορικού κέντρου. Σύμφωνα με την ομάδα μελέτης της ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου της Ρωμαϊκής Αγοράς και της Βιβλιοθήκης του Αδριανού, «το πράσινο σε πολλές περιοχές εμποδίζει τη θέα προς τα μνημεία και διακόπτει τη συνέχεια των Αρχαιολογικών Χώρων» (περιοδικό του ΣΑΔΑΣ Αρχιτέκτονες, τ. 11, Σεπτ.-Οκτ.1998, σελ. 47).

Σύμφωνα μ' αυτή την άποψη, το πράσινο δεν είναι παρά ένα εμπόδιο στην οπτική συνέχεια των μνημείων. Θα πρέπει, μ' άλλα λόγια, αντί να βλέπουμε το Ωδείο του Αγρίππα μέσα από τις λαδανιές, να το βλέπουμε κατευθείαν, γκρο πλαν, σκέτο, σε απευθείας σύνδεση με τη Στοά του Αιτάλου.

Η ομάδα μελέτης για την ανάδειξη του Ολυμπίου επισημαίνει: «Οι πρόσφατες φυτεύσεις θ' απαιτήσουν αναμόρφωση, ώστε ν' αναδειχθεί ο αρχαιολογικός χώρος. Υπάρχουν μεγάλα δέντρα στο εσωτερικό των ναών, καταστρατηγώντας τη δομή των μνημείων και προκαλώντας καταστροφές. Παρά το οξύμωρο της αφαίρεσης δέντρων από έναν σημαντικό πνεύμονα της Αθήνας, κρίνεται απολύτως αναγκαία η απομάκρυνσή τους και η αναμόρφωση των φυτεύσεων» (ό.π., σελ. 40).

Η απομάκρυνση των δέντρων που μπορεί να προκαλούν καταστροφές στα μνημεία, είναι απολύτως αναγκαία. Όμως, μια γενική «αναμόρφωση των φυτεύσεων» για την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου, με γνώμονα, πιθανόν, την οπτική συνέχεια των μνημείων, θεωρούμε ότι είναι αυθαίρετη.

Για την ανάδειξη του Κεραμεικού, η ομάδα μελέτης προβλέπει: «Απάλειψη ξενικών φυτών, καθώς και όσων έχουν βλαπτικό σύστημα ριζών, και συμπλήρωση με ντόπια είδη, με διακριτική σήμανση χώρων και πορειών» (ό.π., σελ. 52)

Έχει αποδειχθεί ότι η εισαγωγή ξενικών φυτών μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ισορροπία ενός οικοσυστήματος. Έχει αρχίσει πια να γίνεται συνείδηση ότι οι αναδασώσεις και

οι φυτεύσεις πρέπει να γίνονται με ντόπια είδη που αντέχουν στις κλιματικές και εδαφικές συνθήκες της περιοχής. Όταν όμως «ο ξένος έχει ήδη εισβάλει», τι κάνουμε; Θα κόψουμε το φοίνικα του Κεραμεικού; Κι αυτόν που βρίσκεται έξω απ' την Αρχαία Αγορά και φαίνεται από κάθε σημείο του αρχαιολογικού χώρου...; Έπειτα, τι είναι πια ξένο και τι ντόπιο; Οι φραγκοσυκιές μάς ήρθαν από την Αμερική. Κανείς όμως δε θα μπορούσε να φανταστεί την ελληνική ύπαιθρο χωρίς τις φραγκοσυκιές – και μάλιστα, με τα φύλλα τους σημαδεμένα από τους όρκους αιώνιας αγάπης νεαρών ζευγαριών. Σενάριο θρίλερ θα μπορούσε ν' αποτελέσει η ιστορία εθνικόφρονα που θα ξήλωνε τα ξενικά φυτά του Εθνικού Κήπου για να τα αντικαταστήσει με τα αρωματικότατα, ταπεινά και ελληνικά θαμνάκια της ρίγανης, του δεντρολίβανου και της μυρτιάς.

Σε όλες τις προαναφερθείσες μελέτες υπάρχουν μνείες για την ανάδειξη του πρασίνου, για αρχαιολογικά πάρκα και για πνεύμονες οξυγόνου στο κέντρο της Αθήνας. Υπάρχουν προβλέψεις για αποκαταστάσεις τής κοίτης του Ιλισού και της κοίτης του Ηριδανού, και προστασία του βιοτόπου τους. Κάθε άλλο, συνεπώς, παρά έλλειψη ευαισθησίας για το φυσικό περιβάλλον μπορεί να καταλογίσει κανείς στους μελετητές. Ωστόσο, επισημαίνεται ο κίνδυνος μιας «τακτοποίησης» της φύσης χάριν μιας αισθητικής που έχει ξεπεραστεί ήδη από τον 18ο αιώνα. Το κίνημα του ρομαντισμού ανέδειξε την ομορφιά της συνυπαρξης της άγριας φύσης με τα ερείπια των αρχαιολογικών χώρων, την αισθητική των ακανόνιστων σχημάτων, των πολλαπλών επιπέδων, της φθοράς που επιφέρει το πέρασμα του χρόνου στα μνημεία, του ασυμπλήρωτου, του ανολοκλήρωτου και του αποσπασματικού που αφήνει τη φαντασία ελεύθερη να ανασυνθέσει το παρελθόν και να αναλογιστεί τα γήινα, φύση και πολιτισμό μαζί.

Φθινοπωρινό πρωινό του 2004. Περίπατος στην Αρχαία Αγορά και στον Κεραμεικό και στο Ολυμπίο. Δίπλα στους αρχαιολογικούς χώρους, στα Κέντρα Πληροφόρησης οι τρισδιάστατες ψηφιακές αναπαραστάσεις των μνημείων αναλαμβάνουν να ανασυνθέσουν το παρελθόν. Τη μαγεία όμως των μνημείων ανάμεσα στις λαδανιές, τα κέδρα και τους φοίνικες καμία αναπαράσταση δε θα την αναπαραγάγει. Ή θα βρίσκεται εκεί, στο φυσικό τοπίο, ή πουθενά.

* Η Ελένη Σβορώνου είναι ειδικός στη διαχείριση και ανάδειξη μουσειακών συλλογών, μνημείων και τοποθεσιών. Έχει επιμεληθεί τον οδηγό για τη χλωρίδα και το περιβάλλον της Αρχαίας Αγοράς, με τίτλο Ένας οικολογικός περίπατος στην Αρχαία Αγορά, έκδοση του Παγκόσμιου Ταμείου για τη Φύση WWF Ελλάς, 1998.

Μελέτες δημόσιων χώρων στις ελληνικές πόλεις

φωτ. Ε. Αιτάλης, 1998 (από το αρχείο της Έκθεσης «Τοπίο εκμοντερνισμού». Ελληνική αρχιτεκτονική 1960 και 1990-)

Σκέψεις για τον τρίτο πόλο του ιστορικού κέντρου της Αθήνας

του Ανδρέα Συμεών, αρχιτέκτονα-πολεοδόμου

Επειδή θεωρώ τον εαυτό μου (μερικώς, τουλάχιστον) υπεύθυνο για τη ζύμωση που βρίσκεται σε εξέλιξη σχετικά με την ανασύσταση του τρίτου πόλου του αθηναϊκού κέντρου, έκρινα ότι θα ήταν χρήσιμο να καταθέσω τις σκέψεις μου και να επιχειρήσω κάποιες διευκρινίσεις για την έννοια αυτής της προσπάθειας, τουλάχιστον όπως εγώ την αντιλαμβάνομαι.

Η πρώτη αναγκαία διευκρίνιση είναι ότι το ζητούμενο δεν είναι βέβαια η καθυστερημένη κατασκευή, όπως συχνά αναφέρεται, της τρίτης πλατείας του σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert, της στρογγυλής Πλατείας Κέκροπος που δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Κάτι τέτοιο όχι μόνο ανέφικτο θα ήταν με τις συνθήκες που σήμερα έχουν δημιουργηθεί στην περιοχή του Κεραμεικού, αλλά και δε θα είχε κανένα νόημα. Ποιο θα ήταν λοιπόν το ζητούμενο μιας πολεοδομικής παρέμβασης για την οποία έχει ήδη επικρατήσει η ονομασία «ανασύσταση του τρίτου πόλου του σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert» ή, πιο απλά, «ανασύσταση του τρίτου πόλου του αθηναϊκού κέντρου»;

Η ευρύτερη περιοχή που περιβάλλει τη γεωμετρική συμβολή των οδών Ερμού και Πειραιώς, συγκεντρώνει έναν αριθμό πολύ σημαντικών τόπων της αθηναϊκής τοπογραφίας, ενώ, παράλληλα, για την ίδια περιοχή, βρίσκονται σε διάφορα στάδια μελέτης ή εφαρμογής κάποιες σημαντικές πολεοδομικές παρεμβάσεις. Οι σχεδιασμοί για την ανάδειξη της αρχαίας τοπογραφίας αφορούν στον Κεραμεικό, την Ιερά οδό και το Δημόσιο Σήμα. Για τον πρώτο έχει ήδη συνταχθεί η προμελέτη, ενώ για τους δύο άλλους τόπους οι σχετικές προτάσεις βρίσκονται ακόμη στο επίπεδο των γενικών ιδεών. Παράλληλα, η ανάπτυξη του χώρου του Γκαζιού και η εγκατάσταση εκεί του πρώτου πυρήνα ενός πολιτιστικού κέντρου του Δήμου Αθηναίων είναι ήδη γεγονός, ενώ σε διάφορα στάδια σχεδιασμού βρίσκονται η δημιουργία της πλατείας που ξεκίνησε με τον σχετικό διαγωνισμό του Δήμου Αθηναίων και η επιχείρηση αναβάθμισης της οδού Πειραιώς.

Από την άλλη μεριά, στον πυρήνα αυτής της περιοχής, ανάμεσα στο πολιτιστικό κέντρο του Δήμου στο Γκάζι και στην Ιερά οδό, υπάρχει ένας αριθμός οικοδομικών τετραγώνων του Γκαζοχωριού τα οποία βρίσκονται σε κατάσταση της πιο βαθιάς υποβάθμισης και θα έπρεπε, από καιρό, να έχουν αποτελέσει αντικείμενο μιας τολμηρής πολεοδομικής παρέμβασης. Συγκεκριμένα, η κατοικία που απομένει εκεί και βρίσκεται σε άθλια κατάσταση, έχει περιοριστεί στο 15% των υφιστάμενων χρήσεων, ενώ κυριαρχούν η βιοτεχνία με 60% και το εμπόριο με

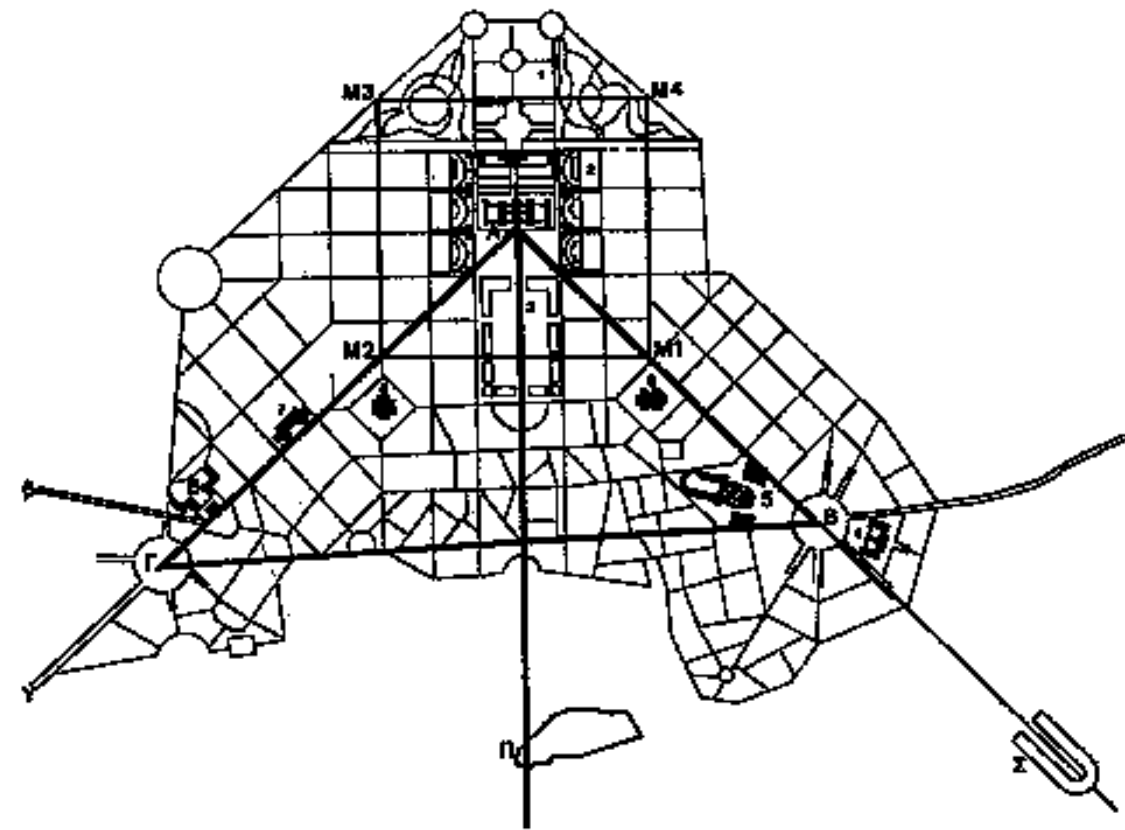
25%. Γενικότερα, τείνει να μονιμοποιηθεί η τάση «γκετοποίησης» με εγκατάσταση αλλοδαπών σε ακατάλληλα καταλύματα και συγκέντρωση ρυπογόνων χρήσεων που αποβάλλονται από άλλες περιοχές.

Είναι, νομίζω, περισσότερο από φανερό ότι τόσα σημαντικά γεγονότα σε μια τόσο κρίσιμη περιοχή της πόλης, σε συνδυασμό με την πιο βαθιά υποβάθμιση, επιβάλλουν την ανάγκη για μια συνολική προσέγγιση και μια πρόταση νέας πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Αυτή η σύνθεση, επιθυμητό και φυσικό θα ήταν να οδηγεί στη δημιουργία ενός νέου πόλου, ενός νέου τόπου εστίασης –λειτουργικής, αντιληπτικής, συμβολικής– για το ιστορικό μητροπολιτικό κέντρο της Αθήνας· τόπου, στον οποίο θα εντασσόταν χωρικά η τρίτη κορυφή του τριγώνου τόσο του σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert όσο και του σχεδίου Klenze.

Με ιδιαίτερη έμφαση ο τρίτος αυτός πόλος του ιστορικού μητροπολιτικού κέντρου της Αθήνας (του οποίου τους δύο άλλους πόλους αποτελούν η Ομόνοια και το Σύνταγμα) θα πρόβαλλε την Ιστορία και τον πολιτισμό: την Ιστορία, με την ανάδειξη των τόσο σημαντικών τόπων που προαναφέρθηκαν (Κεραμεικός, Ιερά οδός, Δημόσιο Σήμα)· τον πολιτισμό, με την ένταξη τόσο του πολιτιστικού κέντρου του Δήμου Αθηναίων στο Γκάζι όσο και άλλων πολιτιστικών χρήσεων μητροπολιτικής εμβέλειας.

Η ολοκλήρωση του ιστορικού τριγώνου του μητροπολιτικού κέντρου θα είχε, από κάθε άποψη, ιδιαίτερη σημασία για την πόλη. Λειτουργικά, θα επέτρεπε τη χωροθέτηση κάποιων από τις λειτουργίες πολιτισμού μητροπολιτικής σημασίας που από καιρό αναζητούν κατάλληλο χώρο για την εγκατάστασή τους, όπως το νέο Λυρικό Θέατρο της Αθήνας, η νέα Εθνική Βιβλιοθήκη, το κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, το νέο Μουσείο Κεραμεικού. Ιδιαίτερα για το Λυρικό Θέατρο, υπάρχει συγκεκριμένη πρόταση –που συντάχθηκε ύστερα από οικονομοτεχνική διερεύνηση του θέματος σε βάθος– η οποία έγινε για το Δήμο Αθηναίων (1993, 1996) από τους Γιάννη Μιχαήλ και Δημήτρη Κηλαϊδίτη κι έχει συγκεντρώσει γενική επιδοκιμασία. Αξίζει να σημειωθεί εδώ η τάση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, πολλές ιδιωτικές ομάδες στο χώρο του θεάτρου και του χορού να αναζητούν στέγη στην ευρύτερη περιοχή του Κεραμεικού.

Είναι φανερό ότι η δημιουργία ενός ισχυρού πολιτιστικού πόλου στον Κεραμεικό μπορεί να ανατρέψει τις σημερινές τάσεις, σύμφωνα με τις οποίες όλες οι σημαντικές πολιτιστικές λει-

τουργίες της μητρόπολης επιζητούν την εγκατάστασή τους στο ευνοημένο ανατολικό κομμάτι της πόλης και, ιδιαίτερα, στον άξονα της Βασιλίσσης Σοφίας. Την ικανότητα της περιοχής του Κεραμεικού να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός ρόλου μητροπολιτικού πολιτιστικού πόλου, εκτός των άλλων στηρίζει και η άριστη προσπελασιμότητα που εξασφαλίζεται όχι μόνον από τις υφιστάμενες οδικές αρτηρίες, αλλά και από τους προγραμματισμένους σταθμούς του μετρό, του μελλοντικού τραμ και του προαστιακού σιδηροδρόμου.

Πέρα όμως από τη λειτουργική σημασία για την πόλη της συμπλήρωσης του μητροπολιτικού κέντρου με έναν τρίτο πόλο που θα συγκέντρωνε ιδιαίτερα τις εγκαταστάσεις πολιτισμού, είμαι από εκείνους που πιστεύουν ότι το τρίγωνο του σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert είναι το σημαντικότερο δομικό στοιχείο του ιστορικού κέντρου της Αθήνας και ότι η ολοκλήρωσή του έχει τεράστια αντιληπτική και συμβολική σημασία.

Είναι φανερό ότι η αντιληπτική σημασία του ισοσκελούς τριγώνου Ομόνοια-Σύνταγμα-Κεραμεικός ή, καλύτερα, των δύο ορθογώνιων τριγώνων που συναρθρώνονται κατά μήκος της οδού Αθηνάς, διαφέρει ριζικά από την αντιληπτική του απλού διπόλου Ομόνοια-Σύνταγμα ή, έστω, του ενός ορθογώνιου τριγώνου, αν υποθέσουμε ότι η οδός Αθηνάς και το Μοναστηράκι ενεργούν ακόμη ισοβαρώς προς το δίπολο. Το ισοσκελές τρίγωνο του σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert αποκαθιστά τη δομική ισορροπία ανάμεσα στο ανατολικό και στο δυτικό κομμάτι της πόλης, εκτείνεται ισότιμα και προς τις δύο πλευρές και δημιουργεί ισότιμες ευκαιρίες οργάνωσης της πόλης ανατολικά και δυτικά. Θεωρώ ότι η υποβάθμιση του δυτικού μισού της πόλης και το ότι ο τρίτος πόλος του σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, δεν είναι δύο γεγονότα άσχετα μεταξύ τους· και ότι η πραγμάτωση του τρίτου πόλου και, με αυτήν, η ολοκλή-

ρωση της γεωμετρικής δομής του ιστορικού κέντρου θα συμβάλουν αποφασιστικά στην αναβάθμιση όχι μόνο της περιοχής που βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με τον Κεραμεικό, αλλά γενικότερα, των δυτικών συνοικιών της Αθήνας, οι οποίες αποκτούν έτσι ένα δικό τους κέντρο αναφοράς, όπως το Σύνταγμα είναι ιδιαίτερα για τις ανατολικές συνοικίες της πόλης.

Πιστεύω ακόμη ότι μεγάλη είναι η συμβολική σημασία του τριγώνου ως αφητηρίας για τη δημιουργία της νέας πόλης, της νέας πρωτεύουσας του αναγεννημένου ελληνικού κράτους. Όπως σημειώνει ο Γιάννης Τσιώμης, «χωρίς την Αθήνα του 1830 δεν θα υπήρχε ελληνικό κράτος. Η συμβολική σημασία του ιστορικού τριγώνου είναι πολιτισμικό και πολιτιστικό αγαθό: πιστοποιεί την ύπαρξη της σύγχρονης Ιστορίας που υποδέχεται την παλαιότερη». Η αποκατάσταση της αντιληπτικής του τριγώνου μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην ανάδειξη της ιστορικής φυσιογνωμίας της Αθήνας και του συμβολισμού του σχεδίου της.

Κλείνω λέγοντας ότι θεωρώ φυσικό η σύνθεση του τρίτου πόλου στον Κεραμεικό να επικεντρώνεται, να εστιάζεται σ' έναν πολύ σημαντικό δημόσιο χώρο. Δεν είναι απαραίτητο ο χώρος αυτός να έχει τη μορφή μιας πλατείας. Θα μπορούσε να είναι γραμμικός ή, ακόμη, να έχει ένα πιο σύνθετο σχήμα· να συγκροτείται από ένα σύστημα συνεχόμενων ελεύθερων χώρων με αντιληπτική ενότητα και ιδιαίτερη ταυτότητα. Σε κάθε περίπτωση, το ζητούμενο, νομίζω, είναι ένας δημόσιος χώρος με αστική ταυτότητα, με υψηλή αρχιτεκτονική ποιότητα και με συμβολικό χαρακτήρα. Είναι φανερό ότι αυτά τα χαρακτηριστικά προσδίδονται στο χώρο, κατά κύριο λόγο, από τα δημόσια κτίρια που τον μορφοποιούν και τον σηματοδοτούν με την παρουσία τους· και επομένως, ότι, στη δημιουργία του τρίτου πόλου, δεν μπορεί παρά καταλυτικός να είναι ο ρόλος της αρχιτεκτονικής.

πάνω: Η γεωμετρία του σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert (πηγή: Αθήνα Ευρωπαϊκή Υπόθεση, Αθήνα Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, 1985)

Αριστοτέλους: ανασχεδιασμός του μνημειακού άξονα της Θεσσαλονίκης

...Στο κέντρο, λοιπόν, του διαγωνισμού δε βρίσκεται τόσο ένα πρόβλημα ερμηνείας της ιστορικής ή αρχαιολογικής στρωματογραφίας της περιοχής, αλλά η *αρχιτεκτονική* ερμηνεία της κοινωνικής στρωματογραφίας των εδώ και δύο δεκαετιών αυτόκλητων ενοίκων του αστικού τοπίου: από τους συνταξιούχους θαμώνες της παραθαλάσσιας Πλατείας Αριστοτέλους που περιμένουν κάποια δημοτική πολιτιστική εκδήλωση ή πολιτική συγκέντρωση για να σκοτώσουν την πλήξη του απογευματινού τους καφέ, στη νευρωτική κατανάλωση και αλλοτριωτική δραστηριότητα όσων κινούνται στον ενός χιλιόμετρου κορμό του άξονα της Αριστοτέλους με τα γραφεία και τα καταστήματα μέχρι την Εγνατία, και, τέλος, στη «μικρή Βουλή» με τους πολυεθνείς και πολύγλωσσους παρίες, πίσω από το άγαλμα του Βενιζέλου και μέχρι τη Ρωμαϊκή Αγορά. Πρόκειται για την τριμερή, υπόρρητη, αλλά αρραγή, συνοριακή γεωγραφία των ομάδων που χειρίζονται την περφηφανή μνημειακότητα του άξονα του Hébrard.

Αυτή η τριμερής δομή δεν απηχεί τις αισθητικές ιδεολογίες των χρηστών για την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του άξονα: μάλλον καμία τέτοιου χαρακτήρα συζήτηση δεν παρενόηλησε το πρόγραμμα του Hébrard, που έζησε μια σπάνια στιγμή, που του επέτρεψε να οργανώσει τη συνείδηση των πολιτών για τη μορφή της πόλης τους.

Γι' αυτό και οι συμμετοχές που επαναφέρουν την τάξη του σχεδίου του Hébrard (είτε συμπληρώνοντας την ενότητα και συνέχειά του, όπως επιχειρεί η πρόταση των Καλογήρου-Βασιλειάδη-Μαυρογορδάτου-Σταύρακα και με διαφορετικό τρόπο των Βεζύρογλου-Σιαπικίδη, είτε αποκαθαίροντας τα ίχνη των λαϊκών αυτοσχεδιασμών πάνω στο σχέδιο, όπως η πρόταση του Πούρλου και των De Koning-Don Monfils), παραμένουν στην παράδοση της έντεχνης αρχιτεκτονικής, πλην όμως αναπαράγουν πρότυπα μιας ορθοπεδικής πολεοδομίας, με σκληρές ιεραρχίες και διαιρέσεις του δημόσιου χώρου.

Το παραμένον κύρος αυτών των επιλύσεων καθιστά πιο επιτακτική μια έρευνα στο υπέδαφος της συζήτησης που δεν διεξήχθη όταν ο άξονας εγκαθίστατο στο καμένο έδαφος της πόλης.

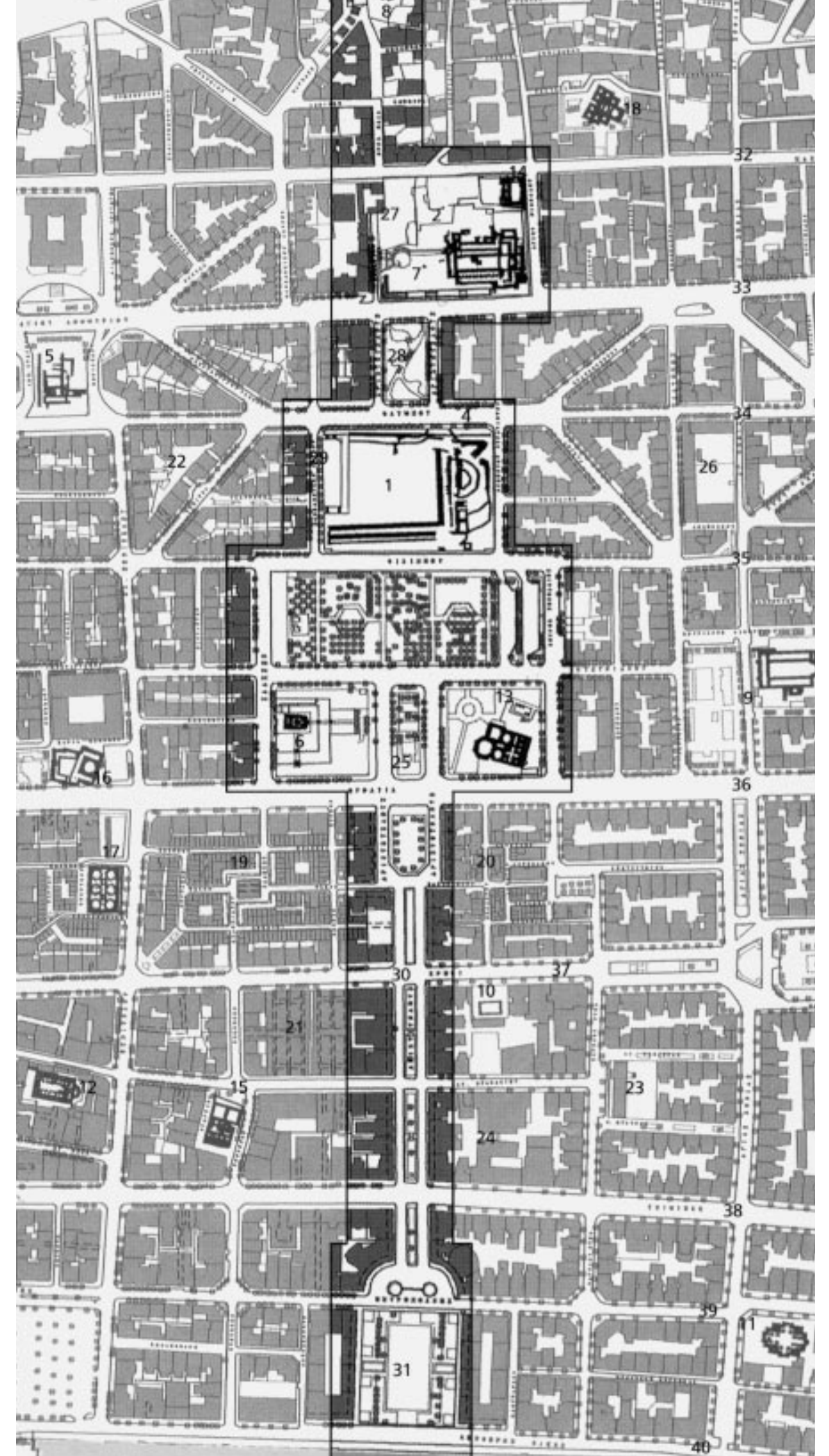
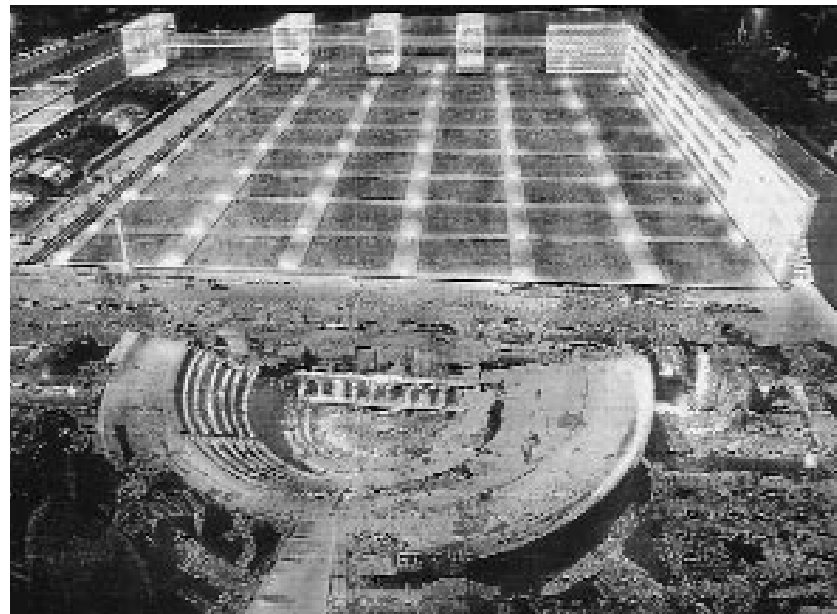
Ο διαγωνισμός ανέδειξε την εκκρεμότητα αυτής της θεωρητικής ανασκαφής. Γι' αυτό πιστεύω ότι η επίκληση του καννάβου στην πρόταση των Νικηφορίδη-Κυοπο-Ταράνη αντιπροσωπεύει μια δραστηκή στάση, η οποία επιτρέπει δύο επίπεδα ανάγνωσης. Σε πρώτο πλάνο ο κάνναβος μας αυτοσυστήνεται ως αρχαιολογικός-ανασκαφικός. Η χρήση της ανασκαφής είναι, όμως, προσχηματική. Αυτό που μετράει, δεν είναι, όπως στη λύση των Τζαπου-Baud Bony και στην πρόταση των Petconic-Damjanovic-Maksimovic το αρχαιολογικό εύρημα, αλλά η ίδια η πράξη της ανασκαφής, η πιθανότητα του καινούργιου που ανατρέπει βεβαιότητες. Πρόκειται μάλλον για μια προγραμματική δήλωση υπέρ του αναδιαμορφωτικού χαρακτήρα, τον οποίο δυνάμει έχει η συνάντησή μας με τα αρχαία, και για το διακανονισμό των όρων της συνάντησης αυτής: ο ανασκαφικός κάνναβος γίνεται το λίκνο των νέων δεδομένων, το μανιφέστο για την πιθανότητα του καινούργιου.

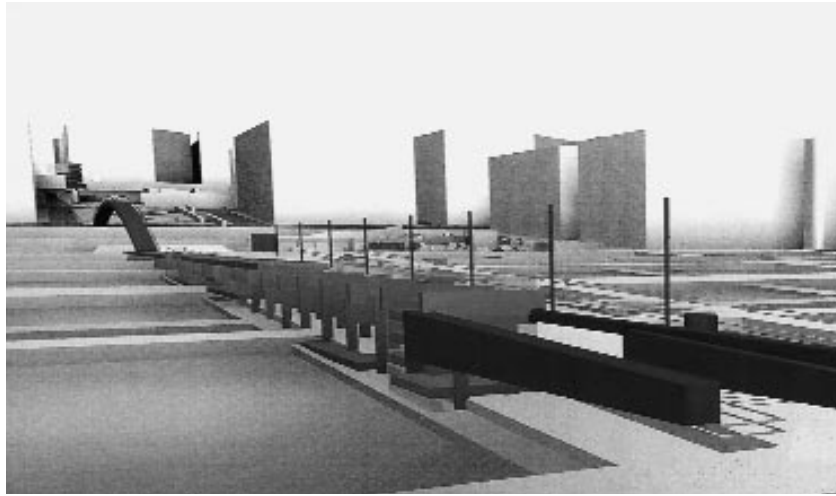
Απλώνεται σαν οργανωτικό δίκτυο στην τριμερή ανθρωπογεωγραφία του άξονα. Η απρόβλεπτη εξέλιξη της ανασκαφής απειλεί τη γεωμετρική τάξη του Hébrard.

Η κρυμμένη αρετή του προτεινόμενου καννάβου είναι ότι, απαγορεύοντας τη gentrification του άξονα, μας επιτρέπει να απομακρυνθούμε από το χρόνο του αρχιτεκτονικού εστειτισμού, να ξανακερδίσουμε τον χαμένο χρόνο, το χρόνο της Ιστορίας, το χρόνο της σημερινής πόλης...

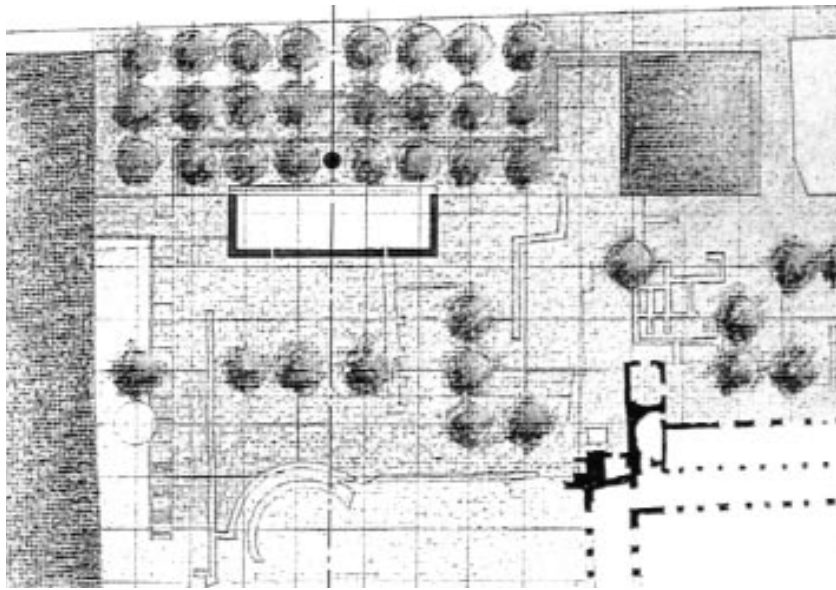
Λότης Παπαδόπουλος

κάτω: A la recherche du temps perdu, αρχ. Νικηφορίδης, Κυοπο, Ταράνη, 1ο βραβείο

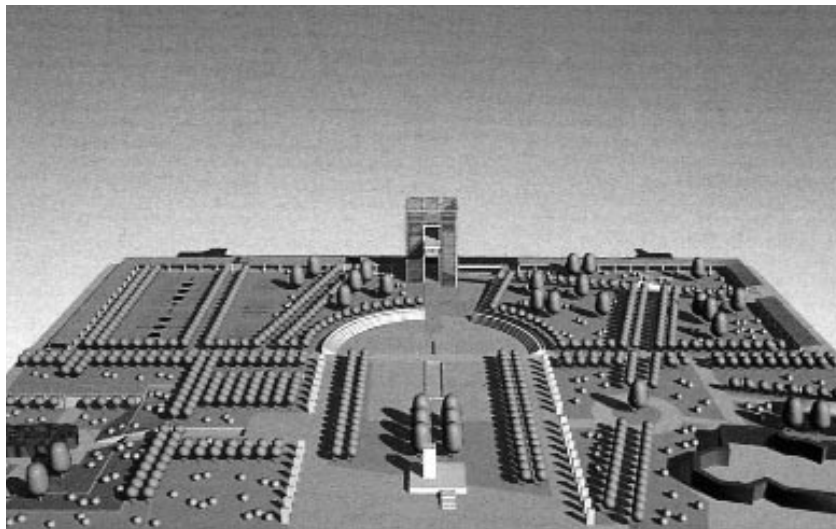

A quest for irrationality, αρχ. Petcovic, Damjanovic, Maksimovic, 2ο βραβείο

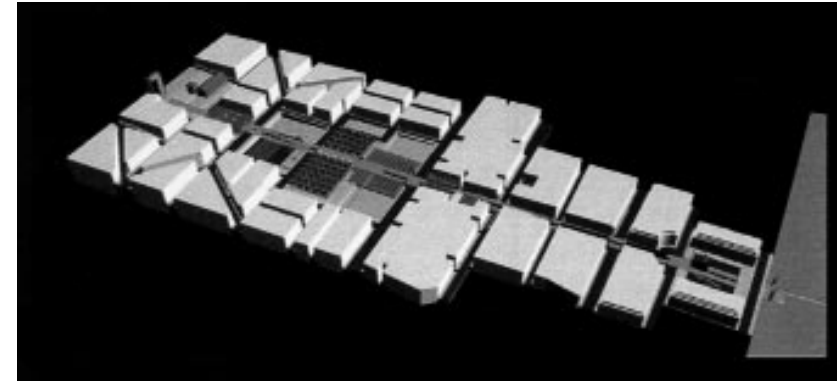
Άνω-Κάτω, αρχ. Tzanou Baud-Bovy, Baud-Bovy, Maurice, Maurice, 3ο βραβείο

Η ανασύσταση της κεντρικότητας, αρχ. Καλογήρου, Βασιλειάδης, Μαυρογορδάτος, Σταύρακα, έπαινος

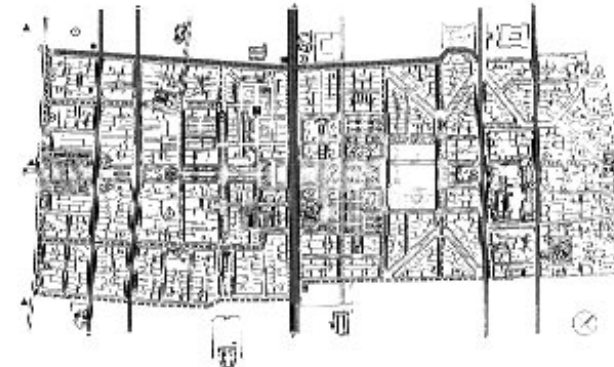
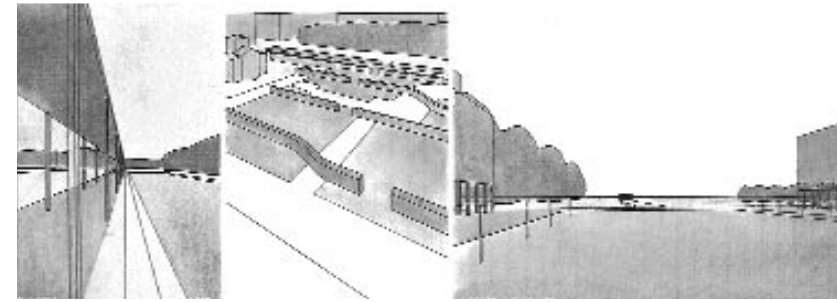
...Ο Διαγωνισμός για τον επανασχεδιασμό του αστικού άξονα της Θεσσαλονίκης έφτασε ασφαλώς σε επίπεδα ποιότητας ανάλογα με τις σημαντικές δυσκολίες του θέματος. Παρά τις μοναδικότητές τους, κάποτε αδιαπραγμάτευτες και συχνά με τάσεις ιδιαίτερου τονισμού τους, σχεδόν όλες οι προτάσεις τοποθετήθηκαν σε μια οπτική ούτε βιαστικά ρεαλιστική, αλλά ούτε και επιφανειακά αυτοαναφερόμενη. Αν και μερικές πλήρωσαν ακριβώς μια επικοινωνιακή παρουσίαση, στην οποία η μαχητικότητα του σλόγκαν και η οπτική σαγήνη επισκίασαν τα περιεχόμενα, όλες τους απέδωσαν μια πειστική και συχνά υποβλητική εικόνα της Θεσσαλονίκης, συλληφθείσα μέσα στη σημερινή, θετική κατάσταση της, υβριδική και μεταβατική, σ' ένα ταξίδι προς μια μελλοντική κατάσταση δυναμικής ισορροπίας. Πέρα από ουτοπικές παραπλανήσεις ή ιδεολογικές αποδράσεις, η πόλη επιβεβαιώνεται στην πολλαπλή της ταυτότητα, αλλά η σημασία της υφίσταται μια ολίσθηση και μια δόνηση, προτεινόμενη στον κάτοικο και στον επισκέπτη με την αποξένωση που οφείλεται σε ένα άλλο βλέμμα, είτε όταν αυτό οφείλεται στη ματιά του αρχιτέκτονα του τόπου, είτε στην εκ του αντίποδα παρατήρηση που προέρχεται από μια μεγάλη απομάκρυνση. Το σχέδιο που επικράτησε, με τον τίτλο *A la recherche du temps perdu*, ενεργοποιεί έναν πολύτιμο ιστό από λεπτιές περιβαλλοντικές αναφορές και βαθιές θεματικές αντηχήσεις. Με ελαφρύ άγγιγμα, η πρόταση αποκομίζει από τη χωρική ύφανση της οδού Αριστοτέλους αστικές αρμονίες που πριν δεν είχαν τύχει προσοχής, οι οποίες αναδεικνύουν το ρόλο του κεντρικού τόπου. Συγκροτημένη με σύνεση στην κορυφή του άξονα, στο σημείο όπου η καμπύλη ανάμεσα σε δύο κατηγορίες τη δημιουργεί, η προοπτική δύναμη που τη ζωντανεύει οργανώνεται με μινιμαλιστική αυστηρότητα μέχρι να σβήσει στο πλατύ υπόγειο περιβάλλον, ένα χώρο διευρυμένο και μυστηριακό που διαλύεται στο φως και ποιητικά αναζητεί το γειτονικό επίπεδο της θάλασσας, σαν να επαναφέρει την πόλη σε έναν από τους βασικούς λόγους ύπαρξής της. Επιβλητική σαν προπατορικό δάσος, η μεγάλη υποστυλωμένη αίθουσα –ένα πλήθος από διαφανείς κολόνες που θυμίζει το εξαύλωμένο περιβάλλον που ο Giuseppe Terragni είχε αφιερώσει στον Παράδεισο, στο Danteum– συσσωρεύει την ποιητική δύναμη της πόλης με τη μορφή μιας μαγεμένης και ανησυχητικής μεταφυσικής σιωπής. Επίσης και τα σχέδια *Liquid axis* και *In quest of irrationality* μεταγράφουν την οδό Αριστοτέλους στη σύγχρονη πραγματικότητα: μια πραγματικότητα ταυτόχρονα ψυχρή, αλλά και σε έξαψη. Το πρώτο στηρίζεται σε σημεία λιτά, φορτισμένα από νευρική και επιστευσμένη υπερνεωτερικότητα, το δεύτερο ανατρέχει σε μια πιο εννοιολογική εγγραφή, αναδεικνυόμενη από το τρισδιάστατο ξεπέταγμα της γέφυρας που υπερίπταται της περιοχής της Αγοράς, απομακρύνοντάς την στο χρόνο.

Το Πέντε κήποι για τη Θεσσαλονίκη και το Η σκάλα της Αριστοτέλους: σενάριο για το πέρασμα μιας πόλης παρουσιάζουν δύο αντίθετες λύσεις. Ενώ η πρώτη σχολιάζει σαν με υποσημειώσεις στο τέλος της σελίδας ένα κείμενο που εκλαμβάνεται ως οριστικό, ολοκληρωμένο, χωρίς επιστροφή, περιοριζόμενη να εισαγάγει σ' αυτό με συμμετέχουσα προσοχή κάποιες εναλλακτικές σημασιακές διαδρομές, με το αστικό σενάριο που σχεδιάστηκε στην άλλη

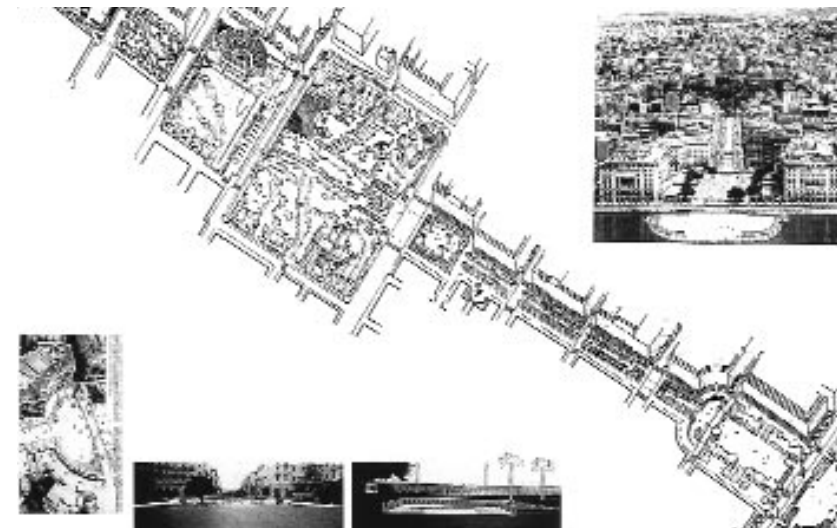
πάνω: Η σκάλα της Αριστοτέλους: σενάριο για το πέρασμα μιας πόλης, αρχ. De Koning, Momfils, έπαινος

κάτω: Πέντε Κήποι, αρχ. Bredella, Hannen, έπαινος

πάνω: αρχ. Πούρλος, διάκριση

κάτω: αρχ. Βεζύρογλου, Σιαπκίδης, διάκριση

πρόταση, εισάγεται στην πόλη ένα χωρικό αντίγραφο του άξονα. Θεμελιωμένη σ' ένα υπερυψωμένο επίπεδο με μια εναέρια δομή, έχει συλληφθεί σαν μια διαδοχή γλυπτικών παρουσιών κύρους. Όμοια με το *Πέντε κήποι για τη Θεσσαλονίκη*, η πρόταση του Β. Πούρλου εννοχρηστρώνει μια καλά ζυγισμένη διαμόρφωση με χώρους πρασίνου και πεζοδρομημένες ζώνες, βοηθητικά επίπεδα μεταφυσικών νεκρών φύσεων και αντικειμένων με ποιητική αντίδραση («Objects à réaction poétique»). Οι Βεζύρογλου και Σιαπκίδης προτείνουν μια αιτιολογημένη και προσεκτική υπόθεση επέμβασης που παίρνει αφορμή από τις σημερινές χρήσεις της οδού Αριστοτέλους, επιτυγχάνοντας να τους προσδώσει μια αρχιτεκτονική μορφή που τις καθιερώνει στην πόλη και τις αναπαριστά ως μορφολογικές αξίες.

Λυρικό και αέρινο, το σχέδιο Άνω-Κάτω στηρίζεται σε μια σαφή άποψη υπέρ της ασυνέχειας, επιτυγχάνοντας να ισορροπήσει εκλεπτυσμένες και χωριστές αλληλουχίες, στις οποίες οι μεμονωμένοι τομείς του άξονα διαμορφώνονται σαν αντίστοιχα δωμάτια, επιβεβαιωμένα και ταυτόχρονα απαρνημένα μέσα στην αυτονομία τους. Περισσότερο συνδεδεμένη με την επικαιρότητα σε σχέση με την προηγούμενη λύση παρουσιάζεται η πρόταση του Ν. Καλογήρου, που δίνει ρυθμό με πολλή ισορροπία στις ίδιες τοποθεσίες, αφιερώνοντας ιδιαίτερη προσοχή στις αμεσότερες προσδοκίες που η πόλη τρέφει για το κέντρο της.

Τη στιγμή που η Ευρώπη ενοποιεί δομές και αντιπροσωπεύσεις εν όψει της επανασυγκρότησης των διαφορών της σε μια νέα πολιτισμική και πολιτική σύνθεση, η ενδυνάμωση της ταυτότητας των πιο σημαντικών της πόλεων γίνεται θεμελιώδες ζήτημα. Είναι ολοένα και πιο απαραίτητο, αυτές οι θρυλικές της πόλεις να κομίσουν στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι το ίχνος μιας ταυτότητας η οποία, όμως, δεν μπορεί πλέον να είναι εκείνη που όλοι γνωρίζουν μέχρι σήμερα. Πρέπει να ανασχεδιαστεί σε αντιπαράβολη με μια ταυτότητα εξωτερική και διαφορετική, που αποτελείται από τα κοινά στοιχεία όλων των άλλων αστικών ταυτοτήτων οι οποίες, εξ άλλου, δεν είναι προσηλωμένες σε μια σειρά από στερεότυπα, αλλά είναι μόνιμα μεταβαλλόμενες, ευμετάβλητες ως προς τις εικόνες που εκπέμπουν και τους στόχους που θέτουν. Εάν η προοπτική της παγκοσμιοποίησης, πέρα απ' την οικονομική έχει και μian ανώτερη σημασία, μέσα ακριβώς σ' αυτή την αναγκαιότητα να ξανα-ονομάσουμε τον κόσμο, αυτή η σημασία πρέπει να ξαναβρεθεί: πρόκειται για τη χάραξη των ορίων μιας νέας οικουμενικότητας, επικεντρωμένης όχι πλέον στην αποδοχή του άλλου, αλλά στη συμβίωση με αυτό που είναι διαφορετικό και που γίνεται παράδειγμα αναγκαίο για τον καθορισμό οποιασδήποτε ταυτότητας ως συνείδηση της διαφοράς...

Franco Purini

Αποσπάσματα από την έκδοση Μετασχηματίζοντας την πόλη - Διεθνείς διαγωνισμοί αστικού σχεδιασμού για τη Θεσσαλονίκη, Andreas Papadakis Publisher, 1998. Οι Α. Παπαδόπουλος και F. Purini ήταν μέλη της Κριτικής Επιτροπής του διεθνούς ανοικτού διαγωνισμού που οργανώθηκε από τον ΟΠΠΕΘ '97.

Με αφορμή την ανάπλαση κεντρικών πλατειών της Λάρισας

Για τις μελέτες ανάπλασης κέντρου πόλης Λάρισας εργάστηκαν οι εξής:

A. Αϊβαλιώτου, αρχιτέκτων, δ/ντρια Τεχνικών Έργων
Χρ. Νίκου, αρχιτέκτων, προϊστάμενος Τεχνικών Έργων
E. Γιοβρή, αρχιτέκτων
B. Τσομπάνογλου, αρχιτέκτων, καθώς και ο τώως προϊστάμενος του Τμήματος Έργων μέχρι το 1995
M. Λαγαριάς, πολιτικός μηχ.

Ειδικά για τη μελέτη της κεντρικής πλατείας της Λάρισας και το λόφο του Φρουρίου, ασχολήθηκαν οι εξής αρχιτέκτονες:

E. Γούλιου, διευθύντρια
A. Δήμου, προϊστάμενη
ΕΛ. Κρητικού

Από τη Διεύθυνση Ανάπλασης Έργων του ΥΠΕΧΩΔΕ, οι αρχιτέκτονες:

A. Αϊβαλιώτου, **E. Γιοβρή**,
B. Τσομπάνογλου, **E. Καλπενίδης**

Τις ηλεκτρομηχανολογικές μελέτες εκπόνησαν οι:

Δ. Χατζίκας, **Κ. Συντάκας**,
ΗΛ. Πνευματικός

Με το πρόσφατο δημοσίευσμά σας για τα έργα στο κέντρο πόλης Λάρισας, εύλογα πλην ατυχώς σχηματίζεται η εσφαλμένη εντύπωση ότι ο Δήμος Λάρισας και οι Υπηρεσίες του απλώς βοήθησαν την κ. Ν. Γκόλαντα στο «έργο της» για την ανάπλαση του κέντρου της πόλης. Για την αποκατάσταση της αλήθειας, οφείλουμε να αποσαφηνίσουμε ορισμένα θέματα, παραθέτοντας αντικειμενικά και πέραν κάθε αμφισβήτησης τα πραγματικά γεγονότα και στοιχεία, που έχουν ως εξής:

Στην αρχή της δεκαετίας του '80, η πόλη, με επικεφαλής το Δήμο και τις Υπηρεσίες του, άρχισε να κινητοποιείται στα πλαίσια της ΕΠΑ, μεταξύ άλλων και για την αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου της πόλης. Από το 1985, ο Δήμος Λάρισας, μετά από μελέτη της Τεχνικής του Υπηρεσίας, κατασκεύασε τα πρώτα τμήματα ενός δικτύου πεζοδρόμων μήκους 1650 μ. Με τα πρώτα εντυπωσιακά αποτελέσματα εντοπίστηκε ταυτόχρονα η ανάγκη για συνολική αντιμετώπιση του θέματος και μελέτη για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στην ευρύτερη κεντρική περιοχή, και καθορίστηκαν οι αρχές και προγραμματικές κατευθύνσεις για το σκοπόν αυτό.

Ήδη δε από την εποχή εκείνη, στην προσπάθεια του Δήμου συμπεριλαμβανόταν η ειδική μέριμνα για «κόμηση της πόλης με γλυπτά», με πρόβλεψη ειδικού κωδικού στον προϋπολογισμό του. Όντως δε τοποθετήθηκαν στην κεντρική περιοχή γλυπτά των Ν. Γκόλαντα, Στ. Παπανικολάου και Μ. Παπαστεργίου.

Το 1988, ο Δήμος ανέθεσε την πολεοδομική έρευνα για «Αναβάθμιση και εξυγίανση του Ιστορικού Κέντρου της πόλης και της ευρύτερης περιοχής του ποταμού Πηνειού» στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Παράλληλα, το 1988, μετά από επίμονες προσπάθειες του Δήμου, ανατέθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ η «Γενική μελέτη κυκλοφορίας και μεταφορών» για τη Λάρισα στην εταιρεία DENCO ΕΠΕ.

Η ταυτόχρονη εκπόνηση των δύο μελετών, η συνεργασία των μελετητών μεταξύ τους και, κυρίως, η καθοριστική συμμετοχή των Υπηρεσιών του Δήμου, αποτελούν ευτυχή συγκυρία για την πόλη, διότι όλοι είχαν ως κοινό στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την εξυγίανση της κεντρικής περιοχής της πόλης συνολικά και την επανασυγκρότηση των στοιχείων που αναδεικνύουν τη φυσιογνωμία και την ταυτότητα της. Τα πορίσματα των δύο μελετών, που ολοκληρώθηκαν το 1989 και το 1990, οδήγησαν το Δήμο σε σημαντικές αποφάσεις και συνέβαλαν στη διαμόρφωση πολιτικής για την ανάπλαση της κεντρικής περιοχής και της πόλης γενικότερα.

Προέκυψε μια λειτουργική και οργανική πρόταση που στοιχειοθέτησε το ολικό πλέγμα των πεζοδρόμων (τόσο των ήδη διαμορφωμένων όσο και των μελλοντικών) που συνδέουν το εμπορικό κέντρο με το ιστορικό Φρούριο και το Αρχαίο Θέατρο, το Αλκαζάρ, τον Πηνειό, τις τρεις κεντρικές πλατείες, τον σιδηροδρομικό σταθμό και το σταθμό του ΚΤΕΛ, τις συνοικίες και τις πολιτιστικές, διοικητικές και κοινωνικές δραστηριότητες της πόλης. Ταυτόχρονα, στοιχειοθετήθη-

κε η ανάγκη και τέθηκαν οι προδιαγραφές για τις περαιτέρω μελέτες και τα έργα που ήταν απαραίτητα για τη βελτίωση της υποδομής στον πολιτιστικό, κοινωνικό και κυκλοφοριακό τομέα, με στόχο τη λειτουργία της πόλης ως οργανικού και συγκροτημένου συνόλου.

Το 1991, ο Δήμος Λάρισας προχώρησε με την Τεχνική του Υπηρεσία στην επέκταση του δικτύου των πεζοδρόμων σε μήκος 4 περίπου χλμ. που καλύπτουν τον κεντρικό τομέα της πόλης, και τη μελέτη της Πλατείας Ταχυδρομείου το 1992, η κατασκευή της οποίας άρχισε το 1993.

Ο Δήμαρχος Λάρισας ανέθεσε, το 1993, στην κ. Ν. Γκόλαντα την κατασκευή μακετών για τις πλακοστρώσεις και τις γλυπτικές παρεμβάσεις των δύο σιντριβανιών της Πλατείας Ταχυδρομείου, οι οποίες μελετήθηκαν και κατασκευάστηκαν από την Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου.

Παράλληλα, από το 1994 χρηματοδοτήθηκε μέσω του ΥΠΕΧΩΔΕ το έργο «Ανάπλαση Ιστορικού Κέντρου Λάρισας» προϋπολογισμού 1 δισ. δραχμές, που είναι ενταγμένες στο ΠΕΠ Θεσσαλίας.

Με την παραπάνω χρηματοδότηση κατασκευάστηκε το ανατολικό τμήμα της Πλατείας Ταχυδρομείου με τα δύο γλυπτά σιντριβάνια, κεντρικοί πεζοδρόμοι, η κεντρική πλατεία της πόλης, το πρώτο τμήμα των πεζοδρόμων του Φρουρίου και άλλα μικρότερα έργα. Επισημαίνουμε ότι για την κεντρική πλατεία της πόλης η μελέτη εκπονήθηκε από τη Διεύθυνση Ειδικών Έργων Αναβάθμισης Περιοχών του ΥΠΕΧΩΔΕ και την Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου Λάρισας, με τη συνεργασία της κ. Ν. Γκόλαντα σε θέματα γλυπτικών παρεμβάσεων.

Η μελέτη είχε ως βασικούς στόχους τη σύνδεση της πλατείας Ταχυδρομείου, των κεντρικών πεζοδρόμων και της κεντρικής πλατείας με το Αρχαίο Θέατρο και το Φρούριο. Η οριστική μελέτη και η μελέτη εφαρμογής του έργου συνολικά, αλλά και των ειδικών γλυπτικών παρεμβάσεων, ολοκληρώθηκαν από την Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου, που είχε και τη γενικότερη ευθύνη της επίβλεψης του έργου.

Οποιαδήποτε άλλη εκδοχή ή ερμηνεία των παραπάνω γεγονότων δεν είναι ακριβής, ειδικά όταν η εντονότερη του αρμόζοντος προβαλλόμενη βαρύτητα ενός εκ των τομέων των παρεμβάσεων την «επιβάλλει» στο όλο διατομεακό αποτέλεσμα. Οι υπάλληλοι των Υπηρεσιών του ΥΠΕΧΩΔΕ και του Δήμου Λάρισας κατά πάγια τακτική τους δεν επιδιώκουν την προσωπική τους προβολή για τις μελέτες που εκπονούν, επειδή δεν τη θεωρούν σκόπιμη.

A. Αϊβαλιώτου

Διευθύντρια Τεχνικών Έργων Δήμου Λάρισας

Επιστολή προς τις εφημερίδες «Ελευθεροτυπία» και «Καθημερινή», που κοινοποιήθηκε στον ΣΑΔΑΣ.

δίπλα πάνω: Πλατεία Λαού
δίπλα, δεξιά μέσα: Πλατεία Ταχυδρομείου
δίπλα μέση: Κεντρική Πλατεία
κάτω: Είσοδος στο αναψυκτήριο στο λόφο του Φρουρίου

Διαμόρφωση Πλατείας Υψηλών Αλωνίων Πάτρας και κατασκευή σταθμού αυτοκινήτων

ΟΜΑΔΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ι. Βάης, αρχιτέκτων
Ι. Φανουράκης, αρχιτέκτων
Α. Σωτηρίου-Μεντζελοπούλου, συνεργάτης αρχιτέκτων
Σ. Καραβασιλής, πολιτικός μηχαν.
Η. Κέντρος, πολιτικός μηχαν.
Σ. Παπαδοπούλου-Ασπραγκάθου, πολιτικός μηχαν.
Ι. Τίγκας, ηλεκτρολόγος μηχαν.
Γ. Καββαδίας, μηχανολόγος μηχαν.

Η μελέτη προκηρύχθηκε από το Δήμο Πατρέων στις αρχές του 1995, σύμφωνα με την παρ. 5 του άρθρου 11 του Ν. 716/77 ως:

«Ειδική προκαταρκτική μελέτη διαμόρφωσης ευρύτερου χώρου Πλατείας Υψηλών Αλωνίων Πάτρας, με πρόβλεψη υπογείου γκαράζ κάτωθι του καταστρώματος της οδού Αθανασίου Διάκου».

Εκπονήθηκε την περίοδο Σεπτεμβρίου-Νοεμβρίου 1995 και κρίθηκε ως δεύτερη (δεν δόθηκε πρώτο βραβείο).

Η τότε Δημοτική Αρχή «αρχαιοθέτησε» τις μελέτες, τις οποίες εξαγόρασε, σύμφωνα με τη νομοθεσία. Η σημερινή Δημοτική Αρχή, με την αμχανία της νέας Δημοτικής Αρχής, μελετά τις μελέτες.

Η Πλατεία Υψηλών Αλωνίων, ως ελεύθερος χώρος στο κέντρο του αστικού ιστού της Πάτρας, διατηρεί ακόμη την ιστορική ταυτότητά της, ακολουθώντας ωστόσο τη διαχρονική εξέλιξη της ταυτότητας της πόλης, φυσική και κοινωνική, και γι' αυτό είναι και «αναγνώσιμη». Έτσι, για παράδειγμα, οι περιμετρικές δενδροστοιχίες από πεύκα, όχι μόνο δεν αλλοιώθηκαν εδώ και εκατό χρόνια περίπου, αλλά και αναπτύχθηκαν, δημιουργώντας ένα είδος «περιφραξης» της ίδιας της πλατείας, ενώ, ακολουθώντας το σχήμα της πλατείας, δημιουργούν το «όριο» ανάμεσα στον ελεύθερο χώρο και το δρόμο με τα κτίρια.

Ιστορικά, ο εξωραϊσμός της πλατείας άρχισε πριν από περίπου εκατό χρόνια. Ανατρέχοντας σε σχόλιο δημοσιογράφου της εφημερίδας «Νεολόγος», το 1900, διαβάζουμε «...πρέπει να φυτευτούν δένδρα υψίκορμα, διότι τότε όχι μόνο ο εις οιονδήποτε μέρος της πλατείας ευρισκόμενος θα δύναται να απολαύσει του δύοντος ηλίου, αλλά και η εικών θα καθίσταται μεγαλοπρεπεστέρα, διότι ενώ αφ' ενός διά μέσου των κορμών των δένδρων θα βλέπει τις την εξελισσομένην εκεί κάτω εικόνα, εξ άλλου θα διαγράφονται οι σιλουέτες των κορμών αυτών εις το φόντο της όλης εικόνας και τότε θα αποτελείται εν σύνολον μεγαλοπρέπειας».

Το κέντρο επίσης της πλατείας αποτελούσε πάντα πόλο έλξης: με το περίπτερο που υπήρχε στην αρχή, με το σιντριβάνι αργότερα. Άλλωστε, η διάταξη των γύρω δρόμων δημιουργεί διαγώνιες κινήσεις μέσα στην πλατεία, οι οποίες συναντώνται στο κέντρο. Επίσης, η πλατεία αποτελεί τόπο ιστορικής μνήμης με τον ανδριάντα του Παλαιών Πατρών Γερμανού που ατενίζει από ψηλά την πόλη, καθώς και το μνημείο της Εθνικής Αντίστασης στο νοτιοανατολικό σημείο της πλατείας.

Η ιστορική ταυτότητα της πλατείας, που αποτελεί και την ιστορική της μνήμη, καθώς και οι δενδροστοιχίες, με τους φοίνικες, το σιντριβάνι και τον ανδριάντα, είναι ριζωμένα στη συνείδηση των Πατρινών.

Η πλατεία «φιλοξενεί» όλες τις ηλικίες και αποτελεί –ίσως– τη μοναδική πλατεία της πόλης που λειτουργεί σχεδόν όλες τις ώρες της ημέρας.

Θεωρούμε ότι μια ριζική ανάπλαση της πλατείας θα προκαλούσε την αλλοίωση του σημερινού χαρακτήρα της και την απόρριψή της από το κοινό. Έγινε προσπάθεια, λοιπόν, ώστε η πρότασή μας να μη θίγει τα βασικά χαρακτηριστικά της πλατείας: δηλαδή, να διατηρηθεί το χαμηλό πράσινο, και όπου προτείνονται νέα τμήματα πρασίνου, να είναι κι αυτό χαμηλό (χλοοτάπητας και θάμνοι).

Επειδή στη σημερινή δομή της πλατείας παρατηρείται σπατάλη χώρου, με τους παράλληλους διαδρόμους, η πρότασή μας επιχειρεί να αναδιοργανώσει τις κινήσεις μέσα στην πλατεία.

Το βασικό συνθετικό εργαλείο της πρότασης είναι ο κάρναβος 1,25×1,25 μ. που χρησιμοποιούμε και που είναι πολλαπλάσιος διαφόρων υλικών πλακόστρωσης. Διατηρούνται τα ίδια σημεία εισόδου στον κυρίως χώρο της πλατείας από τους γύρω δρόμους. Το σιντριβάνι και τα δύο κυκλικά καθιστικά (αλώνια) με τους γύρω φοίνικες θεωρούνται στοιχεία που δεν πρέπει να μετα-

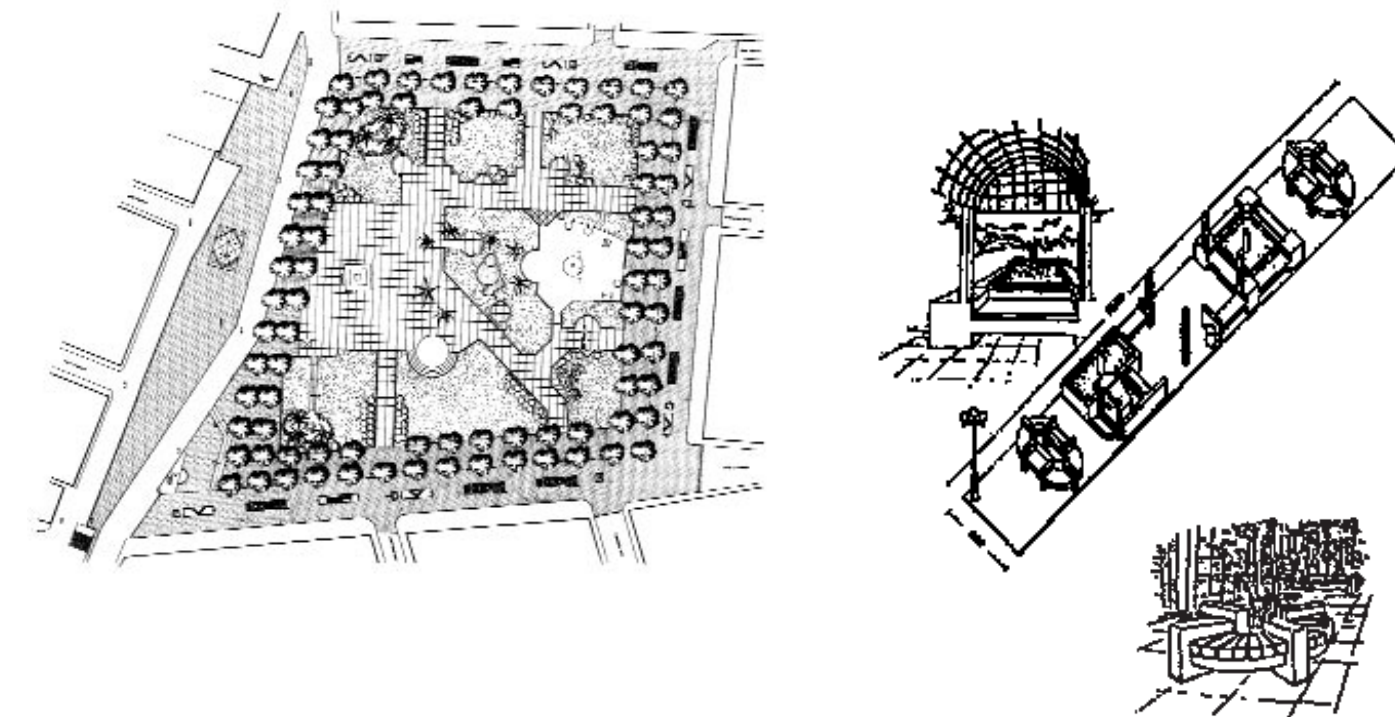
βληθούν, αφ' ενός μεν διότι λειτουργούν ικανοποιητικά μέσα στο χώρο της πλατείας, κατασκευασμένα με ποιητικά υλικά, αφ' ετέρου δε διότι η ύπαρξη αρχαίων κάτω απ' τα καθιστικά θα δημιουργούσε πρόβλημα στην όλη διαμόρφωση. Άλλωστε, το όνομα της πλατείας, «Υψηλά Αλώνια», δικαιώνει το σχήμα τους, το οποίο χρησιμοποιείται απ' τους μελετητές σαν «μήτρα» σχεδιασμού των νέων στοιχείων που προτείνονται. Έτσι, το θέατρο-αλώνι-καθιστικό, όπως και τα υπόλοιπα καθιστικά σε καίριες θέσεις, προτείνονται κυκλικά. Με τη νέα χάραξη των διαδρόμων μέσα στην πλατεία, αυξάνεται γενικά η χαμηλή φύτευση που ενισχύει την αίσθηση του ανοικτού χώρου, καθώς και ο χώρος όπου βρίσκεται ο ανδριάντας του Παλαιών Πατρών Γερμανού και όπου γίνονται οι περισσότερες εκδηλώσεις.

Το χαμηλό πράσινο στις περισσότερες πλευρές περιβάλλεται από χαμηλό πεζούλι, σαν στοιχείο που εμπλουτίζει αισθητικά με τα υλικά κατασκευής του και το σχήμα του το χώρο, δημιουργώντας την κατάλληλη υποδομή σε ορισμένες θέσεις για την τοποθέτηση φωτιστικών, καλάθων ακρήστων, πινακίδων ενημέρωσης κ.λπ.

Δεν προτείνονται πέργκολες στους εσωτερικούς δρόμους, διότι θα αλλοιωθεί η αίσθηση του ανοικτού χώρου. Άλλωστε, η σκιά και η δροσιά που απαιτείται ανάλογα με την εποχή, υπερκαλύπτονται από τις περιμετρικές δενδροστοιχίες των πεύκων. Η λειτουργία του θεάτρου δεν είναι καινούργια στην πλατεία. Πολλές φορές λαμβάνουν χώρα διάφορα δρώμενα, ιδιαίτερα κατά την περίοδο του καρναβαλιού, καθώς και συναυλίες από τη μουσική μπάντα του Δήμου. Γι' αυτό και η δημιουργία του θεάτρου κρίνεται αναγκαία. Οι περιμετρικοί δρόμοι της πλατείας, εκτός από Αθανασίου Διάκου, μετατρέπονται αποκλειστικά σε πεζοδρόμους. Επισημαίνουμε ότι η περιμετρική δενδροστοιχία πεύκων εμποδίζει την οργανική ένταξη τους στην πλατεία που γίνεται μόνο λειτουργικά, αφού θα υποδεχθούν σημαντική κυκλοφορία πεζών.

Θεωρούμε ότι η κίνηση στους πεζοδρόμους πρέπει να γίνεται χωρίς απότομες μεταβολές κλίμακας. Έτσι, δεν προτείνουμε έντονα στοιχεία, όπως νέες δενδροστοιχίες, αλλά απλά στοιχεία που θα κάνουν ξεκούραστο τον περίπατο γύρω από τα καταστήματα. Δεν επεμβαίνουμε στα υπάρχοντα πεζοδρόμια, αλλά μόνο στο υφιστάμενο οδόστρωμα, το οποίο ανακατασκευάζεται από την αρχή και διαμορφώνεται στο επίπεδο των πεζοδρομίων με κατάλληλες απορροές ομβρίων εκατέρωθεν και με νέο υλικό. Στο μέσο των πεζοδρόμων προβλέπεται νησίδα πλάτους 2,5 μ., με κατάλληλο εξοπλισμό: δηλαδή, θαμνώδη φύτευση, καλάθια απορριμμάτων, φωτιστικά, καθιστικά, βρύσες, τηλεφωνικούς θαλάμους, πινακίδες ενημέρωσης.

Τέλος, στο τμήμα της πλατείας που βρίσκεται πάνω από το σταθμό των αυτοκινήτων, προβλέπεται μια μονάδα καθιστικού με πέργκολα, που θα τοποθετηθεί στο άνοιγμα της οδού Μιαούλη, για καλύτερη θέα προς τη θάλασσα.

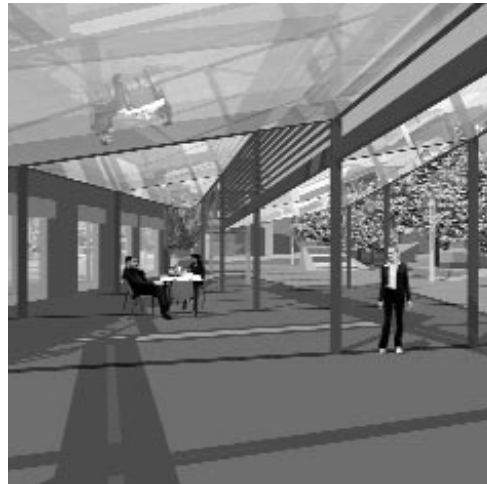
Διαμόρφωση και ανάπτυξη Πλατείας Δημοσθένη Σωτηρίου στο Μαρκόπουλο Αττικής

**Πάνος Δραγώνας,
Βαρβάρα Χριστοπούλου,**
αρχιτέκτονες

1998

1ο Βραβείο Πανελληνίου
Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού

Το Μαρκόπουλο είναι ένας μικρός οικισμός, 30 χλμ. ανατολικά της Αθήνας. Η ανάπτυξη των παραθεριστικών ζωνών της Αττικής τις προηγούμενες δεκαετίες έχει καθορίσει το χαρακτήρα και την οικονομική δραστηριότητα της περιοχής. Το Μαρκόπουλο υπήρξε για πολλά χρόνια κόμβος στο πέρασμα από την Αθήνα στην παραλιακή ζώνη των ανατολικών Μεσογείων. Η προβλεπόμενη όμως υλοποίηση σημαντικών έργων υποδομής αναμένεται να επηρεάσει δραστικά τον οικισμό. Η κατασκευή του νέου αεροδρομίου στα Σπάτα, η διάνοιξη της Λεωφόρου Σταυρού-Ελευσίνας και η χωροθέτηση στην περιοχή σημαντικών Ολυμπιακών εγκαταστάσεων, αναμένεται να καθορίσουν μια νέα προνομιακή σχέση με όλα τα δίκτυα υποδομής τού νομού. Τα νέα αυτά δεδομένα θα ωθήσουν τη γενικότερη αναβάθμιση της περιοχής, σχηματίζοντας ένα σημαντικό μικρό κέντρο, μέλος του ευρύτερου αστικού σχηματισμού της Αττικής.

Η Πλατεία Δημοσθένη Σωτηρίου αποτελεί το λειτουργικό και συμβολικό κέντρο του Μαρκόπουλου. Στην υφιστάμενη διαμόρφωση έχει καταγραφεί ένα μεγάλο μέρος των προβλημάτων υποδομής και σχεδιασμού που χαρακτηρίζουν τον δημόσιο χώρο στην Ελλάδα σήμερα. Η μετάβαση από τον αγροτικό οικισμό στο σύγχρονο κέντρο οικισμού έγινε δίχως πρόβλεψη αντιμετώπισης των διαρκώς αυξανόμενων αναγκών. Προέκυψε έτσι ένας δημόσιος χώρος υπερβολικά επιβαρυνμένος από αντιμαχόμενα προγραμματικά στοιχεία (έντονη κυκλοφοριακή όχληση, εμπόριο, υπηρεσίες, ψυχαγωγία). Η πλατεία σήμερα –πέρα από την προφανή αισθητική υποβάθμισή της– αδυνατεί να λειτουργήσει ως ένα σημαντικό κέντρο επικοινωνίας, συνεύρεσης και αναψυχής.

Το επίμηκες σχήμα του οικοπέδου μάς οδήγησε στην ιδέα της γραμμικής πλατείας. Πρόκειται για ένα χώρο διαστάσεων 90×12 μέτρων, ο οποίος παραμένει κενός και απρογραμματίστος. Διατηρεί έτσι τη δυνατότητα φιλοξενίας διαφορετικών εκδηλώσεων και αστικών γεγονότων, προσαρμοζόμενος στις απαιτήσεις των κατοίκων στο πέρασμα του χρόνου. Η χάραξη επιδιώκει την αποκατάσταση της γεωμετρίας τού χώρου, στοχεύοντας στην ανάπτυξη του κτίσματος της Εκκλησίας και τον επανακαθορισμό της σχέσης του με το Δημαρχείο και το Ηρώο. Κατά μήκος της γραμμικής πλατείας διατάσσονται οι προστατευμένοι χώροι των τραπεζιών των αναψυκτηρίων.

Στα όρια του γραμμικού κενού καθορίζονται μεταβατικοί χώροι στάσης και κίνησης, υλοποιούμενοι από μικρή κλίση γλυπτικά πρηνή. Τα στοιχεία αυτά επιτυγχάνουν ελαφρές μετατοπίσεις του ορίζοντα, οι οποίες χαρακτηρίζουν την οπτική αντίληψη του χώρου. Σε ειδικά επιλεγμένα σημεία τους, η κατάλληλη επεξεργασία των σχημάτων καθορίζει τους χώρους των καθιστικών επιφανειών.

Στην κατασκευή θα χρησιμοποιηθούν χυτά υλικά: χρωματισμένο τσιμεντοκονίαμα, πελεκητό σκυρόδεμα και βοτσαλωτό μωσαϊκό για το δάπεδο της πλατείας, σκυρόδεμα με ειδικά επεξεργασμένες επιφάνειες για τα γλυπτά καθιστικά.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΚΑΤΩΨΗΣ

1. εκκλησία
2. δημαρχείο
3. ηρώο
4. στέγαστρο αναψυκτηρίων
5. σταθμαρχείο λεωφορείων
6. σιντριβάνι
7. γωνιές καθιστικού
8. περίπτερα
9. γραμμική πλατεία

Διαμόρφωση και ανάδειξη Πλατείας Πυθαγόρα στο Βαθύ Σάμου

**Πάνος Δραγώνας,
Γιάννης Εξάρχου,** αρχιτέκτονες

1996-98

1ο Βραβείο Πανελληνίου
Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού

Η Πλατεία Πυθαγόρα υπήρξε στο παρελθόν ένας όμορφος δημόσιος χώρος στην παραλία της Σάμου. Τέσσερις μεγάλοι φοίνικες και ένα ομοίωμα του Λιονταριού της Χαϊρώνειας ορίζουν έναν κενό τετράγωνο χώρο, καλυμμένο από παλιό λιθόστρωτο. Η συνύπαρξη κτισμάτων διαφορετικών εποχών γύρω από την πλατεία συνθέτει ένα ζωντανό πανόραμα της ιστορίας του νησιού. Η αμφιθεατρική διάταξη του οικισμού προς τη θάλασσα και οι καλές αναλογίες της πλατείας συνιστούν σημαντικές ποιότητες δημόσιου χώρου.

Με το πέρασμα του χρόνου, η πλατεία άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα λειτουργίας και προσαρμογής στις νέες απαιτήσεις των κατοίκων. Νέες ανάγκες αντιμετώπιζον από μικρότερης ή μεγαλύτερης κλίμακας επεμβάσεις, οι οποίες δεν ήταν πάντα επιτυχείς, και τελικά αλλοίωσαν τη φυσιογνωμία του χώρου. Τα προβλήματα είναι γνώριμα από τις περισσότερες ελληνικές πόλεις. Η διέλευση των διαρκώς αυξανόμενων οχημάτων μετατρέπει τον δημόσιο χώρο σε κυκλοφοριακό κόμβο. Τα κτίρια που παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, καταστρέφονται από την έλλειψη συντήρησης, τις λανθασμένες τροποποιήσεις και την αλόγιστη τοποθέτηση επιγραφών. Ο δημόσιος χώρος γίνεται αντικείμενο απρογραμματίστης εκμετάλλευσης από τα γύρω καταστήματα. Οι δημοτικές Αρχές αντιλαμβάνονται την κατάσταση και προσπαθούν να την αντιμετωπίσουν με λανθασμένους χειρισμούς (περιττές φυτεύσεις, λανθασμένες επιλογές στοιχείων κτιριακού εξοπλισμού) που, δυστυχώς, τις περισσότερες φορές εντείνουν την υποβάθμιση του δημόσιου χώρου.

Ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός για τη διαμόρφωση της Πλατείας Πυθαγόρα, το 1996, προέβλεπε την πλακόστρωση της συνολικής επιφάνειας του χώρου. Βασικοί στόχοι της μελέτης μας, που έλαβε το πρώτο βραβείο, ήταν:

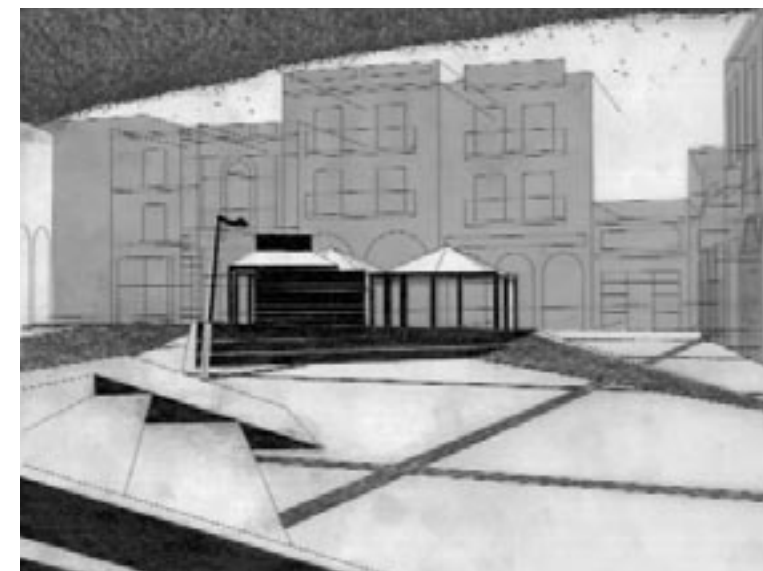
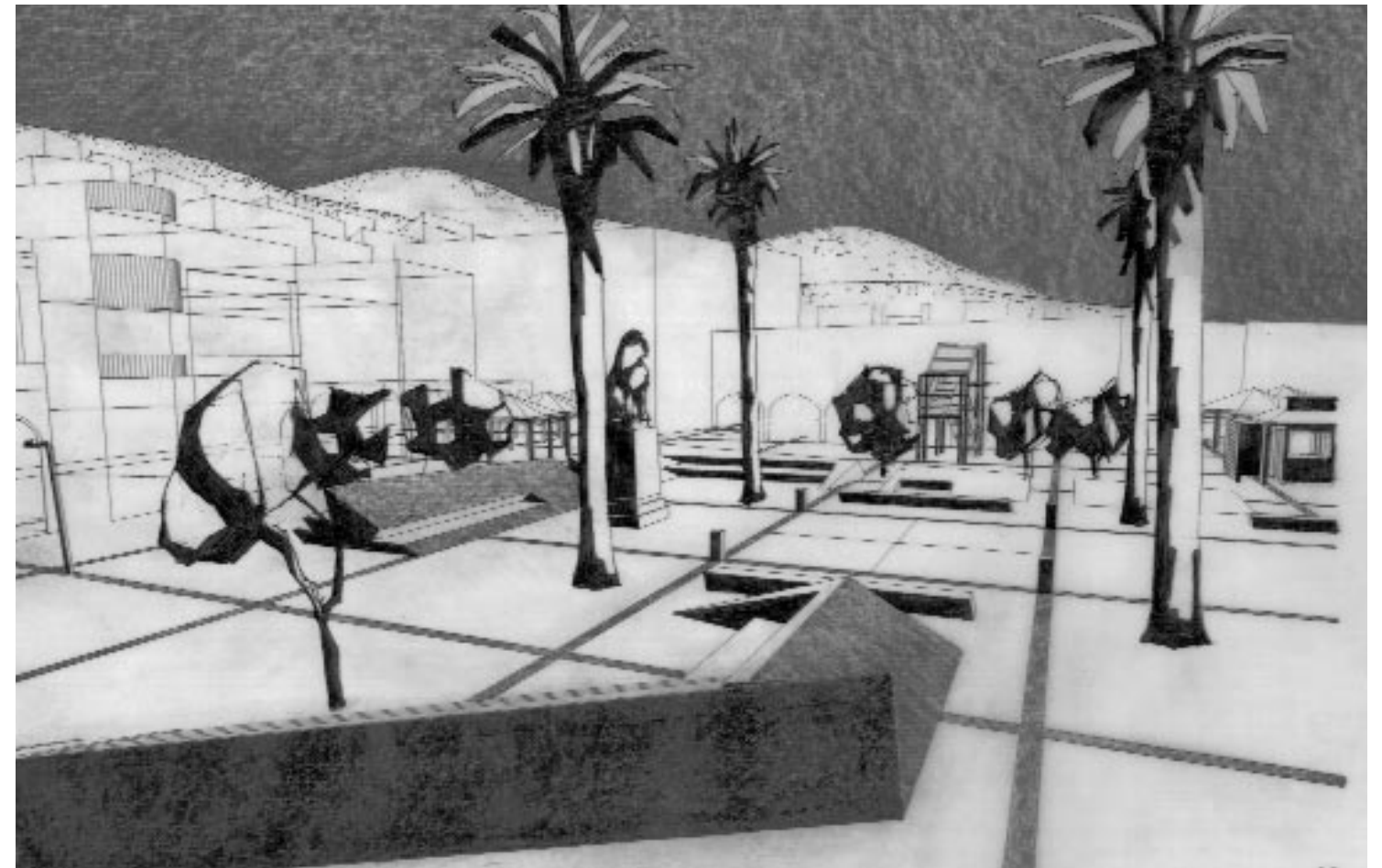
- η ανάδειξη των αξιόλογων αρχιτεκτονικών ποιτήτων και στοιχείων μνήμης του υφιστάμενου δημόσιου χώρου,
- η προστασία των παραπάνω στοιχείων από μελλοντικές τροποποιήσεις που θα προκαλέσει η αναμενόμενη εκμετάλλευση του δημόσιου χώρου,
- η ήπια παρέμβαση στην πλατεία, αλλά με έντονο όμως αρχιτεκτονικό χαρακτήρα, ικανό ν' αφήσει στον δημόσιο χώρο το στίγμα της εποχής την οποία διατρέχουμε.

Προκειμένου να επιτύχουμε την καλύτερη δυνατή προσαρμογή στο συγκεκριμένο αστικό περιβάλλον, ακολουθήσαμε τις βασικές γεωμετρικές αρχές που διέπουν την υφιστάμενη κατάσταση. Έτσι, ο τετράγωνος κενός χώρος που ορίζεται από τους τέσσερις φοίνικες, εξακολουθεί ν' αποτελεί το κέντρο αναφοράς της πλατείας. Η περιοχή αυτή παραμένει κενή, ως έχει και σήμερα. Πρόκειται για χώρο συλλογικής μνήμης, στον οποίο η κοινότητα βρίσκει έκφραση. Το κενό αυτό είναι ικανό να φιλοξενήσει συλλογικές δραστηριότητες, όπως: ομιλίες, γιορτές και τελετές.

Η ανάδειξη του κεντρικού χώρου επιτυγχάνεται με τη διαμόρφωση ανάγλυφων επιφανειών από σκυρόδεμα, οι οποίες προκαλούν ελαφρές μετατοπίσεις του ορίζοντα. Στο εσωτερικό των επιφανειών καθορίζονται εργονομικές επιφάνειες πάγκων καθιστικού. Η φόρμα

δεξιά: Κάτοψη της πλατείας
δίπλα μέση: Τομή Γ 1-1 και 2-2

των συγκεκριμένων καθιστικών-πρανών προσδιορίζει το ύψος της επέμβασης. Οι μορφές αυτές παίζουν με το φως και τη σκιά, δίνοντας στην πλατεία μνημειακό χαρακτήρα, χωρίς να υπερβαίνουν σε ύψος το 1,50 μέτρο. Ταυτόχρονα, τα στοιχεία αυτά οργανώνουν το πρόγραμμα της πλατείας και προστατεύουν το χώρο συγκέντρωσης και στάσης από την εμπορική ζώνη και τις περιοχές που μελλοντικά θα καταλάβουν τα γύρω αναψυκτήρια.

Στην πλακόστρωση διατηρείται η χρήση των τοπικών υλικών. Στον κεντρικό κενό χώρο θα επαναποθετηθούν οι πλάκες της υφιστάμενης διαμόρφωσης. Το υπόλοιπο τμήμα της πλατείας, καθώς και οι γύρω δρόμοι, θα πλακοστρωθούν από τοπικά μάρμαρα απλής κοπής σε νέα αρμολόγηση. Οι ζώνες του καννάβου της πλακόστρωσης θα κατασκευαστούν από σκυρόδεμα ειδικά επεξεργασμένης επιφάνειας. Συγκεκριμένες περιοχές που ορίζονται γύρω από τους βασικούς χώρους της πλατείας (όπως τα γλυπτά καθιστικά, στέγαστρα, περίπτερα), θα καλυφθούν από βοτσαλωτό μωσαϊκό. Τα γλυπτά καθιστικά θα κατασκευαστούν από σκυρόδεμα ειδικά επεξεργασμένων επιφανειών. Θα επιλεγούν διαφορετικοί χρωματισμοί τσιμεντοκονίας και σκύρων. Η μελέτη προβλέπει επίσης την κατασκευή νέων περιπτέρων και στοιχείων κτιριακού εξοπλισμού.

Στο γραφείο μας ανατέθηκαν η μελέτη διαμόρφωσης των υπαίθριων χώρων και η μελέτη ανάδειξης των περιβαλλόντων την πλατεία κτισμάτων. Η μελέτη διαμόρφωσης των υπαίθριων χώρων ολοκληρώθηκε το καλοκαίρι 1998, και αυτή τη στιγμή βρίσκεται στο στάδιο της δημοπρασίας. Η μελέτη ανάδειξης των περιβαλλόντων την πλατεία κτισμάτων έχει διακοπεί στο στάδιο της προμελέτης.

Η Πλατεία Μητρόπολης στη Χώρα Νάξου

Αγνή Κουβελά-Παναγιωτάτου,
αρχιτέκτων

Το 1993-'94, εκπονήσαμε μελέτη για το Μουσείο Νάξου και την Πλατεία Μητρόπολης που επεκτείνεται και καλύπτει το υπόγειο αρχαιολογικό σκάμμα.

Το μουσείο δεν είναι παρά ένας κατάλληλα προστατευμένος αρχαιολογικός χώρος, διαμορφωμένος έτσι ώστε να επιτρέπει την ασφαλή έκθεση των επί τόπου ευρημάτων (στην ίδια, δηλαδή, θέση όπου ανευρέθησαν), αλλά και να παρέχει τη δυνατότητα επίσκεψής του από το κοινό.

Τα ευρήματα απέδειξαν την αξία της περιοχής για τη γνώση της μυκηναϊκής και γεωμετρικής εποχής γενικότερα. Τμήμα τείχους που περιέβαλλε τη μυκηναϊκή πόλη, εργαστήρια κεραμικής και μεταλλοτεχνίας από την περίοδο 1300-1100 π.Χ., λείψανα από τη μετέπειτα μετατροπή του χώρου σε τύμβο (1100-700 π.Χ.), καθώς και μεταγενέστερα στρώματα ερειπίων, μαρτυρούν τη συνεχή παρουσία ζωής επί 3500 χρόνια.

Η συνακόλουθη αναγκαιότητα ανάδειξης, αλλά και προστασίας, της θέσης αυτής οδήγησε στην απόφαση δημιουργίας στεγασμένου χώρου που επιτρέπει την επίσκεψη από το κοινό.

Από την πρώτη στιγμή της μελέτης διαφάνηκε ο διπλός χαρακτήρας του θέματος.

Δύο ήταν οι κύριες συνιστώσες δυνάμεις: το μουσείο, ως θεματοφύλακας του αρχαίου πολιτισμού, και η θέση και σημασία της πλατείας για τους περιοίκους και την πόλη.

Έτσι, αντιμετωπίσαμε το μουσείο, ως τόπο άμεσα συνυφασμένο με την οργάνωση του ελεύθερου χώρου γύρω από αυτό.

Ο ελεύθερος δημοτικός χώρος που διαμορφώσαμε σε πλατεία, βρίσκεται στις παρυφές του συνεκτικού τμήματος του οικισμού της Χώρας. Τη σημερινή του μορφή και μέγεθος απέκτησε αρκετά πρόσφατα. Ός τότε, ένα μόνο τμήμα του έξω από το προαύλιο της Μητρόπολης παρέμενε ελεύθερο, ενώ μια μάντρα καταλάμβανε το υπόλοιπο τμήμα. Με την ανασκαφή που ακολούθησε, δημιουργήθηκε επιφάνεια με νέες, μεγαλύτερες διαστάσεις.

Ένα πρώτο, λοιπόν, πρόβλημα που αντιμετωπίσαμε, ήταν η οργάνωση ενός χώρου δυσανάλογου προς τη κλίμακα του παραδοσιακού ιστού της πόλης, με πρόσθετη δυσκολία το χειρισμό του δώματος από οπλισμένο σκυρόδεμα που είχε κατασκευαστεί από το 1989 για να καλύψει το μεγαλύτερο τμήμα του μέχρι τότε ανασκαμμένου χώρου. Το τυχαίο σχήμα της κατασκευής αυτής, που οφειλόταν στις θέσεις οι οποίες είχαν επιλεγεί για τα υποστυλώματα και υπαγορεύονταν από τα αρχαία λείψανα, έπρεπε ν' αποκτήσει νέα μορφή.

Κτίρια εξαιρετικής σημασίας και ομορφιάς, όπως οι εκκλησίες Χρυσοπολίτισσας και Ελεούσας και η παλαιά οικία Μαγκάκη, περιβάλλουν το χώρο, με την εξαίρεση δύο νεότερων κτιρίων κατοικίας, που με το ύψος τους αλλοιώνουν το περίγραμμα. Σημαντικά επίσης σημεία αναφοράς είναι οι μικροί προσκυνητάρι προς βορρά, το προαύλιο της Μητρόπολης ανατολικά και το αλσύλλιο με αλμυρικά δυτικά του χώρου. Στο κέντρο της υπό διαμόρφωση περιοχής βρίσκεται η μικρή εκκλησία του Αγ. Νικολάου. Η εκκλησία δεν διέθετε προαύλιο, και η είσοδος γινόταν από ένα χωμάτινο ανάχωμα εξωτερικά και κάθοδο με τέσσερα απότομα σκαλιά μέσα στο χώρο.

Στη νέα πλατεία έπρεπε ταυτόχρονα να συνυπάρξουν σε ένα αρμονικό σύνολο όλες αυτές οι ισχυρές και συχνά συγκρουόμενες λειτουργίες. Η μελέτη μας στόχευσε στις ακόλουθες κατευθύνσεις:

1. τη διαφύλαξη του ιδιαίτερου θρησκευτικού χαρακτήρα, αλλά και της διαχρονικής πολιτιστικής σημασίας του τόπου,
2. την ανάδειξη ισχυρών μνημάτων του αρχαιολογικού χώρου (όπως είναι, π.χ., η ιερότητα του αρχαίου νεκροταφείου), ώστε αυτό να λειτουργεί ως memento mori ακόμη και σήμερα,
3. την επανοργάνωση των υπαρχουσών χρήσεων, όπως της εκκλησιασμού του Αγίου Νικολάου, και τον περιορισμό άλλων, όπως της στάθμευσης αυτοκινήτων,
4. την εξεύρεση νέων πόλων έλξης, νέων δυνατοτήτων χρήσης της περιοχής, όπως τη δημιουργία χώρου για υπαίθριες εκδηλώσεις σε επίπεδο χαμηλό και προστατευμένο από τους ισχυρούς βόρειους ανέμους της περιοχής. Τα τρία επίπεδα στα οποία επιμερίστηκε η πλατεία, αντιστοιχούν στην ιστορική διαστρωμάτωση του τόπου.

Το πρώτο και μεγαλύτερο επίπεδο περιλαμβάνει το χώρο έξω απ' το προαύλιο της Μητρόπολης, προεκτείνεται πάνω από το μουσείο και φτάνει ως τα γύρω

κτίρια, μεγιστοποιώντας με τον τρόπο αυτό το πλάτωμα που εξυπηρετεί τις λειτουργικές ανάγκες του μητροπολιτικού ναού.

Η ενσωμάτωση στην όλη διαμόρφωση του δρόμου που εκτείνεται κατά μήκος της πλατείας, και η απαγόρευση διέλευσης τροχοφόρων με την τοποθέτηση μόνιμων και αφαιρέτων εμποδίων σε κατάλληλα σημεία, άλλαξε κυριολεκτικά το χαρακτήρα της περιοχής.

Το επίπεδο αυτό περιλαμβάνει και χώρο πρασίνου χαμηλής βλάστησης, που καλύπτει το υπόγειο μουσείο και γειτνιάζει με το αλσύλλιο της Χρυσοπολίτισσας, προεκτείνοντας, ουσιαστικά, το αλσύλλιο πάνω από το μουσείο. Η κατάλληλα διαμορφωμένη χωμάτινη επίστρωση της στέγης του μουσείου στο σημείο αυτό βελτιώνει, συγχρόνως, τις εσωτερικές συνθήκες θερμοκρασίας και υγρασίας του υπόγειου μουσειακού χώρου.

Ελαφριά μεταλλική και ξύλινη κατασκευή ανοίγματος έξι μέτρων γεφυρώνει το κενό που διαφύσσε το επίπεδο αυτό της πλατείας σε δύο μέρη. Η γέφυρα έχει κατεύθυνση παράλληλη προς το μυκηναϊκό τείχος και τα λείψανα των σπιτιών πλάι σ' αυτό, όπως και προς τους μεταγενέστερους γεωμετρικούς ταφικούς περιβόλους, κτισμένους με όμοιο προσανατολισμό.

Η πλατεία προεκτείνεται στη συνέχεια με αμφιθεατρικά σκαλιά προς το επίπεδο. Εδώ εξυπηρετούνται οι κύριες λειτουργίες του ναύσκου του Αγίου Νικολάου και εισόδου στο μουσείο. Η στάθμη εδάφους ταπεινώθηκε, και τα παλιά σκαλοπάτια καταργήθηκαν, μιας και αποτελούσαν μεταγενέστερη επέμβαση, όπως αποδείχθηκε ανασκαφικά. Ο ναός απέκτησε ευρύ προαύλιο και ισόπεδη πρόσβαση. Ίχνος ρωμαϊκού τοίχου παρέμεινε ορατό κοντά στην είσοδο του μουσείου.

Το τρίτο και χαμηλότερο επίπεδο βρίσκεται στον περικλειστο αρχαιολογικό χώρο. Στη σύνθεση χρησιμοποιήθηκαν δύο συστήματα αξόνων που παραπέμπουν στους άξονες της αρχαίας πόλης (X-Ψ) και των γύρω εκκλησιών (X1-Ψ1).

Οι νέες χρήσεις του χώρου τονίστηκαν και με την επιλογή κατάλληλων υλικών.

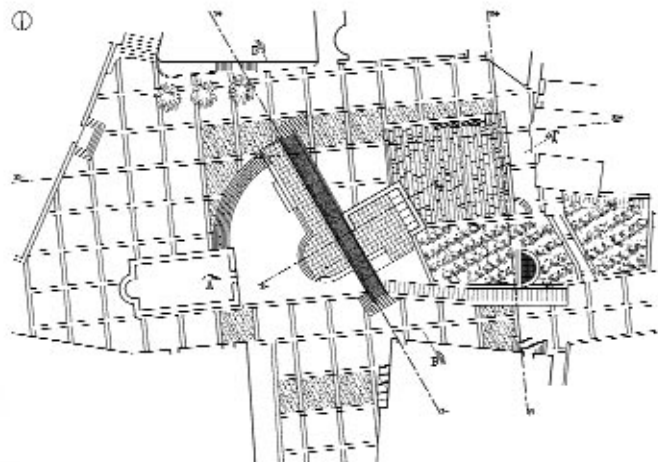
Η επιφάνεια του επιπέδου εισόδου στο μουσείο καλύφθηκε με δάπεδο βοτσαλωτό από θαλάσσια βότσαλα, για να θυμίζει τη χρήση του ίδιου ακριβώς υλικού σε κατασκευές των πρώιμων γεωμετρικών χρόνων που αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή.

Τοπικά, κυρίως ως επικάλυψη του δώματος του μουσείου, χρησιμοποιήθηκαν πλάκες θραπινιαριστές από υπόλευκο μάρμαρο Νάξου, ώστε να αποτρέπεται η απορρόφηση ηλιακής ενέργειας.

Ο ελεύθερου σχήματος τοίχος από συμπαγές τούβλο που περιβάλλει τον μουσειακό χώρο, επεκτείνεται και αγκαλιάζει το προαύλιο του μουσείου. Επιλέξαμε αυτό το υλικό γιατί:

- αποτελεί σύγχρονη εκδοχή ενός αρχαίου υλικού, όπως η πλίνθος, που ανευρέθηκε σε ευρεία χρήση στον τόπο της ανασκαφής,
 - αναδεικνύει τα εκθέματα με τη διαφορετικότητά του ως βιομηχανικού υλικού,
 - δημιουργεί σκοτεινό περίβλημα ώστε αυτά, κατάλληλα φωτισμένα, να ζωντανεύουν στο βλέμμα του επισκέπτη,
 - απαλύνει τη φωτεινότητα του προαυλίου με τη σκούρα απόχρωσή του, περιορίζοντας τη θάμβωση στο θεατή πριν εισέλθει στο μουσείο.
- Το ίδιο συμπαγές τούβλο χρησιμοποιήθηκε ως υλικό επένδυσης των χαμηλών πεσσών της πλατείας. Έτσι, οι πεσσοί «προαναγγέλλουν» στον επισκέπτη την ιδιαίτερη σημασία του χώρου, «συνδέοντας» το επίπεδο της πλατείας με αυτό του υπόγειου μουσείου.

Ο κοινωνικός ρόλος που θα παίξει η όλη διαχείριση του χώρου, πιστεύουμε ότι θα συντελέσει στο να αναθεωρήσουν απόψεις όσοι από τους κατοίκους αισθάνονταν ως σήμερα ότι δεν είχαν τίποτα κοινό με ιδρύματα αυτού του είδους, ή ήταν αντίθετοι με ότι σχετιζόταν με τον αρχαίο πολιτισμό.

πάνω: Άποψη της Πλατείας Μητρόπολης από τα ανατολικά
δίπλα μέση: Κάτοψη της Πλατείας Μητρόπολης
δίπλα κάτω: κατά μήκος τομή A-A

Η Πλατεία Ελευθερίας στο Ηράκλειο Κρήτης

Νίκος Σκουτέλης και Φλάβιος Ζανόν, αρχιτέκτονες

Σεπτέμβριος 1993
1ο βραβείο στον Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Διαγωνισμό για τη διαμόρφωση της Πλατείας Ελευθερίας στο Ηράκλειο Κρήτης.

Συνεργάτες:
Smiljan Radic, αρχιτέκτων
Κώστας Ιωάννου, πολιτικός μηχ.
Πελαγία Πετράκη, αρχιτέκτων
Σύμβουλος:
Γιώργος Ζαγγολόπουλος, γλύπτης

Απρίλιος 1994-Μάρτιος 1996
Ανάθεση εκπόνησης της μελέτης από τον Δήμο Ηρακλείου:

Νίκος Σκουτέλης ΒΕΤΑΠΑΝ Α.Ε.Μ. Κ. Ιωάννου Ν. Μακρής Αν. Τσάπαλης ΤΕΗΜ Ε.Π.Ε.

Νοέμβριος 1996-Νοέμβριος 1998
Ανάθεση και επίβλεψη της κατασκευής:
Γραφείο Προγραμματικής Σύμβασης για την παλιά πόλη, Δήμος Ηρακλείου, Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., ΥΠ.ΠΟ

Ο διαγωνισμός, η μελέτη, η κατασκευή
Η Πλατεία Ελευθερίας στο Ηράκλειο αποτελεί την απόληξη του άξονα που ξεκινάει από την περιοχή Χα-νιόπορτα στα δυτικά του ιστορικού κέντρου, συνεχίζει με τη Λεωφόρο Καλοκαιρινού και τελειώνει στη Λεωφόρο Δικαιοσύνης. Ο άξονας αυτός διαπερνάει την τειχισμένη πόλη του Ηρακλείου από τα δυτικά στα ανατολικά, και στο χώρο της πλατείας συνεχίζεται από τις οδούς Ικάρου και Δημοκρατίας, οι οποίες με τη σειρά τους συνδέουν την πόλη με τα ανατολικά προάστια ως το αεροδρόμιο, και με τα νοτιοανατολι-κά προάστια ως την Κνωσό. Πρόκειται για τον μεγα-λύτερο ελεύθερο χώρο του ιστορικού κέντρου, στον οποίο εδραιώθηκαν όχι μόνον οι λειτουργίες αντιπρο-σώπευσης του κράτους μετά την απελευθέρωση της Κρήτης από τους Τούρκους, αλλά κυρίως λειτουργή-σε αυτή η ίδια ως πάλοο επί του οποίου εκφράστηκαν με την πολλαπλή παρουσία τους όλες οι γενιές τής τοπικής κοινωνίας.

Στο χώρο αυτόν γίνονται οι δημόσιες τελετές, οι πο-ρείες και τα εργατικά συλλαλητήρια. Τα βράδια, ακό-μη πριν είκοσι χρόνια, ήταν ο κατ’ εξοχήν χώρος πε-ριπάτου των Ηρακλειωτών, όταν τα αυτοκίνητα και τα γραφεία ήταν λιγότερα, και γύρω στην πλατεία λει-τουργούσαν ακόμη τα σινεμά ΗΛΕΚΤΡΑ και ΝΤΟΡΕ, πλαισιωμένα από ουζερί. Από τότε που το ημικυκλικό πάρκο διαιρέθηκε σε νησίδες κυκλοφορίας, μειώνο-ντας το πράσινο του χώρου, μοναδικά σημεία αναφο-ράς ως προς τη λειτουργία και ως μαρτυρίες τής σπουδαιότητας του δημόσιου χώρου έμειναν τα αγάλ-ματα του Ελευθερίου Βενιζέλου, του Νίκου Καζαντζά-κη και του Άγνωστου Στρατιώτη.

Εδώ κοντά είναι παρούσα και η προϊστορία του νησι-ού, τα αποσπάσματα του σπουδαιότερου πολιτισμού του. Πρόκειται για τους αρχαιολογικούς θησαυρούς του μινωικού πολιτισμού που φυλάσσονται στο Αρχαι-ολογικό Μουσείο Ηρακλείου, κτίριο ιδιαίτερα σημα-ντικό (αρχ. Πάτροκλος Καραντινός), ως έκφραση της διεθνιστικής τάσης στην ελληνική αρχιτεκτονική. Όμως, εκείνο που παίζει τον σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση του χώρου και αναδεικνύεται με δυσκο-λία, είναι η ίδια η θέση της πλατείας συγχρόνως πά-νω στα τείχη και μέσα στην πόλη, μεταξύ των δύο προμαχώνων – VITTURI στα νότια και SABIONARA βο-ρείως.

Τις τελευταίες δεκαετίες, εκείνο που έλειψε από την πλατεία, είναι μια ολοκληρωμένη αντίληψη του χώρου που να διέπει κάθε μέρος της και να την αποδίδει στη σωστή κλίμακα ως συνδετικό κρίκο μεταξύ της πόλης και των τειχών της. Για πολλά χρόνια, ο κατ’ εξοχήν δημόσιος χώρος της πόλης έχασε τα χαρα-κτηριστικά του σημάδια, εκείνα που, έτσι κι αλλιώς, εμπειρείχε και που με μία και μόνη σχεδιαστική κίνη-ση θα μπορούσαν να αναδειχθούν.

Η χαμένη αστικότητα
Η τεράστια συρροή πληθυσμού από την ύπαιθρο της Κρήτης στην πόλη του Ηρακλείου, ειδικά μετά τη δε-καετία του ’70, είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη

ενός συστήματος κερδοσκοπίας με αντικείμενο τη νομίμως ή παρανόμως οικοδομήσιμη γη, την αχαλίνω-τη εξάπλωση της αυθαίρετης περιφέρειας και την υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος μέσα και γύ-ρω από την πόλη. Παράλληλα, την ίδια εποχή, οι Ηρα-κλειώτες αστοί εξαπλώνουν το πεδίο των συμφερό-ντων τους σε περιοχές τουριστικής ανάπτυξης. Κτί-ζουν τα ξενοδοχεία τους μακριά από την πόλη και βλέπουν το χώρο της από απόσταση, ως χώρο εξυπη-ρέτησης πελατών, με το αεροδρόμιο, το λιμάνι, το μεγάλο ταμείο του Αρχαιολογικού Μουσείου και το Τουριστικό Διοικητικό Κέντρο στην κεντρική οδό 25ης Αυγούστου. Η προγραμματίστη αυτή ανάπτυξη πολλών ειδών συμφερόντων στον ίδιο χώρο και ο συνδυασμός τους με τη γενική αίσθηση αυτάρκειας της τοπικής κοινωνίας οδήγησε σ’ ένα είδος νωχελι-κής και αυτάρεσκης αδράνειας σε όλα σχεδόν τα κοι-νωνικά στρώματα. Αποτέλεσμα αυτής της αυταρέ-σκειας είναι, οι περισσότεροι φορείς και οι περισσό-τεροι ιδιώτες να μην είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τις πραγματικές, κρυμμένες πια, αρετές της πόλης. Αντίθετα, στο σώμα αυτής της πόλης συνεχίζονται να γίνονται όλων των ειδών οι ασέλγεις, απ’ τη στιγμή που όλα, άνθρωποι, οικονομία και χώρος είναι εξε-λισσόμενα· δηλαδή, εμπορεύσιμα.

Με τέτοιες προδιαγραφές, η παιδεία μηχανικών και κατοίκων και, πολύ περισσότερο, οι οικοδομικοί κα-νονισμοί είναι σε θέση να περιορίσουν την ασέλγεια του αυθαιρέτου και την ευαρέσκεια της βαμμένης ροζ πολυκατοικίας. Εφόσον η μεγαλύτερη προσπάθεια από τους κατοίκους αναλώνεται στην αύξηση του ιδιωτικού τους βραχυπρόθεσμου οφέλους, ο δημό-σιος χώρος μένει στο περιθώριο. Εύκολα ενοικιαζό-μενος από τον ίδιο το Δήμο, κατακλύστηκε από πολύ-χρωμες τέντες και ξύλινες πέργκολες. Οι λίγες πε-ζοδρομήσεις και οι πρώτες διαμορφώσεις επί των τειχών που έγιναν τις τελευταίες δύο δεκαετίες με ευτελή υλικά και με συμβατικότεαο σχεδιασμό, που αγγίζει το εμπορεύσιμο παραδοσιακό, απέδωσαν χώ-ρους ποιοτικά αδιάφορους και δεν ανέδειξαν, αλλά υποβάθμισαν, τα μνημεία, χωρίς να τα αποδίδουν στη ζωή της πόλης. Παράλληλα, στους ιδιώτες δόθηκαν όλες οι δυνατότητες για επέμβαση, εις πλάτος και εις ύψος, ως δικαιώματα κεκτημένα, που με τη σειρά τους επηρέασαν τον δημόσιο χώρο. Η ποθητή διαφο-ροποίηση για τον καθένα ξέφυγε από τα όρια της ιδιοκτησίας του, για να χαρακτηρίσει τον ενοικιαζόμε-νο, αν όχι προς καταπάτηση, κοινόχρηστο χώρο.

Η κεντρική πλατεία, που από τη φύση της αποτελεί το πάλοο των παραστάσεων της νεότερης τοπικής ιστο-ρίας, κατάντησε κυκλοφοριακός κόμβος, σε μια πόλη όπου η νεολαία άρχισε να προτιμά τον κλειστό, ιδιω-τικό χώρο των μπαρ, και οι γεροντότεροι έγιναν πα-θητικοί θεατές των talk shows. Σ’ ένα τέτοιο τοπίο, η διαμόρφωση της πλατείας αυ-τής θα μπορούσε να λειτουργήσει ως αφετηρία για να επαναποκτήσουν οι πολίτες τη διάσταση της αστικό-τητας που πάντα ενυπήρχε στην έκφραση του συλλο-γικού στο Μεγάλο Κάστρο της Κρήτης και που είναι

χαμένη εδώ και δύο τουλάχιστον δεκαετίες, ειδικά στο χώρο της πλατείας.

Στη σχεδιαστική πρόταση που βραβεύτηκε στον Πα-νελλήνιο Αρχιτεκτονικό Διαγωνισμό, επιδιώχθηκε να αποδοθεί η χαμένη ταυτότητα στον δημόσιο χώρο μέ-σω τριών θεωρήσεων:

– Οργάνωση-συμμετοχή του ευρύτερου περιβάλλο-ντος χώρου,
– Επαναφορά στη μνήμη στοιχείων της ιστορίας τής πλατείας,
– Τεχνικές-λειτουργικές αλλαγές (κυκλοφοριακές ρυθμίσεις της μελέτης Δοξιάδη, νέες πεζοδρομή-σεις, προσαρμογή των χώρων στα cafés, κινήσεις πε-ζών, χρήσεις κτιρίων κ.ά.)
Με μία και μόνη χειρονομία, η οποία αρχικά μπορεί να δίνει την εντύπωση απλού γεωμετρικού καπρίτσιου, σχεδιάστηκε η πλατεία ως σύνολο, συνδέοντας τις γύρω από αυτήν περιοχές, μαζί με τις απολήξεις των οδών.

Δύο κυκλικές τεμνόμενες επιφάνειες φέρνουν σε διάλογο το χώρο επί της πλατείας με εκείνον της τάφρου, σε χαμηλότερο επίπεδο 11 μέτρων. Διαγώ-νιοι, εφαπτόμενες και ομόκεντροι κύκλοι συντίθενται για την απόδοση των υπόλοιπων σχεδιαστικών ανα-γκών.

Ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός
Όταν, τον Φεβρουάριο του 1993, η τότε Δημοτική Αρ-χή προωθούσε τη διεξαγωγή του Πανελλήνιου Αρχι-τεκτονικού Διαγωνισμού για τη νέα διαμόρφωση, στη σκέψη των διοργανωτών ήταν η δημιουργία ενός απλουστευμένου κόμβου κυκλοφορίας, όπως τον έδι-νε η μελέτη των κυκλοφοριακών μέτρων. Στην καλύ-τερη περίπτωση, θα συνηύρχε και ως χώρος συμβο-λικός, κορεσμένος από μορφές της Ιστορίας, χώρος περιπάτου για τους πολίτες, αλλά και ανοιχτό μου-σείο – είσοδος σε μια πόλη που θα έπρεπε να επα-ναποκτήσει τα χαρακτηριστικά της ιστορίας της, έστω και σε αντίγραφα, και να ανταγωνιστεί σε τουριστική

συρροή τη Χερσόνησο, τα Μάλια, την κοντινή Αγία Πελαγία των Ξενοδοχείων.

Μέσα απ’ τη διαδικασία του Αρχιτεκτονικού Διαγωνι-σμού (η μόνη που συνήθως διασφαλίζει κάπως απο-τελεσματικότερα την ποιότητα του ζητούμενου έργου και, παράλληλα, επιτρέπει την ανάθεση μεγάλων δη-μόσιων έργων σε μικρότερα σχήματα μελετητών), το πρώτο βραβείο απονεμήθηκε στη μελέτη των γραφό-ντων.

Στη σχεδιαστική αυτή πρόταση, η σχέση που κράτη-σαν οι μελετητές απέναντι στην ιστορία του συγκεκριμένου χώρου, έγκειται στην προσπέλαση, στη χρή-ση και στην εντύπωση που προκαλούσε στο παρελ-θόν. Η μελέτη λειτουργήσε μέσα από μια καταστα-λαγμένη άποψη για την πόλη και τις μορφές της, χω-ρίς να υπάρχει η παραμικρή ανησυχία για τη νέα ταυ-τότητα του χώρου, επειδή ήδη αυτό μπορεί να εμπε-ριέχεται στη διαδικαοία κι επειδή έχει να κάνει με τη διερεύνηση της ίδιας της θέσης της πλατείας σχετι-κά με την πόλη και τα τείχη της.

Η σπουδή των αρχιτεκτονικών μορφών που προϋπήρ-χαν στην πλατεία (πύλη του Αγίου Γεωργίου και οι τρεις καμάρες του υδραγωγείου Morosini), δεν απο-δόθηκαν στη μελέτη ως κατασκευές ή ως απομμή-σεις. Άλλα στοιχεία στη θέση τους προσδιορίζουν κι-νήσεις, εξειδικεύουν χώρους, επιβληθούν τους χρή-στες να μετέχουν στις εκδηλώσεις του συλλογικού. Στην επεξεργασία της μελέτης, στη διερεύνηση των δυνατοτήτων του χώρου, δεν υπήρξε η παραμικρή ανησυχία για παρεμβολή ιστορικών μορφολογικών στοιχείων προς εύκολη αναγνώριση από το ευρύ κοι-νό. Η αντιμετώπιση της νέας επέμβασης εμπειρείχε εξαρχής η επιλογή των μελετητών να λάβουν μέρος σε μια κοινή πολιτιστική πρακτική που διέπει την τε-λευταία δεκαετία παρόμοιες επεμβάσεις στον δημό-σιο χώρο, σε πόλεις όπως η Λυών, η Ρενς, η Βαρκε-λώνη, το Ρότερνταμ, χωρίς να λείπουν οπωσδήποτε οι τρόποι σύνδεσης του έργου με το δεδομένο αστικό τοπίο του Ηρακλείου. Η μελέτη διαμόρφωσης της

δίπλα: Πλατεία Ελευθερίας, Ηράκλειο, αρχ. Ν. Σκουτέλης, Φ. Ζανόν, S. Radic, 1993-96, φωτ. Ε. Αττάλη, 1998 (από το αρχείο της Έκθεσης «Τοπία εκμοντερνισμού - Ελληνική αρχιτεκτονική 1960 και 1990»)

κάτω: Τομές της πλατείας

πλατείας αποδίδει το χώρο απεγκλωβισμένο από συγκρατατικές και επιδερμικές μνήμες παλαιότερων γενεών, εμπιριέχοντας όμως με τρόπο αφαιρετικό όλες τις παλαιές του μορφές και δρώμενα.

Για τους σχεδιαστές, η πιο έντονη αίσθηση που έδινε η εικόνα της πλατείας στο παρελθόν, είναι εκείνη του τελειώς ελεύθερου χώρου όπου γινόταν η εκπαίδευση των στρατιωτών στη Βενετοκρατία, με ένα μέρος φυτεμένο (χάρτης του Wertmüller), εκεί όπου αργότερα βλέπουμε να γίνονται οι παρελάσεις της Κρητικής πολιτοφυλακής (φωτογραφίες των αρχών του αιώνα). Αυτή η μνήμη του ανοίγματος της πόλης προς τα έξω, γίνεται προσπάθεια να επανέλθει ζωντανή μέσω της μελέτης: μια μεγάλη ημικυκλική πλάκα αρχίζει από το υψόμετρο των 28,30 μέτρων (σχετική στάθμη θαλάσσης) μπροστά από το κτίριο ΝΤΟΡΕ, για να φτάσει κεκλιμένη ως τα 30,20 μέτρα στη γωνία μπροστά από το Αρχαιολογικό Μουσείο. Αυτό το ελαφρώς κεκλιμένο επίπεδο «διαβάζει» και «περιγράφει» το χώρο, ενοποιώντας το πλακόστρωτο μέρος του στα δυτικά με το δενδροφυτευμένο στα βορειοανατολικά. Παράλληλα, η διαγώνιος που μοιράζει αυτή την έκταση μεταξύ της ανοικτής πλατείας και του χώρου με τις φυτεύσεις, μας επαναφέρει στην ιδέα της οριζόντιας και ορίζει μια συγκεκριμένη σχέση μεταξύ του χώρου για συγκεντρώσεις πλήθους και εκείνου για μοναχικό περίπατο κάτω από τα δέντρα, στις χαμηλές κρήνες αραβικής-οθωμανικής παράδοσης. Επίσης, η διαγώνιος οροθετεί τη δόμηση της πόλης, και οι φανοστάτες, λόγω της κλίσης τους, τονίζουν το αστικό τμήμα της πλατείας, εξειδικεύοντας κάθε μέρος της. Από τα βορειοδυτικά (πεζοδρομημένες οδοί Δαιδάλου και Κοραή), οδηγούν ως τη Βίγλα (επιπρομαχώνας Vitturi) και, στη συνέχεια, στα τείχη. Στην πλατεία Δασκαλογιάννη μια άλλη πλάκα σε κεκλιμένο επίπεδο κοιτάζει προς την Πλατεία Ελευθερίας.

Η διαγώνιος μας οδηγεί στον πράσινο όγκο της Βίγλας που εξισορροπείται από τον κτιριακό όγκο τού Μουσείου στα βόρεια. Εκτός από την υπάρχουσα ράμπα, στην πίσω όψη των τριών κτιρίων επί της οδού Πεδιάδος τοποθετείται μια δεύτερη, ώστε να είναι ευκολότερη η ανάβαση από την πλατεία.

Ο πράσινο όγκος της Βίγλας συνεχίζεται στο χώρο γύρω από το νεομινωικό πρώην μνημείο πεσόντων με φοινικές φυτεμένους σε κάρναβο που συμπληρώνουν τους υφιστάμενους. Αυτό το μικρό μονόχρωμο κτίριο ανακαινίζεται για να φιλοξενήσει τις λειτουργίες Περιπτέρου της πόλης με δημοτικά W.C. στο ημιυπόγειό του. Πλάι, μια σιδερένια ελαφριά κατασκευή, παρόμοια των σκιαδίων της πλατείας και κλειστή κατά μέρος με τζακία, θα γίνει δημοτική καφετέρια. Το υψηλό σκιάδιο στην κορυφή της Βίγλας, φωτισμένο το βράδυ, συνεχίζοντας τα φώτα των επικλινών στηλών, θα μπορούσε να σηματοδοτεί το κέντρο της πόλης προς όλες τις κατευθύνσεις.

Σε συνέχεια, μπροστά σ' αυτόν το χώρο βρίσκεται το άγαλμα του Ελευθερίου Βενιζέλου, κι ακόμη πιο πέρα, ο άλλος λωβός, του προμαχώνα SABIONARA, ο

ο οποίος διαλέχτηκε ως ο καταλληλότερος χώρος όπου θα στηθεί το νέο μνημείο των πεσόντων. Κάτω απ' αυτόν τον προμαχώνα, όπως επίσης και κάτω από εκείνον του Αγίου Ανδρέα, στα δυτικά της πόλης, διαδραματίστηκαν τα σπουδαιότερα γεγονότα της πολιορκίας του Ηρακλείου, τον 17ο αιώνα. Μέχρι τώρα, μένει ως χώρος αποκλεισμένος λειτουργικά από την πλατεία, ως αποθήκη του Μουσείου.

Το άνοιγμα του αστικού κέντρου προς το λιμάνι, με την κατασκευή του Ανατολικού Πολεοδομικού Κέντρου και την οργάνωση του Πάρκου Νεότητας, καθιστά αυτόν το λωβό του προμαχώνα το σπουδαιότερο σημείο αναφοράς για την είσοδο στο ιστορικό κέντρο. Στα πρακτικά της Κριτικής Επιτροπής, μεταξύ των άλλων, διαβάζουμε:

«Ο αστικός χαρακτήρας, η κλίμακα και η γεωμετρία που επικρατούν, συγκροτούν ένα χώρο άνετο, ευανάγνωστο και ευέλικτο, αλλά, συγχρόνως, απόλυτα ορισμένο και ισχυρό, ώστε να ανταποκρίνεται στους σύνθετους ρόλους του. [...] Η μελέτη γενικότερα χαρακτηρίζεται από υψηλή ποιότητα αρχών σύνθεσης και ύφους, και αποπειράται με αρκετή επιτυχία να αποδώσει στην Πλατεία Ελευθερίας και στον ευρύτερο χώρο κλίμακα και χαρακτήρα αστικού χώρου επιβλητικού και συνεκτικού, χωρίς να οδηγείται στην ακρότητα του μνημειακού ή του αφηρημένου. Η ανάγνωση του χώρου στην μικροκλίμακα, όπως θα είναι αντιληπτός από τον καθημερινό χρήστη, προδιαγράφεται μάλλον σαν εντύπωση έντονη και ερεθιστική, αλλά συγχρόνως φιλική και οικεία».

Η αρετή της σχεδιαστικής πρότασης επαφίεται ως επί το πλείστον στην ολοκληρωμένη σχέση που προτείνει μεταξύ πόλης και τειχών (πρόκειται για το ένα τρίτο της συνολικής επιφάνειας του ιστορικού κέντρου). Αυτή ακριβώς η αρετή της να επεμβαίνει και να αποδίδει νέο χαρακτήρα σε χώρους κεντρικούς, κάνοντάς τους να λαμβάνουν μέρος σε νέο σχήμα μαζί με τα μνημεία, δε θα μπορούσε παρά να ιδωθεί με καχυποψία από τους διαχειριστές των ίδιων χώρων, τόσο από πολιτικούς, όσο και από τεχνικούς παράγοντες. Πρώτοι εκείνοι παρενέβησαν, εκείνοι που εφαρμόζουν από χρόνια τους μέχρι σήμερα γνωστούς τρόπους επέμβασης στο αστικό τοπίο, αποδίδοντας έργα λειτουργικά και αισθητικά συμβατικά, που υποβαθμίζουν τη νοημοσύνη όλων μας.

Τέσσερις γάμοι και μία κηδεία

Μετά τη βράβευση, τον Σεπτέμβριο 1993, η ανάθεση για την εκπόνηση της μελέτης έφτασε μονάχα τον Απρίλιο 1994, όταν Γ.Γ. Περιφέρειας Κρήτης και Νομαρχία Ηρακλείου έπεισαν τους Δημοτικούς άρχοντες ότι η προγραμματιζόμενη χρηματοδότηση για την κατασκευή του έργου είναι μάλλον η μοναδική που είχε επιλεγεί από το ΥΠΕΧΩΔΕ για ένταξη στο Β' ΚΠΣ. Ο αντιδήμαρχος, εμπνευστής ενός διαγωνισμού με απρόσμενο αποτέλεσμα, αποχωρούσε τον Ιούνιο 1994, όταν ο τότε δήμαρχος εκλέχτηκε ευρωβουλευτής. Τη θέση του έλαβε άλλος αντιδήμαρχος, εκπρόσωπος αντιφρονούσας παράταξης της συμπολίτευσης που, με διαφορετικούς τώρα συμβούλους, αποφασίζει στην κατά το ήμισυ μείωση της περιοχής μελέτης. Ο μελετητές αποδέχονται, αφού παραφυλάει και θέμα λύσης της σύμβασης από τον Δήμο. Η ολοκληρωμένη άποψη για ένα μεγάλο μέρος του ιστορικού κέντρου έπαψε έτσι να μελετάται. Αρχικά, όπως προδιαγράφταν στο Διαγωνισμό, το έργο αφορούσε, εκτός απ' τη διαμόρφωση του κεντρικού χώρου της πλατείας, που σήμερα στο μεγαλύτερο μέρος του έχει κατασκευαστεί, τη διαμόρφωση και της γειτονικής Πλατείας Δασκαλογιάννη, της πλατείας του Αρχαιολογικού Μουσείου, του προμαχώνα με την Επιγραφική Συλλογή και τη διέξοδο του συνόλου στα βόρεια και στα νότια, επί των τειχών και στην τάφρο, ως ενιαία σύνθε-

ση. Η επιφάνεια 54.000 τ.μ. περιοχής μελέτης συρρικνώνεται σε 25.000 τ.μ. στο κεντρικό μόνο τμήμα της. Εύκολα έγινε κατανοητό ότι οι πιέσεις δεν προήλθαν μόνο από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές, αλλά και από πολλούς άλλους παράγοντες, τουριστικούς πράκτορες, διοικητικούς υπαλλήλους και σχεδιαστές, που είχαν ήδη προσωπική άποψη για το χώρο και το μνημειακό σύνολο των τειχών.

Οι δημοτικές εκλογές, το φθινόπωρο του 1994, ανέδειξαν άλλη μία αντιφρονούσα παρέα της συμπολίτευσης, που προχώρησε στο πάγωμα οποιασδήποτε μελέτης. Η στενή, ιδιωτική σχεδόν *intelligenzia* της νέας δημοτικής παράταξης πιστεύει ακόμα ότι είναι σε θέση να δώσει λύσεις και να κατασκευάσει έργα ακόμη και χωρίς μελέτη, αφού η οικονομικότερη μέθοδος είναι εκείνη της χρήσης ελλειπών μελετών με αυτεπιστασία ή, πολλές φορές, της απευθείας κατασκευής, με μελέτη-οδηγίες *in loco*, στο εργοτάξιο. Ενώ ο πρώτος ευτυχής γάμος ήταν εκείνος του Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού και ο δεύτερος εκείνος της έγκρισης του έργου για χρηματοδότηση από το Β' Κ.Π.Σ. μετά από τρεις μήνες εξουσία στο Δήμο, ένα χρόνο μετά την υπογραφή της σύμβασης έργου και την κηδεία μεγάλου μέρους της περιοχής μελέτης, ωριμάζε η απόφαση για προώθηση της μελέτης, εφόσον υπήρχε η βεβαιότητα ότι η κατασκευή του θα μπορούσε να ολοκληρωθεί πριν το τέλος της τετραετίας.

Ο τρίτος αυτός γάμος μπορούσε, λοιπόν, να συνταιριάσει την πολυπόθητη απορρόφηση ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων με την ολοκλήρωση ενός έργου παράλληλα, το οποίο οι περισσότεροι είδαν ως έργο-βιτρίνα και όχι στην ορθή του κλίμακα. Φαίνεται λοιπόν και πάλι, ότι από τους πρώτους εμπνευστές του έργου και από τους επόμενους εργοδότες και συνεχιστές της μελέτης ξέφυγε αυτή η τόσο σπαιδαία υπόθεση, που θα μπορούσε μόνη της να σηματοδοτήσει σοβαρότατες αλλαγές στην οργάνωση και στη διαχείριση των κεντρικών χώρων του ιστορικού κέντρου.

Σ' αυτή τη φάση, μια τέταρτη ευτυχής σύμπτωση, ο τέταρτος γάμος, συνέβαλε στην ορθή προώθηση του έργου. Για ένα χρόνο, το 1995, την ουσιαστικότερη περίοδο σύνταξης της οριστικής μελέτης, στη θέση του αντιδημάρχου βρίσκεται ο Πρόεδρος του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Νομού Ηρακλείου, που βοηθάει στις εργασίες μιας ευρείας Επιτροπής Παρακολούθησης με εκπροσώπους από το Σύλλογο Αρχιτεκτόνων, το Τεχνικό Επιμελητήριο, τις Εφορείες Νεωτέρων και Βυζαντινών Μνημείων· τέλος, εκπροσώπους από το Δημοτικό Συμβούλιο, άνθρωποι με θετική σκέψη οι περισσότεροι, που μπόρεσαν να οδηγήσουν τη μελέτη έτσι ώστε *και* ο σχεδιασμός να αντεπεξέρχεται στις πραγματικές ανάγκες *και*, παράλληλα, να απορρέει από την προκαταρκτική μελέτη του Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού. Οι μελετητές τονίζουν τις προσπάθειες, τη συνεργασία και την κατανόηση που έδειξε για τούτο εδώ το έργο ένας μεγάλος απών, ο Γιώργος Σενετάκης, τοπογράφος μηχανικός και πρώην Γ.Γ. Περιφέρειας Κρήτης, ο οποίος, ως δημοτικός Σύμβουλος αλλά και ως μέλος της Επιτροπής Παρακολούθησης, υπήρξε ένας από τους κύριους εμπνευστές του έργου. Μαζί με αυτόν επέδειξε απεριόριστη συμπαράσταση η Κική Σαριδάκη, αρχιτέκτων-πολεοδόμος, η οποία, ως εκπρόσωπος του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Νομού Ηρακλείου, συνετέλεσε στη βέλτιστη έκβαση της μελέτης και στον περιορισμό των αυθαιρεσιών στην κατασκευή.

Από τα παραπάνω συμπεραίνει κανείς ότι για την υλοποίηση της μελέτης σε έναν τόσο σημαντικό χώρο, συνέτρεξαν καθαρές συμπτώσεις και όχι μια δομημένη άποψη πολιτικών και διανοουμένων για την πόλη, στοιχείο απαραίτητο για την εξέλιξη του δομημένου περιβάλλοντος.

Ο κατά καιρούς αντιδήμαρχος επί των πολεοδομικών είχε την ευχέρεια να επεμβαίνει ανεξέλεγκτα, με πάγωμα των διαδικασιών ή επιλογές διαδικασιών που ξεφεύγουν από τα συνήθως προβλεπόμενα, και επεμβάσεις σε ουσιαστικές επιλογές της μελέτης: παράδειγμα, η αλλαγή υλικού στρώσης, η λύση της σύμβασης πριν τη σύνταξη της μελέτης εφαρμογής για τη σύνδεση με τη σήραγγα της βενετσιάνικης πύλης και, τέλος, η οριστική άρνηση της Δημοτικής Αρχής για περαιτέρω επέμβαση στους γύρω χώρους: συνοδεία αυτών, μια επιμέρους μελέτη εφαρμογής για τη σύνδεση της σήραγγας, τη σύνταξη της οποίας επιμελήθηκε το Γραφείο Παλιάς Πόλης του Δήμου, σε στυλ μεσαιωνικό ή, μάλλον, βενετσιάνικο, όπως τελευταία αρέσει στους λάτρεις της τοπικής παράδοσης. Συμπλήρωμα αυτής της μελέτης, δεύτερη έγκριση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου, για το ίδιο τμήμα του έργου.

Επιστέγασμα αυτών υπήρξε η αποδοχή της έκπτωσης 61% που πρόσφερε η μειοδότηρια κατασκευαστική εταιρεία, χωρίς την παραμικρή δικαιολόγηση. Αποτέλεσμα, η γνωστή σε όλους καθυστέρηση, οι τρομακτικές κακοτεχνίες σε όλες τις κατασκευές, ως και στις φυτεύσεις, οι αλλαγές τεχνικών λεπτομερειών, που μένουν εκεί για να τις συνθήσει το μάτι ώστε να μην αλλάξουν ποτέ: η περικοπή, τέλος, ολόκληρων τμημάτων του έργου, όπως η στέψη και ο φωτισμός του τείχους, το δεύτερο στέγατρο, οι τέντες στις καφετέριες.

Σήμερα, από το κεντρικό αυτό τμήμα της πλατείας (Α' φάση έργου) λείπει η ολοκλήρωση πολλών κατασκευαστικών λεπτομερειών και η διόρθωση εκείνων που απλοποίησε η κατασκευάστρια εταιρεία. Λείπει το πεζοδρόμιο στη ράμπα της οδού Ικάρου, λείπει η διαμόρφωση της εξόδου από τη βενετσιάνικη σήραγγα, λείπει η νέα κουपाστή και ο φωτισμός του επιμήκους τμήματος των τειχών. Οι υπεύθυνοι του Γραφείου Παλιάς Πόλης, κατά πάσα πιθανότητα θα κατορθώσουν να ικανοποιήσουν τον μέσο πολίτη του Ηρακλείου με τη νεο-μεσαιωνική συμπληρωματική σήραγγα και, τέλος, με όλες εκείνες τις ελλείψεις που θα χρίσουν το έργο απροσάρμοστο στην παράδοση της πόλης: εκείνη την παράδοση που, μεθοδικά, τρεις γενιές τώρα την κατεδαφίζουν για να χτίσουν στη θέση της το πιο φτηνό αντίγραφο, με άλλη κλίμακα και με νέο πια συντελεστή δόμησης ως προς το μέγεθος και την οικονομικότητα των υλικών.

Η κατασκευή

Η κατασκευή του έργου της Πλατείας Ελευθερίας, τρία χρόνια μετά τον Πανελλήνιο Διαγωνισμό, έχει δημιουργήσει πολύ έντονη συζήτηση στην τοπική κοινωνία, που στην πλειονότητά της κυμαίνεται από το σαρκασμό για το μοντέρνο του σχεδιασμού της έως και την πλήρη άρνηση λόγω της έλλειψης σύνδεσης με μορφές της παράδοσης, όπως καταλογίζεται στη μελέτη. Τοπικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί και εφημερίδες σε συζητήσεις και γκάλοπ προσπαθούν πολλές φορές, λασπολογώντας, να υποβαθμίσουν και τη σημασία του έργου και τις καινοτομίες που εισάγει στον δημόσιο χώρο με τη μορφή του.

Απ' την άλλη πλευρά, η κατασκευή υλοποιήθηκε με υπερβολική καθυστέρηση, με αποτέλεσμα να παραδίδεται τμηματικά, γεγονός που έχει ως αντίκτυπο να μη γίνεται εύκολα αντιληπτή η κλίμακα και η φιλοσοφία που διέπει την επέμβαση ως σύνολο, και να κουράζει τους πολίτες.

Σε μια κοινωνία που δεν έχει αποδεχθεί τις αρχές του μοντέρνου κινήματος, αλλά και, γενικότερα, τις αρχές και τους τρόπους έκφρασης του σύγχρονου, παρά μονάχα σαν μεμονωμένες χρήσιμες εφαρμογές, μια τέτοια πρόταση, προάγγελος άλλων, ολοκληρωμένων επεμβάσεων στην πόλη, έχει προκαλέσει οργή μαζί και δέος για τα επερχόμενα, καθώς έχει ξεφύγει από την επικρατούσα λογική και τις επικρατούσες μορφές στο σχεδιασμό και τον τρόπο κατασκευής του δημόσιου χώρου. Έλειψε μια ολοκληρωμένη παρουσίαση που θα έδινε ώθηση σ' εκείνον το διάλογο που παραλληλίζει, εξηγεί, ερμηνεύει το έργο, συμβάλλοντας στην απαραίτητη διαδικασία της συζήτησης που οδηγεί στην ορθή τοποθέτηση και στη συμμετοχή της νέας κατασκευής μέσα στον δημόσιο χώρο, στην καθημερινότητα της πόλης.

Η αφήγηση που προηγείται, δεν θέλει να περιγράψει τα παρασκηνακά δρώμενα ή την πικρία των μελετητών για μια σειρά από καίρια σημεία που παραλείφθηκαν, αλλά να βοηθήσει στην κατανόηση της εξέλιξης ενός έργου μέσα απ' τα δημόσια δρώμενα, μέσα απ' τις συνθήκες που συνήθως μορφώνουν την πολιτική που διέπει τη διαχείριση του αστικού μας περιβάλλοντος.

Πα' ρόλες τις ελλείψεις, τις κακοτεχνίες και την καθυστέρηση στην εκτέλεσή του, το έργο έχει αποσπάσει ευμενείς κριτικές από τους ειδικούς κι έχει ξεπεράσει τη διάσταση της απλής απορρόφησης ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων όπως το θέλησε η δημοτική πολιτική, και μπορεί να αποδεικνύει ότι περιέχει καινοτομίες στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου, πέρα από την αποδοχή του ή όχι από το κοινωνικό σύνολο του Ηρακλείου.

Αν, λοιπόν, η διαμόρφωση του αστικού τοπίου διέπεται από τέτοιου είδους διαδικασίες, ποια έργα είναι εκείνα που μπορούν να ξεφεύγουν από αυτή την πρακτική και ποιος θα αποδίδει στο μέλλον μορφή στους χώρους, ως έκφραση του συλλογικού; Τέλος, η μορφή αυτού του συλλογικού θα πρέπει να είναι υπόθεση λίγων ανήσυχων διανοουμένων, όπου μόνο μέσα από τυχερές συμπτώσεις θα είναι εφικτή η προώθηση της ορθώς νοούμενης εξέλιξης του δομημένου και του ελεύθερου αστικού μας περιβάλλοντος;

Η αρχιτεκτονική θα πρέπει ν' αποκτήσει το ρόλο της στη διαμόρφωση των πόλεών μας, μέσα από ευρύτερα αποδεκτές και διαφανείς διαδικασίες, που να αποδίδουν στο μελετητή τον ολοκληρωμένο του ρόλο στο γίνεσθαι του κοινωνικού μας συνόλου, γιατί «...οι νόμοι της τέχνης είναι οι νόμοι της ζωής. Ο πολιτικός οφείλει να μη διαφέρει σαν αντίληψη από τον καλλιτέχνη. Και στην αντίληψη του καλλιτέχνη ο αγώνας για τη σωτηρία του ανθρώπου είναι αγώνας για την ορθή έκφραση, και τίποτε άλλο...» Οδυσσέας Ελύτης: «Τα δημόσια και τα ιδιωτικά» (Εν λευκώ) 1992].

Διαμόρφωση ανοιχτής πλατείας-μνημείου πεσόντων στη Δαμάστα Μαλεβυζίου Κρήτης

Νίκος Σκουτέλης και Φλάβιος Ζανόν, αρχιτέκτονες

Μελέτη:
Ιούνιος-Ιούλιος 1994

Κατασκευή:
Ιούλιος-Αύγουστος 1994 με τη συμμετοχή ντόπιων συνεργείων και κατευθείαν των ίδιων των οργανωτών

Λίγο έξω από τον ορεινό οικισμό Δαμάστα, στα σύνορα των νομών Ηρακλείου και Ρεθύμνης, στις 8 Αυγούστου 1944, η αντάρτικη ομάδα «Ο Ψηλορείτης» πραγματοποίησε σαμποτάζ εναντίον φάλαγγας αυτοκινήτων των γερμανών κατακτητών. Στις 21 Αυγούστου 1944, οι Γερμανοί επιστρέφουν στη Δαμάστα, καταστρέφουν το χωριό και μαζεύουν 30 άνδρες, τους οποίους έπειτα τουφεκίζουν έξω από το χωριό, στη θέση Κερατίδι, στο δρόμο για το Ηράκλειο.

Πενήντα χρόνια μετά τα γεγονότα αυτά, ο Πολιτιστικός Σύλλογος Δαμαστιανών Ηρακλείου εργάστηκε για την κατασκευή ενός μνημείου ικανού να παραπέμπει στο σαμποτάζ και, παράλληλα, στα θλιβερά αντίποινα των Ναζί. Όταν οι σκέψεις ωρίμασαν, το 1994, στην

αρχή του καλοκαιριού, μια Ειδική Επιτροπή του Συλλόγου ανέθεσε το σχεδιασμό και την επίβλεψη της κατασκευής, έχοντας αρχικά ζητήσει να συνταχθούν προσχέδια, από τους συνεργάτες αρχιτέκτονες Νίκο Σκουτέλη και Φλάβιο Ζανόν. Ο χώρος που δόθηκε, ήταν το προανέστη δρόμο προς το Ρεθύμνο, λίγο μετά τη γέφυρα όπου έγινε το σαμποτάζ, στο σημείο όπου άλλος δρόμος κατεβαίνει προς τον Δαμαστιανό κάμπο, όπου γεννιέται η κοιλάδα του Μυλοποτάμου. Παρατηρήθηκε αρχικά ότι επρόκειτο για χώρο όπου συναντιούνται οι καλλιεργητές του κάμπου, αλλάζουν βάρδιες οι εργαζόμενοι στο κοντινό λατομείο και ξεκουράζονται οι βοσκοί, περιμένοντας κάποιον περαστικό, για συζήτηση.

Παράλληλα με την εξέταση των δυνατοτήτων του δεδομένου χώρου, οι διαφοροποιημένες απόψεις περί των αιτιών, της αποτελεσματικότητας και των περαιτέρω του σαμποτάζ που έφτασαν ως τους μελετητές, τους επηρέασαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να προχωρήσουν στη σύλληψη της κατασκευής μακριά από την έξαρση του ηρωικού. Εκείνο που καταστάλαξε στη σκέψη και, στη συνέχεια, στις γραμμές επί χάρτου, ήταν η προσπάθεια για την απόδοση του πόνου, του χαμού των αμάχων, μαζί με τους εμπλεκόμενους στο σαμποτάζ.

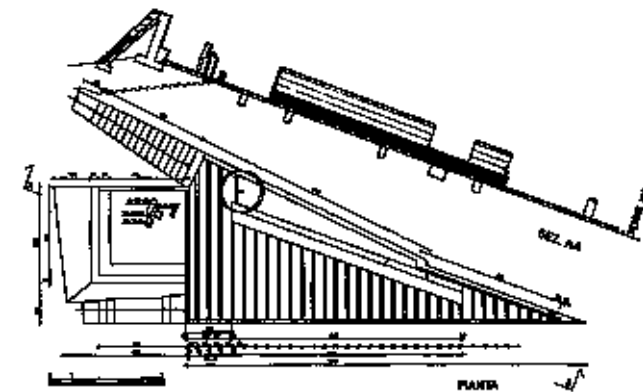
Διαμορφώθηκε αυτός ο χώρος σαν μικρή πλατεία που βαθμωδών οδηγεί τον επισκέπτη στην επιγραφή όπου αναφέρεται το γεγονός, όμως πριν από αυτό αποδίδονται σημάδια που προετοιμάζουν στο θέμα του θανάτου.

Πρόκειται για μια τριγωνική πλατεία, υπερυψωμένη από την άσφαλτο. Ένας χαμηλός τείχος με πάγκο κλείνει τη μεγάλη πλευρά του τριγώνου στα βόρεια, φτάνοντας έως την υψιστάμενη αγριοσαχλαδιά. Από εκεί, μια σκάλα κατεβαίνει στον κάμπο. Δίπλα της υψώνεται ο μαρμαρινός προμαχώνας ή, μάλλον, τμήμα προμαχώνα, ανοικτός στον κάμπο με τα κεκλιμένα του επίπεδα προς την πλευρά του δρόμου.

Από την εξωτερική πλευρά των κεκλιμένων τοιχίων, 7 σκαλοπάτια μάς φέρνουν στο υπερυψωμένο δάπεδο και, μετά, στον εσωτερικό χώρο του προμαχώνα όπου είναι στημένοι τέσσερις όγκοι μαρμάρου εις μνήμην των πεσόντων. Η ιδέα γι' αυτό το κενοτάφιο ξεκινάει από τις συνθέσεις με συγκροτήματα βράχων σε κήπους ZEN της Ιαπωνίας. Στο δάπεδο τοποθετήθηκε ψηφίδα ώχρας σε τριάντα λωρίδες, εις μνήμην των θυμάτων. Στην απόληξη του τριγώνου τοποθετήθηκε μαρμαρινός κυλινδρικός όγκος, όπου αναβλύζει νερό, που στη συνέχεια ποτίζει ζαρντινιέρα πίσω από το βορεινό τοίχιο του πάγκου.

Ο περαστικός στην όψη των μαρμαρινών τοίχων στην πλευρά του δρόμου διαβάζει τους στίχους του Οδυσσέα Ελύτη, από το *Άξιον εστί*:

«Με πελέκι βαρύ τη χτυπούν, με σκαρπέλο σκληρό την τρυπούν, με καλέμι πικρό τη χαράζουν την πέτρα μου. Κι όσο τρώει την ύλη ο καιρός, τόσο βγαίνει πιο καθαρός ο χρυσός απ' την όψη μου: ΤΗΝ ΟΡΓΗ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ ΝΑ ΦΟΒΑΣΤΕ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΡΑΧΩΝ Τ' ΑΓΑΛΜΑΤΑ!»

πάνω: Κάτοψη της πλατείας-μνημείου

Πλατεία πάνω στη θάλασσα, Σητεία

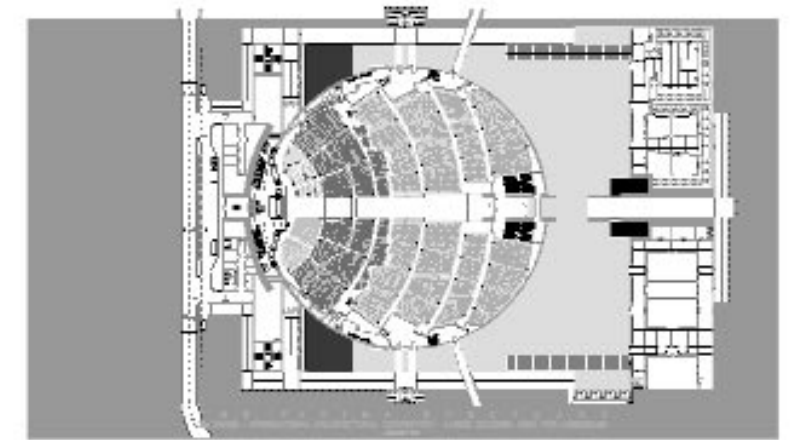
Δημήτρης Τσακαλάκης
αρχιτέκτων

Μελέτη:
1992

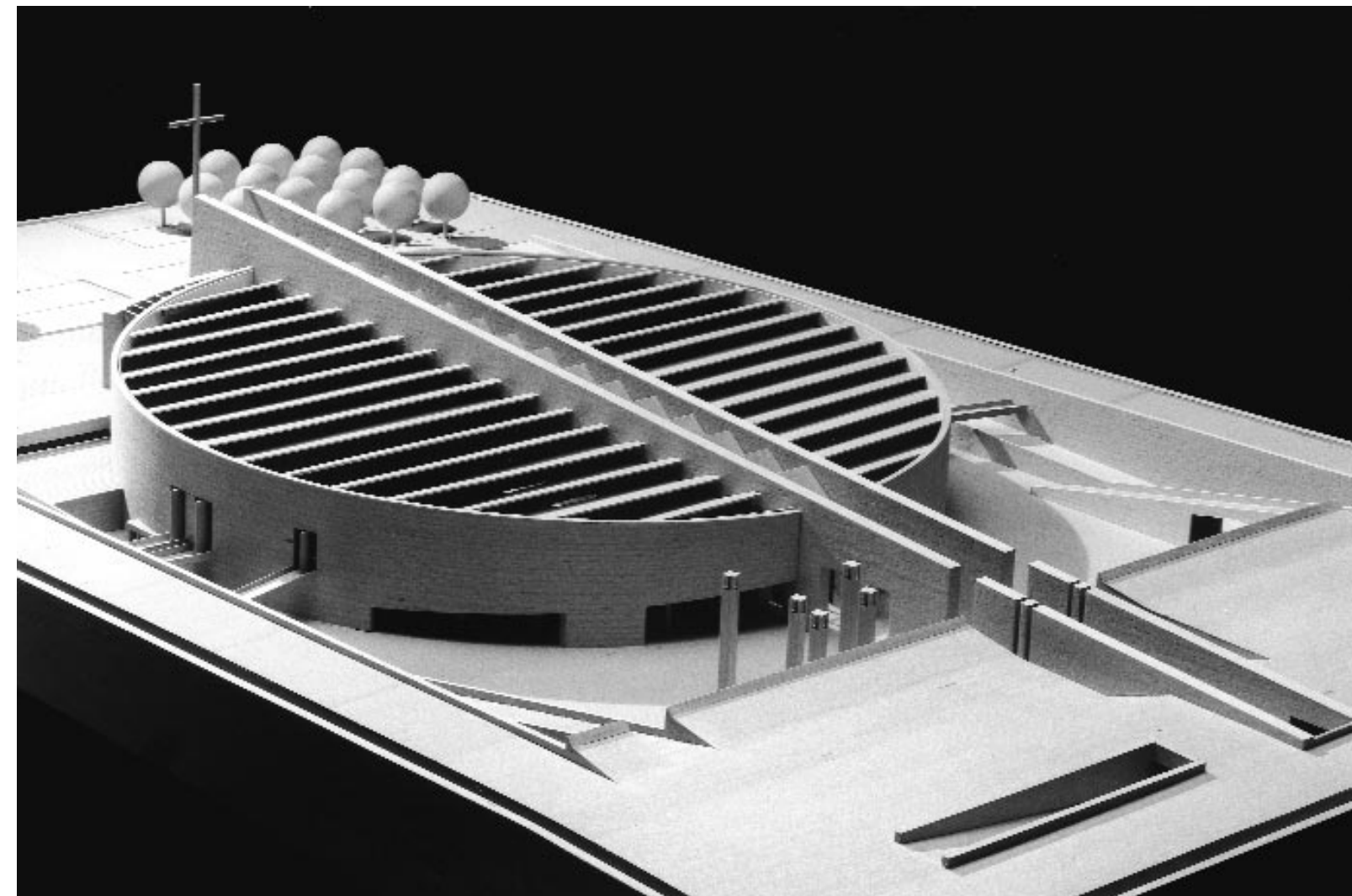
Κατασκευή:
1993-'94

κάτω: φωτ. Ε. Αττάλη, 1998 (από το αρχείο
της Έκθεσης «Τοπία εκμοντερνισμού -
Ελληνική αρχιτεκτονική 1960 και 1990»)

Βρίσκεται στο τέλος μιας διαδρομής της παραλίας της πόλης. Είναι ο μοναδικός (διαμορφωμένος) δημόσιος χώρος όπου μπορεί να καθίσει κάποιος και ν' απολαύσει τη θέα της θάλασσας, αλλά και της πόλης. Το κυρίως μέρος του χώρου είναι ένα υπερυψωμένο ελλειπές τετράγωνο 20×20 μ. Η υπερύψωση έγινε για να φτάσει το δάπεδο στη στάθμη του υπάρχοντος κρηπιδώματος, που εμποδίζει μια πιο άμεση επαφή με το νερό. Το ελλειπές αυτό τετράγωνο μπορεί να διαβαστεί και σαν ένα άδειο οικοδομικό τετράγωνο, καθώς οι πλευρές του συμπίπτουν με τις ρυμοτομικές γραμμές του απέναντι οικοδομικού τετραγώνου. Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, είναι τοπικός λευκός πυρόλιθος για τους πάγκους και το χαμηλό επίπεδο του δαπέδου, και γκρι πέτρα, επίσης απ' την περιοχή, για το υπερυψωμένο τμήμα.

*Διεθνής αρχιτεκτονικός διαγωνισμός στην Fatima της Πορτογαλίας με θέμα «Εκκλησία χωρητικότητας 10.000 ατόμων»,
1ο Βραβείο Μελετητική-Γραφείο μελετών Α. Ν. Τομπάζη*

ε ι δ ή σ ε ι ς

Προς το
Διοικητικό Συμβούλιο του ΣΑΔΑΣ
Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων
Βρυσακίου 15 και Κλάδου,
10555 Αθήνα

Θέμα: **Διαδικασίες της 5ης Γενικής
Συνέλευσης της UMAP στη Σμύρνη**

Συνάδελφοι,

Επειδή μέχρι σήμερα δεν κατέστη δυνατή η σύνταξη των πρακτικών της απολογιστικής των πεπραγμένων του απερχόμενου Εκτελεστικού Γραφείου, 5ης Γενικής Συνέλευσης των μελών της UMAP, λόγω μη αποστολής του απομαγνητοφωνημένου υλικού από το Αρχιτεκτονικό Επιμελητήριο της Τουρκίας, οργανωτή της Γ.Σ. της Σμύρνης, και επειδή, εξ όσων γνωρίζω, δεν έχει καταθεθεί αναφορά των Αντιπροσώπων του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ σχετική με αυτή την Γ.Σ. είμαι υποχρεωμένος να σας γνωρίσω τα παρακάτω:

1. Οι Αντιπρόσωποι της Κύπρου και ο Ταμίας της UMAP, σύμφωνα και με επιστολή του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Κύπρου που κατέθεσα στη Γενική Συνέλευση, δεν παρέστησαν στη Σμύρνη παρά τη θέλησή τους, αφού δεν τους χορηγήθηκε η άδεια διέλευσης (VISA). Κατά την άποψή μου, δεν έγιναν οι δέουσες από μεριάς Αρχιτεκτονικού Επιμελητηρίου της Τουρκίας ενέργειες προς τις Τουρκικές Αρχές, έτσι ώστε, έγκαιρα, να υπάρξει η έγκριση διέλευσης στο προξενείο της Αθήνας ή το Αεροδρόμιο της Πόλης, παρά το γεγονός ότι φωτοαντίγραφα των διαβατηρίων των κυπρίων συναδέλφων είχαν σταλεί σ'αυτό, από το τέλος Οκτωβρίου 1998. Η σκοπιμότητα των παραπάνω επιβεβαιώνεται από την ακόλουθο § 2.

2. Κατά τη διάρκεια της Γ.Σ., δόθηκε ο λόγος, από τον Πρόεδρο, σε τουρκοκύπριο αρχιτέκτονα ο οποίος δεν είχε ανακοινωθεί κατά την έναρξη της Γενικής Συνέλευσης, κατά παράβαση των Άρθρων 6, παρ. 6.1.6 και 15 του καταστατικού της UMAP.

3. Η απόφαση της τροποποίησης του καταστατικού είναι άκυρη, αφού δεν έχει την απαιτούμενη από το καταστατικό πλειοψηφία, Άρθρο 6, παρ. 6.2.8.

Η επιχειρηθείσα τροποποίηση σε πλήρη καταστρατήγηση του καταστατικού είναι επιπλέον παράνομη, γιατί:

– δεν υπήρχε ως θέμα στην Ημερήσια Διάταξη της Γ.Σ.,

– δεν προτάθηκε ως θέμα κατά τη συζήτηση οριστικοποίησης της Ημερήσιας Διάταξης, Άρθρο 6.1.10.,

– δεν προηγήθηκε διανομή της προτεινόμενης τροποποίησης έτσι ώστε να προετοιμαστούν κατάλληλα οι Σύλλογοι Αρχιτεκτόνων και οι Αντιπρόσωποί τους,

– δεν προτάθηκε από το Εκτελεστικό Γραφείο, αφού δεν υπήρχε σχετική απόφαση γι' αυτό,

– επιχειρήθηκε αλλοίωση της απόφασης της Γενικής Συνέλευσης Κύπρου κατά την οποία είχε απορριφθεί το ίδιο θέμα, εισάγοντας εκ νέου την τροποποίηση χωρίς να έχει προκύψει νεότερο στοιχείο που να επιβάλλει την επαναφορά του θέματος.

Για τα παραπάνω αναφερόμενα στις παρ. 2 και 3, η Ελληνική Αντιπροσωπία διαμαρτυρήθηκε εντονότατα και κατέθεσε έγγραφο υπόμνημα, φωτοαντίγραφο του οποίου σας επισυνάπτω.

Συνάδελφοι,

Οι χειρισμοί αυτοί του Προέδρου και η χρησιμοποίηση της Γενικής Συνέλευσης για την αλλοίωση των αποφασισμένων από την Καταστατική Γενική Συνέλευση του Ραμπάτ χωρίς καμία αντίδραση των Αντιπροσώπων των Εθνικών Συλλόγων, πλήρη της Ελλάδος και της Μάλτας, με ανησυχεί βαθύτατα, και αναρωτιέμαι αν οι Αντιπρόσωποι αντιλαμβάνονται το μέγεθος της ευθύνης και ιδιαίτερα το γεγονός ότι οδηγούμαστε στην αυθαίρετη τροποποίηση, με συνοπτικές διαδικασίες, του καταστατικού μας χάρτη, μοναδικού κειμένου για την ορθολογική λειτουργία της Ένωσης των Αρχιτεκτόνων της Μεσογείου. Κάτι τέτοιο, πολύ σύντομα, θα οδηγήσει τις υπεύθυνες Οργανώσεις των Αρχιτεκτόνων, αν δεν υπάρξει συλλογική αντίδραση, έξω από τη σκέπη της UMAP, πράγμα το οποίο πιστεύω ότι δεν επιθυμούμε.

Με συναδελφικούς χαιρετισμούς
Βασίλης Γρηγοριάδης

ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ UMAP ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

Πραγματοποιήθηκε από τις 26.11.98 μέχρι τις 29.11.98 η Έκθεση Αρχιτεκτονικής στα πλαίσια της Ετήσιας Γενικής Συνέλευσης της UMAP, που για το 1998 έγινε στην Τουρκία.

Στη Γενική Συνέλευση με θέμα τις αρχαιρεσίες που γίνονται κάθε τέσσερα χρόνια, συμμετείχαν τα εξής κράτη μέλη:

ΑΙΓΥΠΤΟΣ, ΑΛΒΑΝΙΑ, ΓΑΛΛΙΑ, ΕΛΛΑΔΑ, ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΛΤΑ, ΜΑΡΟΚΟ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ, ΤΟΥΡΚΙΑ, ΤΥΝΗΣΙΑ.

Στην Έκθεση πήραν μέρος η Αίγυπτος, η Αλβανία, η Ελλάδα, το Μαρόκο και η Τουρκία.

Τα εγκαίνια έγιναν στο Εκθεσιακό Κέντρο IZMIR FUARI, στα πλαίσια της ευρύτερης Έκθεσης YAPI '98.

Η ελληνική συμμετοχή πραγματοποιήθηκε, σύμφωνα με το έντυπο πρόγραμμα, σε τέσσερις ενότητες.

1. EUROPLAN 4, 2. HABITAT II, 3. 6th Mies van der Rohe Award for European Architecture - Greek Proposal, και, 4. Επιλογή από την 2η Έκθεση Αρχιτεκτονικού Έργου 1997, του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων του Νομού Αχαΐας.

Την επιμέλεια της Έκθεσης είχαν εκ μέρους του ΥΠΕΧΩΔΕ η κ. Ε. Γιαμά, και εκ μέρους του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ ο κ. Γ. Ζερβός και ο κ. Ν. Σιαπκίδης.

Μετά τις 29.11.98, η Έκθεση θα μεταφερόταν και θα συνέχιζε στο Αρχιτεκτονικό Επιμελητήριο της Σμύρνης.

Την ευθύνη της μεταφοράς των εκθεμάτων και της επιστροφής αυτών στην Αθήνα ανέλαβε ο νεοεκλεγείς Γενικός Γραμματέας της UMAP κ. Salih Zeki Pekin, παρουσία του απερχόμενου Γ.Γ. κ. Β. Γρηγοριάδη.

Γιάννης Ζερβός

ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ (UMAR)

Διακήρυξη της 12ης συνεδρίασης του Εκτελεστικού Γραφείου

Τα μέλη του Εκτελεστικού Γραφείου της UMAP, που συνεδρίασαν τη 31η Ιανουαρίου 1999 στην έδρα της UMAP, στην Αθήνα, μπιθικό τόπο, με μεσογειακό πολιτισμό αιώνων, πεπεισμένοι ότι η Αρχιτεκτονική ενδιαφέρει το κοινό συμφέρον, δηλώνουν ότι:

1. Η UMAP θεμελιώνει τη δράση της στην καταγραφή των αρχιτεκτονικών έργων που μαρτυρούν τον πολιτισμό και την κοινωνία της Μεσογείου.

2. Η UMAP επεμβαίνει στην προστασία του περιβάλλοντος και της πολεοδομίας, και κατάφερε να ληφθεί υπόψη η διακήρυξη της Γενικής Συνέλευσης της Σμύρνης για την προστασία των Στενών του Βοσπόρου και την κατάργηση του παραλιακού δρόμου στη Σμύρνη.

3. Η UMAP επαναλαμβάνει την πρόσκλησή της σε όλες τις κυβερνήσεις που έχουν σχέση με τη μεταφορά του πετρελαίου στην περιοχή του Βοσπόρου, να επιβάλλουν σοβαρούς όρους και κυρώσεις προκειμένου να μειωθεί και να ελεγχθεί το επίπεδο της μόλυνσης για το καλό των κατοίκων της περιοχής, για την προστασία της πλούσιας και διαφοροποιημένης αρχιτεκτονικής, πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς αυτού του ειδικού τόπου.

4. Η UMAP ανοίγει ένα web που θα επιτρέπει την άμεση επικοινωνία με τους Αρχιτέκτονες και με τις τοπικές Ενώσεις τους.

5. Η UMAP υποστηρίζει τις αντιπροσωπευτικές Ενώσεις των αρχιτεκτόνων της Σλοβενίας, της Κροατίας και της Ιταλίας που έχουν σκοπό να προσχωρήσουν στην UMAP.

6. Η UMAP προτείνει την ανάπτυξη των απαραίτητων επαφών με τις Ενώσεις των ελεύθερων επαγγελματιών, με σκοπό μια κοινή μελέτη ορισμένων θεμάτων.

7. Η UMAP συνεχίζει την οργάνωση των καλοκαιρινών Εργαστηρίων για τους φοιτητές των αρχιτεκτονικών Σχολών των κρατών-μελών για το καλοκαίρι του 1999.